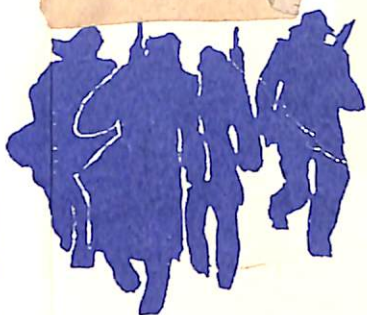

854-52
263

MIHALLAQ QILLERI

SHKELQIMI I DEBORES

Tregime

814-32

263.

Mihallaq
Qillari

SHKËLQIMI
I DËBORËS

Tregime

BUJOTEKA E PRËTIT

SHKOLLËS

NR. 51498

SHTËPIA BOTUESE
«NAIM FRASHËRI»

Shkëlqimi i dëborës

Tatëpjetë hapej një rrëke që çante shpatin përgjysmë. Duke gërryer ca toka të kuqe e nën to shkëmbinj gëlqerorë, rrëkeja i ngjante një plage të thellë që kishte zbuluar kockën. Njeriut i duhej të kalonte pikërisht aty. Dherat e lagura nga dëbora e shkrirë tani avullonin nga një diell i ndërsyer. Retë çaheshin me tërbim dhe zhdukeshin diku. Dielli përparonte nëpër kupën qiellore duke shpërndarë po atë puhizë të lehtë mjegulle. Tejembanë rrafshnaltës kacafyteshin fishkëllima plumbash. Mbi konturet e malit përballë kishin ngrirë ca shtëllunga resh të përhimta. Të stërzgjatura drejt veriut e të shpupuritura nga era e lartësive, ato ngjnin, me ca flokë të thinjur, të rrallë.

Njeriu ra barkas dhe u fut në rrëkenë e kuqe. Në atë krah krismat dëgjoheshin më pak. Eci edhe disa metra. Pllakat e gëlqerorëve, të pastruara nga dëbora, avullonin edhe ato. Diku

i rrëshqiti këmba, dhe atij iu desh të ngulte thonjtë nëpër dhera që të mbahej. Vuri re se poshtë tij, hapej një katarakt tre-katër metra i thellë dhe, befas, përfund atij shkëmbi, i zënë sytë një kapotë angleze që po avullonte e lagej njëherazi. Nën kapotë ai pa dy këmbë të mbështjella me ca rripëza, ndërsa fare pranë fundit të kataraktit dalloheshin qartë tabanet e opingave. Jaka e lartë e kapotës mbulonte një kokë gjithsesi të shtrajtuar nga balta që i kishite rënë përsipër. Sytë e tij shkanë një çast nga trupi i viktimës në shpatin e përroit. Merrej me mend lehtë se në buzë të dherave të kuqe kishte plasur ndonjë bombë dhe stërkalat kishin mbuluar të vrrarin. Njeriu u ul sheshazi, mbështeti duart pas pllakës dhe rrëshqiti me shpejtësi në fund të kataraktit. Kur mbërriti, pëllëmbët e tij kishin lënë nëpër shkëmb ca copëza lëkure, por ai nuk i ndjeu atë çast.

Ra përmbys mbi kapotën e hirtë dhe zhyti duart në baltën që kishte mbuluar kokën e viktimës. Trazuar me dheun e kuq, qenë bërë njësh ca flokë të gjatë, të dendur, të zinj pis, dhe ai e kuptoi menjëherë se e vrara që grua. Rënkoj vetiu dhe u vu të çlironte fytyrën nga balta. Befas iu përvijuan tiparet e partizanes Vita.

Vita që përgjegjëse e rinisë në kompaninë e tretë të batalionit dhe tani kjo qetësi shkretëtire nuk i shkonte fare për shtat temperamentit të saj. Ai fshiu një lot me kurrizin e dorës dhe as që e ndjeu se që nga qerpikët e deri në cep të gojës i mbeti një blanë balte. Papritur ai kapi dorën e Vitës dhe në pëllëmbën e gërvishur ndjeu pulsën e dobët të rektinte akoma. Në buzë të përroit, aty ku kishte plasur bomba, ki-

shte mbetur një grusht dëborë dhe ai nxittoi ta rrëmbente nga balta. Me të i lagu Vitës, shpejt e shpejt, ballin. U ul sheshas, përtheu njëren këmbë përdhë dhe në gjurin e tij të ndotur mbështeti kokën e saj.

— Vita, moj! — foli aq ngadalë e me përkëdheli, sa iu përlotën sytë prapë. I vështroi fytyrën. Balta, që thahej edhe atje, i dha të kuptonte se, së paku në kokë, nuk duhej të kishte plagë. Me duar të dridhura i preku trupin, pastaj i shkopsiti jakën e kapotës, bluzën dhe i vrau damarët e qafës. Trupi i saj ishte i ngrohtë. Pas pak Vita pati një dridhje të lehtë buzësh dhe s'andejmi buroi një «oh» i shkurtër. Qepallat iu përpëlitën dhe së fundi liruan njëra-tjetrën. Në pjesët e zbuluara të lëkurës u derdh me furi jeta, që diku ishte penguar.

— Vita, moj! — ngriti zërin edhe Margo Ndreu.

Sytë e saj u hapën fort, buzët u mblodhën, pati një stepje të tillë, pastaj ajo shqiptoi fare befas:

— Shoku Margo!

— Je mirë tani, hə? — fërgëllloi Margo Ndreu ngā një gëzim i papritur. Bëri një përpjekje mbinjerëzore që ajo të mos shihte lot në sytë e tij. — Ke plagë në trup? Ku të dhemb më shumë, motër?

Vita u mundua të ngrihej ndenjgur. Më shumë se plagë ajo ndiente një rëndësi të tillë pas kokës, sa i ngjante sikur atje i kishin lidhur një gur. Margo Ndreu i ngjeshi pëllëmbën pas shpatullave dhe e ndihmoi të rrinte drejt. Ajo buzëqeshi befas, po pikërisht atë çast dielli humbi pas reve. Kjo mungesë drite e ngrohtësie e me-

njëhershme sikur i mpiksi përsëri tiparet e saj.
Margoja u ngrit në këmbë.

— Mbështetu pas meje, — i tha vajzës dhe i futi krahun nën sqetulla. Kollitja e pushkëve vazhdonte të ndihej sa nga njëri krah i rrafshnaltës te tjetri. Atij i duhej të ecte me shpejtësi pikërisht kur nuk duhej të troshiste trupin e ringjallur të Vitës. Hoqi automatikun nga krahu dhe e mbajti në dorën e lirë. Papritur rrekeja ndeshej me një udhë kafshësh që i shkonte mes për mes. Pikërisht aty mbaronin shpatet e pjerrëta të përroit dhe balta e kuqe. Në të dy krahët tani shtrihej një lëndinë e mbuluar me një pëllëmbë dëborë, e cila që tretur vetëm në tragën e udhës. Aty qëndruan. Vita ngriti pakëz kokën e varur dhe vështroi përçark. Edhe Margo Ndreu ashtu bëri.

— Kam një detyrë komande, — tha ai atë çast, duke vënë pëllëmbën mbi shpatullën e saj. E dinte se një detyrë komande që gjithçka për një partizan, dhe Vita do ta kuptonte. Ajo ende nuk kishte dalë nga gjendja e turbullt dhe ai tani gjithçka duhej t'ia thoshte ngadalë, qetë, në mënyrë që Vita të mund të duronte një vetmi tjetër. — Rrugës për në Kuç janë nisur dy partizanë të kompanisë së katërt. Dhe mua, më kupton, Vita, mua më urdhëroi shtabi t'i kthej përsëri, sepse sapo mësuam që edhe Buronjat e Kuçit u zunë nga gjermanët. Qe gryka e fundit nga mund të dilnin, kupton? Për ty nuk dinim gjë. Gjallë vdekur duhet t'i gjej ata partizanë.

— Vij edhe unë me ty, — belbëzoi ajo e druajtur.

— Nuk më ndjek dot, jo, — rënkoi befas

Margo Ndreu. — Më duhet të eci shpejt, kurse ti je e dërrmuar. Pastaj këtej është edhe rruga nga do të kthehem me njerëzit që kërkoj dhe ti nuk mund ta bësh dy herë. Vetëm pak do të vonohem. Mundet edhe një orë, në qoftë se ata kanë mundur të ecin shumë. Në kanë qëndruar gjëkund, sepse e kanë ndier rrezikun, do t'i has shpejt. Ti mbase e njeh Katerinën.

— Ah, — lëshoi një klithmë të lehtë Vita.

— E, ajo me të kunatin, Prokopin e vogël.

Tani që dielli u zhduk, ai vuri re se si fytyra e saj qe zbehur shumë dhe buzët i kishte pa gjak. Sapo e shpëtova nga vdekja, tha me vete, dhe do të jetë e tmerrshme po të më vdesë prapë.

— Pres, — iu përgjigj ajo tashmë me sy të përflakur.

Ai hoqi kapotën e tij dhe e shtroi në tokën e lagur.

— Ulu këtu dhe mos dil nga vija. As nuk shihesh, as nuk të zë era. Mbështetu, kështu. Pritmë deri në dy orë. Në mos ardhsha, diçka kam pësuar. Ti prit natën dhe trokit në Gravicë. Po do të vij se s'bën, — buzëqeshi pastaj duke i prekur flokët.

— Ku janë shokët? — pyeti ajo me një ndjenjë boshllëku.

Margo Ndreu u përtyp. Vetmia mund ta ndërlikonte gjendjen e saj, por edhe ankthi i së panjohurës mund ta dërrmonte fare. Prandaj ai vendosi t'i thoshte gjithçka. Gravica nuk ishte as gjysmë ore së andejmi, por atje Vita, po të ishte se ai nuk kthehej, duhej të hynte vetëm natën.

— Unë e ti jemi partizanë që mbetëm bre-

nda rrethimit, — ia behu ai. — Të tjerët tani duhet të kenë zënë Qafën e Shkallës. Po ti mos u tremb, — u mundua të buzëqeshte. — Ta them unë, këto vende i njoh si të isha çoban këtej dhe kam për t'u shpëtuar djajve poshtë këmbëve të tyre.

Ai bëri një gjest dredhës me dorë dhe ajo buzëqeshi. Shoku Margo qe një partizan që ajo e njihte qysh para gjashtë muajsh dhe, ngaqë nuk para kishte pasur rast të bisedonte me të, i ngjante tepër i ashpër. Tani sesi iu duk.

— Ik, — tha ajo tepër e qetë. Gjaku sikur nisi t'i mbushte fytyrën dhe ajo buzëqeshje e dobët megjithatë e zbukuronte.

Sa doli në tragën e udhës së kafshëve, një breshëri automatiku fishkëlloi kristalet e dëborës. Ajo u ngrit ndenjuri menjëherë dhe pa se si Margo Ndreu ra barkas në tragë e shkau tutje. Pas pak u zhdukën tabanet e këmbëve të tij dhe në përgjithësi ajo njollë ngjyrëkaki u përpi nga bardhësia. Dielli shkrepri përsëri, ndër-sa retë e ngrira mbi shpatin e malit përballë u shpupuritën.

Margoja e ndjeu lëvizjen e ajrit në fytyrën e përbaltur dhe qëndroi në vend. U mundua të shquante drejtimin e krismave dhe mendoi se prapavija e brigadës mundahej të mbronte me zjarr tërheqjen e batalioneve. Më tepër se një prapavijë e vërtetë, ato qenë grupe të shkëputura partizane, që duhej të çanin me luftë. Qafa e Buzës ngrihej mbi një shtrat lumi malor dhe, për t'u ngjitur atje, mjaftonte të ndiqje një pro-

skë të ngushtë. S'andejmi ai shihte tani një gjë të çuditshme. Krisma të largëta, tepër të largëta, që mbërrinin deri aty si jehona e krisma fare të afërta. Rrafshnalta e përthyer, e çarë keqas nga gërryerjet, sikur i përpinte të gjitha krismat e i kthente në humnerat e saj. Kjo që një pamje, megjithatë gati paqësore, po të kujtoje tri ditët e tri netët e kaluara. Ishte një zjarr skëterre, pa të cilin nuk mund të bëje asgjë. Duke u përpjekur të çahet, rrethimi, gjithçka që mbledhur aty. Rrugët e furnizimit qenë prerë të gjitha. Ai kujtoi menjëherë Prokopin katërmbëdhjetëvjeçar dhe iu mbushën sytë me lot. Këtë partizan të vogël ai e kishte mbajtur pranë qysh ditën e parë, kur pa se një grua si Katerina, e pamësuar edhe ajo me jetën e malit, nuk dinte se si të kujdesej për të. Ky, partizan pra, e kishte shfaqur hapur, më hapur nga të gjithë alarmin e urisë. Thoshte se ndiente një boshllëk në bark, që po i kthehej ngadalë në dhembje. Katerina kishte thënë me zë të ulët se kishte frikë mos ato dhembje nuk ishin nga uria, por nga ndonjë gjë e ligë, që po e gërryente djalin përbrenda. Ditën e tretë ai mbeti në udhë. **As që** bëhej fjalë për të ecur me shpejtësi, si të tjerët. Një copë rrugë Margo Ndreu e kishte mbajtur në krahë, por, duke qenë edhe për vete i uritur, e ndiente se forcat po i shteronin. Katerina ecte pas tij dhe një e dy e thoshte se ai duhej ta lëshonte tani e ta merrte ajo. Diku kishin pushuar.

Urdhri që përcjellë gojë më gojë me zë të ulët. Që një vend i pjerrët, gjithë shkëmbinj të shkëputur nga maja e një mali me grumbuj prrallësh të dendura midis. Po të hipje mbi njërin nga ata gurë, mund të shihje se si afrohej një

repart gjerman në formacion luftimi. Ishin ca pika të zeza që herë shfaqeshin mbi shkëmbinj e herë humbisnin. Tani duhej sulmuar. Pikërisht atë çast duhej vendosur edhe për partizanin e vogël.

Befas, një krismë pushke u ndie fare afër dhe pas saj një breshëri e dendur automatiku. Ra një heshtje tepër e shkurtër, pastaj krismat nisën përsëri. Qe pak përmbi përroin që të çonte në Kuç. Ai qëndroi në vend, pastaj kërceu mbi një kep shkëmbor dhe vështroi andej. Krismat dëgjoeshin, po njerëzit që luftonin s'dukeshin. Nëpër shpatin jugor të Buronjave dallohej rruga e kafshëve, nga duhej të kishte kaluar Katerina me Prokopin. Zemra nisi t'i rrihte shpejt. Ku të kishin mbetur, vallë? Ishin ata që luftonin, apo dikush tjetër? Rruga ndërpritej aty-këtu nga pylli i dendur. Po errësohej dhe ai ndjeu se dëbora mund të niste përsëri. Po të ishte se Katerina e Prokopi kishin rënë në përpjekje me gjermanët e kishin pësuar gjë, ai nuk do t'ia falte vetes për gjithë jetën. Sepse qe ai i pari që mendoi t'i kthente ata të dy nga rruga. Krismat shtoheshin, dhe ai nuk dinte tanimë të përcaktonte vendin nga vinin. Gryka qe e ngushtë, me shpate të pjerrëta drejt qiellit dhe kjo ngushtësi pille jehona të hatashme, të tërthorta. Qëndroi. Sikur t'i gjej gjallë, tha me vete, sikur, sikur... Ja kështu vete kjo punë. Ti, Margo Ndreu, lodhesh me një fëmijë në krah, siç është Prokopi, dhe propozon në komandë që ata të dy të kthehen nga rruga, sepse nuk përballojnë dot situatën. Oh, Margo, Margo! tha me mllef për vete.

Kjo kishte ndodhur pikërisht para atij sulmi mbi gjermanët. Ai ishte këshilluar me koma-

ndantin e kompanisë së katërt dhe gjithçka që bërë gati. Kur u kthye të vendi ku rrinin Katerina dhe Prokopi, ai e pa të voglin me dhembje dhe e dinte se nga ai çast mund të mos e shih-te më kurrë.

— Vij andej, — i kishte thënë Margoja Katerinës. — Shtabi urdhëron të çahet rrethimi dhe të dalim në Qafë të Shkallës. Kështu siç jemi. Me skuadra, tre-katër veta, me kompani. Mjaft që të çahet rrethimi. Takimi në Dorëz të Lopësit. S'andejmi do të sulmojmë pas shpine.

E po si të urdhërohet, — ia ktheu Katerina pas një çasti. I hodhi një sy Prokopit. — Në është për t'u nisur, nisemi. Kam edhe tri bomba në brez dhe, në u dashkan, do të çaj udhë me to kur të më mbarohen fishekët. Po, — ajo bëri një shenjë drejt të riut që po përtypej kokulur.

— Kjo punë s'pret, moj motër, — ia behu Margoja me një ton disi të zemëruar. — Gjermanët nuk janë më larg se një e shtënë pushke. Bisedova me shokët dhe ata ju kanë caktuar një detyrë ty e Prokopit. — Ai vështroi nga i riu. — Kot thashë qëparë se Prokopi nuk është burrë. Të tjerët mendojnë ndryshe. Kam këtu një letër, që ju të dy duhet ta çoni në Kuç. Atje do të vijnë ta marrin shokë nga Vlora në të dalë të janarit. Kjo është porosi me rëndësi dhe në u vraftë njëri nga ju, tjetri duhet ta gojë, gjallë a vdekur.

Katerina ngriu. Pa fjalë loja ishte kurdisur bukur, veç ajo nuk mund ta përfytyronte veten të shkëputur nga kompania e saj. Kuçi gjendej poshtë zallit të bardhë, dhe asaj i duhej të kthehej mbrapsht në një kohë kur të tjerët do të sulmonin. Gjithçka kuptohej. Prokopi nuk mund ta duronte dot udhën e vështirë të shokë-

ve, dhe ata mendonin ta linin me të. Sytë e Margo Ndreut dukeshin të skuqur, sikur sapo t'i kishin terur lotët. Ajo i pa mirë. Ai vështrim u turbullua edhe më, pastaj sikur ngriu. Kapakët e trashë bashkuan qerpikët.

— E di përse bëhet kjo punë, — tha befas Prokopi, duke ngulur sytë përtokë. — Në s'jam burrë edhe, do të bëhem. Kam të drejtë ta hap atë letër? — pyeti pastaj Margon gati kërcënueshëm.

— Në asnjë mënyrë! — ngriti zërin tjetri. — Sekret. E di ç'do të thotë, apo jo?

— As Katerina?

— Askush!

Ai buzëqeshi me një mosbesim të çuditshëm në sy. Ishte një fytyrë e fyer, e cila ngaqë s'kishte mundësi të skuqej, u nxi më shumë.

— E thua si shok?

— E them si partizan, — ia priti Margo Ndreu rreptë, por jo aq i sigurt. — Në qoftë se nuk kupton aq gjë, atëherë jep pushkën dhe nisu për në shtëpi.

— Pushkën nuk ma dhe ti! — thirri edhe Prokopi dhe sytë iu mbushën me lot.

Margoja zgjati dorën e i shpupurishi flokët.

— Bëhu djalë i mirë, — tha pas pak. — Mos e mërzit Katerinën. Duhet të ktheheni që tani, se nuk ka më kohë.

U ndie një lëvizje e menjëhershme e partizanëve dhe Margo Ndreu nuk pati kohë as të përshëndetej me ta. E pa se si Katerina ngjeshi pushkën, i shkoi krahaqafë automatikun Prokopit. Oh, atij i kujtohej mirë e bukur se si qe pajisur me automatik partizani më i vogël i kompanisë, kur të tillë armë nuk kishte as komanda, dhe u zhdukën në drejtim të kundërt.

Tani dëgjonte krismat e rralla dhe jehonat që mbushnin hapësirën e ngushtë malore. Përrroi i thellë diku krijonte një bërryl dhe së bashku me të humbiste edhe rruga e bardhë. Krismat vinin s'andejmi. Ai duhej të nxitonte:

Katerina me të kunatin kishin udhëtuar më tepër se një orë. Ajo e dinte se rruga për Kuç më lehtë mund të bëhej natën, mjaftonte që të ndiqte zallin e bardhë të përroit. Prokopi sikur qe qetësuar disi nga dhembjet dhe ajo mendoi se asgjë e ligë, përveç urisë, nuk ia mundonte barkun. Partizania vendosi të pushonte diku, për t'u menduar e për të vendosur, pas gjithë asaj rrëmuje të shkëputjes nga të tjerët. Pastaj edhe Prokopi sikur kishte nevojë të merrte disi veten. Ajo gjeti një vend të pazënë nga dëbora, përfund një druri panje, dhe i tha Prokopit të pushonin aty. Krismat herë largoheshin e herë afroheshin. Po t'i ndiqte me vëmendje ato, mund ta kuptoje lehtë se nga çahet rrethimi.

— Ja kështu na ndoqën, — tha pas pak miturisht Prokopi.

Ajo e kishte ndier me kohë fyerjen e tij dhe sepse mendonte se një pjesë i takonte edhe asaj. Megjithatë e dinte se ai partizan i vogël nuk dilte gjallë nga rrethimi dhe i qe mirënjohës Margo Ndreut që i kishte diktuar një shteg të lirë.

— Mos fol kështu, — ia priti ashpër ajo. Tjetër gjë nuk donte të thoshte. Në e kuptonte Prokopi, ca më mirë për të.

Ajo e pa me vëmendje dhe iu dhimbs. Ai u shtri përfund këmbëve të saj, ashtu fytyrë-
imët, me mollëzat e faqeve të kërcyera më te-
për nga thellimi i syve. Dielli po anonte nga
perëndimi. Krismat po rralloheshin. Fshatin e
Gravicës ajo e kishte lënë anash, ishte futur
thellë në Grykën e Kuçit dhe priste mbrëmjen
për të shkuar atje. Më të vetmuar nuk e kishte
ndier veten kurrë, qëkurse kishte dalë parti-
zane. Edhe ky njeri i familjes, Prokopi, i mble-
dhur kruspull, i lodhur, i sëmurë, sepse i ngjau
i largët. Ajo kishte dalë në mal për të marrë
një hak dhe ky fëmijë sikur e kishte larguar nga
rruga që pati zgjedhur.

Iu kujtua papritur ai çast, kur vjehri i saj,
katër muaj më parë, kishte qarë një darkë me
kujë në prag të derës për Llukanin, birin e tij
e të shoqin e Katerinës, që sapo ishte vrarë.
E qara e plakut të ngjethte mishtë. Përmes lo-
tëve mërmëriste ca fjalë gjysma-gjysma dhe Ka-
terina për herë të parë kuptoi që ai thoshte
se kjo vdekje duhej vënë në vend. Por fuqi
s'kishte ta merrte hakun e të birit, kurse të tje-
rët, që kishte në shtëpi, ishin ose gra, ose të
vegjël. Kaq qe dashur. Katerina kishte kaluar
dy net pa gjumë. Qe një shtëpi e djegur,
me trarë të anuar. Aty kishte hyrë nuse dy vjet
më parë dhe tani e lidhte me të vetëm një fë-
mijë motak. Plaku kishte qarë ditën kur sollën
armën e Llukanit. Qe një automatik pa kondak,
disi i shëmtuar, që i ngjante një pule me qafë
të rrjepur. Ajo nuk i kishte besuar atëherë fa-
re asaj arme. Pastaj, kur mbërritën brigadën
e Llukanit, ajo ndërroi automatikun e shkurtër
me një pushkë, duke ia dhënë armën e të vë-
llait Prokopit. Qe gjak më i afërt, pati menduar

atëherë. Edhe arma ishte më e lehtë për t'u mbajtur. Ata të dy ikën nga shtëpia një pasdite shtatori, kur dielli ishte ulur mbi mal e hijet po mbytnin fshatin. Ikën sikur do të ktheheshin përsëri pas një çasti. Ajo për vete ndiente një dhembje t'i gërryente zemrën, sepse aty, në atë shtëpi të djegur, linte djalin, që mund të mos e shihte kurrë më.

Papritur një krismë pistolete çau ajrin. Ajo e ndieu se plasi poshtë, në përrua. Veç nga zalli nuk u ngrit asnjë puhizë pluhuri. Katerina u mbështet mirë pas drurit të panjës dhe vështroi poshtë. Zgjati dorën vetiu dhe kapi automatikun e shkurtër të Prokopit. Edhe i kunati lëvizi nga vendi. Pas pak plasi një breshëri e beftë dhe ajo pa se si dy gjermanë, duke vrapuar, po shkonin drejt diçkaje të zezë, dy herë të kruspullosur, që tani dukej në mes të zallit të bardhë. E dinte të lirë grykën ku po ecte, dhe tani shfaqja e gjermanëve atje sikur e mpiu. E ndjeu menjëherë se ata të dy dikë vranë atë çast.

— Merr pushkën time, — i tha Prokopit.

Kërciti lehtë shuli. Gjermanët atje poshtë shtinë përsëri në ajër, dhe nga e djathta e grykës dolën dy ushtarë të tjerë me një kafshë për dore. Tani grumbulli qe bërë më i madh. Ajo ngurroi të hapte zjarr, sepse të tjerë mund të dilnin nga prrallet. Kjo qe me siguri pararoja. Grumbulli në zall u bë më i madh, më i zi, por pas pak u shpërbë. Diçka ngarkuar në kafshë dhe dy prej tyre u nisën. Katerina nuk e kuptoi nëse ikën të parët apo të dytët. Ajo i hodhi një sy Prokopit dhe e kuptoi se ndjenja e alarmit i kishte zhdukur të voglit gjithë hijen e sëmundjes. Papritur dy gjermanët nisën të

ngjitnin të përpjetën e shkurtër në drejtim të rrugës këmbësore, ku kishte qëndruar ajo. Me sa dukej, andej duhej të vinin edhe të tjerët.

— Duhet zhdukur, — i tha ajo me zë të ulët Prokopit, që tani që skuqur nga një gjendje ankthi.

— Po pastaj?

— Pastaj do të zëmë malin. Nuk mund të ecim përpara.

U dëgjuan gjethet e ilqes tek çaheshin me vështirësi dhe pas pak ajo dallooi një fragment krahu që lëvizte i lirë. Shtiu. Pas saj Prokopi. Ajo e kapi të kunatin për dore dhe nisi t'i ngjitej shpatit. Tani duhej dalë në një majë mali dhe me tri të shtëna e me një bombë duhej të lajmëronte se gryka që zënë.

Malet përcillnin ende jehonën e krismave të saj e të Prokopit dhe veshët i buçitnin. Ndiente një zagushi të çuditshme në trup, nga ajo heshtje që po e shoqëronte, ngaqë askush nuk po e ndiqte.

Këto krisma e kishin alarmuar Margo Ndreun.

Të katër ecnin tani nëpër një shpat mali, pak më shumë se dyqind metra lart nga vija ku niste rrafshnalta. Qielli po nxihej. Krismat e armëve në përgjithësi kishin heshtur. Që një qetësi e befte, sa mezi besohej. Udhën e çante Margoja. Kishin kaluar më shumë se dy orë qëkurse ishte ndarë nga shokët. Tani e dinte se rrethimi gjerman kishte përfunduar, kompania kish-

te dalë jashtë ndërsa ai, me këta njerëz, ndodhej brenda asaj dare që sa vinte shtrëngohej. Kjo qe e gjitha. Vetë i katërt nuk mund të kërkonte strehë nëpër fshatrát e rrafshnaltës. Do ta diktonin menjëherë. Duhej të ndiqte shpatet larg rrugëve. Ai duhej ta nxirrte këtë çetëz të vogël shëndoshë e mirë nga ky rrethim e ta bashkonte me shokët. Herë-herë i ngjante sikur rrethimi ishte imagjinar, sepse tani askush nuk i ndiqte, përveç dëborës. Por ai e dinte se grykat ishin prita dhe pritat qenë zënë. Por edhe udha e majëmaleve qe vdekjeprurëse. Shto edhe urinë. Jo urinë e një të rrituri, por të një fëmije, të një gruaje të plagosur, të një tjetre. Mendonte dhe ecte. Çdo humbje e njërit nga ata tre që po udhëhiqte, do të qe disfatë për të. Dëborë kishte nisur të ngrinte.

Gravica mbeti anash. Pas saj, të shkreta, të heshtura, të vendosura mbi maja kodrash apo të fshehura shpateve të përrenjve, mbe-teshin, njëra pas tjetrës, shtëpi të vetmuara, një aty e një atje, të gjitha pa dritë, ndërsa nata po binte ngadalë. Një hënë e plotë duhej të ecte pas perdes së trashë të reve, sepse, sa do që thellohej nata, dëborës nuk i shuhej shkëlqimi. Pas pak ata të katër i përpiu një pyll trupshkurtër prralli, ilqesh e maresh, që mezi çahej. Dukej sikur aty kishte më pak dëborë. Këtyre anëve Margo Ndreu kishte qenë edhe herë tjetër, qëkurse Gravica ishte çli-ruar për herë të parë. Nga ajo kohë rrafsh-nalta konsiderohej si zonë e lirë dhe batalio-net partizane preheshin aty ca ditë, riorga-nizoheshin, mbushnin radhët me të rinj dhe niseshin përsëri. Ky operacion i gjermanëve kishte qenë i befasishëm. Rrafshnaltja ishte

sulmuar para tri ditësh nga të pesë grykat. Midis tyre kishin lëvizur deri atëherë, të pazuar, forca të mëdha partizane dhe në fshatra ishte ngritur pushteti i këshillave nacionalçlirimtare. Kështu i gjeti gjermani. Qenë tri ditë e net me sulme e kundërsulme të vazhdueshme për të çarë rrethimin. Urdhri që të dilnin nga ai shtrëngim hekuri dhe të sulmonin përsëri pas shpine.

Kjo që e gjitha. Vetëm ai e njerëzit e tij kishin mbetur në mes. Dhe kjo për shkak të Prokopit. Mirëpo tani e kishte mendjen top se Prokopi më mirë të vdiste midis tyre, sesa i vetëm, me një grua që mund të çmendej nga hidhërimi.

Pas pak dolën nga shkurreja dhe vunë re me një gëzim fëmijor se nëpër dëborë dalloheshin gjurmë të mëdha, gjurmë që drejtoshin nga veriu. Ai e dinte se ku synonin. Qafën e Shkallës. Nga hapat mund të kuptoje se çarja e rrethimit nuk bëhej vetëm nga një drejtim. Nga dëborë mund të kuptoje gjithashtu se partizanët, duke çarë udhët e vdekjes, kishin bërë lodra, gati-gati si të vegjël. Topat e dëborës që hasje rrugës, hapat që dendëshin aq shumë, si të qenë përleshur aty njëri, një njëri dëborë i lënë përgjysmë e tani i përmbysur nga shkrirja, shenja gishtërinjsh, të mbetura në shesh, të gjitha këto të bënin të buzëqeshje. Pas pak nisi përsëri shkurreja e dendur dhe të gjitha këto u zhdukën. Çeta e vogël qëndroi një copë herë aty në kufirin e bardhësisë së paanë e gjelbërimit të pralleve. Pastaj udha u vështirësua tepër. Ra nata dhe të ftohtët shtrëngoi. Prokopi u kap pas mëngës

së Margo Ndreut dhe tha për herë të parë:
— Gjithë natën do të ecim?

Këtë pyetje e kishin në majë të gjuhës edhe të dyja gratë. Vetë Margoja po kërkonte me sy një vend të përshtatshëm për të pushuar. Le të ishte një rrëzë lisi apo rrëzë shkëmbi. Po shkurreja ngjante e pafund, ashtu trupshkurtër, as sa një shtat njeriu, e ngjeshur me jeshilen e vet gjembaçe.

— Edhe pak, — tha Margoja duke e kthyer kokën pas. I buzëqeshi më shumë vetes sesa Prokopit. — Them të gjej një vend. Të dhemb më barku?

— Pak.

Kuptohej që nuk thoshte të vërtetën. Margoja e ndjeu këtë nga një lëvizje e pavetëdijshme e të riut kur preku rripin e mesit. Nuk duhej zgjatuar shumë rruga.

Kaptuan një bregore. Aty frynte erë dhe poshtë tyre shtrihej një ngushticë midis malesh. Përpara ngrihej masivi i lartë i Këndrevicës, ashtu i ngjeshur, me kokën zhdukur pas reve, krejt i rënduar nga dëborë e me një këpshkëmbor tepër të thepisur që nxinte çuditërisht. Margoja e dinte se kepi nuk ishte gjë tjetër veçse shpella e famshme e atij mali. Për një shpellë të tillë i kishte rrahur mendja gjithë udhës, por ajo që shihte ishte e paarritshme. Andej nuk dilje më i gjallë.

Nisën të zbritnin. Sa më poshtë binin, aq më shumë ndihej një gurgullim ujërash. Befas e ndien veten si në ajër. Qe një zgjatim shkëmbi që pikonte. Nën të, me sa dukej turbull, nuk kishte as dëborë. Zbritën. Katerina ndenji mbi një gur që zbardhte në mugun e prag-

natës. E ndiente veten të këputur. Gjithë rru-
gës i dilte parasysh trupi i kafsharit që gjer-
manët e kishin vrarë në zall. Sa keq që nuk
mundi ta tërhiqte e ta varroste diku. Margoja,
që nuk ia dinte këto mendime, i buzëqeshi në
errësirë

— Gjemë ndonjë dru, — tha ai i gjallë-
ruar. — Ti, Vita, rri. Do ta ndezim shpejt
zjarrin.

Ai donte të shtonte diçka më shumë, por
heshti. Vita gjatë gjithë udhës që treguar si
mëshqerë që ndjek mëmën. I ngjante sikur atë
peshë të lëngët balte e kishte akoma pas koke.
Mezi ngopej me frymë. E dinte se, po të mos
që ajo, shoku Margo e të tjerët do t'i kishin
arritur tani shokët. Pastaj... pastaj ato pesë
feta patate të thata do t'i hanin për vete. Tri
ia dhanë asaj. Askush nuk kishte folur për
dhembjen e barkut të Prokopit. Tani Vita që
ulur në shesh duke zgjatur kindat e kapotës
nën vete. Një copë herë u vuri veshin hapa-
ve të atyre të treve që kërkonin dru në errë-
sirë. Dëgjoheshin rëndom krismat e druve që
thyheshin, hapa të shkurtër të padukshëm, pika
e ujit që binte nga shkëmbi në shesh dhe një
klithmë e papërcaktuar që çirrte qetësinë e ma-
jëmalit.

Pas pak ata u kthyen me nga një krah
shkarpa. Zjarri mezi u ndez. Flaka, që mbiu
pas një tymi të bardhë, zbuloi një shpellë kar-
stike të hapur në faqet shkëmbore. Aty-këtu
kishin mbirë njolla myshku. Viheshin re gji-
thashtu gjurmë zjarresh. Pa dyshim ishte një
strehë verore çobanësh. Flakët e dikurshme
kishin lëpirë muret e bardha duke lënë mbi
to njolla të stërzgjatura bloze.

Zjarri i ri bubulloi shpejt, falë ca shkarpave të thata e duarve të Katerinës që nuk e linin rehat. U ulën. Prokopi ua nguli sytë flakëve, pa Vitën që u mbështet me njërin bërryl në tokë dhe u shtri, pastaj Margon dhe vetiu i lindi një mendim. Po Margoja, nuk kishte uri, vallë? Po kjo Vitë, që ngjante sikur ishte ngritur nga varri? Po bëheshin tri ditë që shoku Margo nuk ishte ulur të hante siç hanë njerëzit. Të zgjaste dorën diku, të thyente kafshatën, pastaj me një lugë...

— Sikur të flinim ca, — tha atë kohë Margoja duke i hedhur një sy Katerinës. Në të vërtetë ai e dinte se gjumi i fshinte të gjitha: urinë, lodhjen, mendimet. Për Vitën kishte shumë merak. I ngjante e verdhë në fytyrë dhe ai nuk dinte se ç'mund të bënte me të. Eh, si ndryshon njeriu, i shpëtoi një psherëtimë. Kjo Vitë është që sulmonte si sorkadhe, që qeshte edhe kur vdekja ishte një hap pranë.

— Le të flenë këta të dy, — tha Katerina, — rojën e bëjmë unë dhe ti, shoku Margo.

— Kam kujdes vetë, — kundërshtoi menjëherë Margoja. — Edhe ti fli.

Të dyja gratë u mbështetën pas njëra-tjetres. Prokopi u mbështoll po aty. Jashtë duhej të kishte nisur stuhi ere, sepse gryka e gjerë e shpellës nisi të kuiste. Margoja kishte dalë. Zjarri u mek. Një copë dru u rrokullis diku e nisi të tymoste. Thëngjijtë po humbnin shkëlqimin e po zinin përsipër një cipëz hiri. Një zë ulkonje endej nëpër natë. Margoja hoqi pushtën nga supi dhe u ul në hyrje të shpellës. Ishte aq errësirë, sa nuk mund të shihje as dy metra më tej. Ndihej i lodhur e i dërrmuar. Guri ku qe ulur, i ngjau si një copë akull, aq

i ftohtë ishte. Drodhi ngadalë cigaren e fundit. Ishin ca thërrime duhani, të cilat i priti në pëllëmbë të dorës pasi ktheu astarin e xhepit. Lëngëzimet e stomakut i ngjiteshin deri në fyt. Kur futi dorën tjetër të nxirrte shkrepësen, mollëzat e gishtrinjve iu drodhën. Një grusht thërrimesh buke me qiqër ngjanin tani si një pasuri kolosale. Kapi me mollëzat dy goxha thërrime dhe i futi në gojë. Pastaj mbështeti po atë dorë pas pushkës dhe mendoi. Nesër me ditë shihnin e bënin. Do të arrinin shokët dhe... Megjithatë thërrimet ishin atje dhe mjaftonte një lëvizje dore që goja të mbushej plot me çka dëshironte. Kishin mbetur nga një copë bukë që dikush ua kishte dhënë për Prokopin një ditë më parë. Buka që disi e papjekur dhe ishte thërrmuar keqas. Më mirë mendo diçka tjetër, i tha vetes. Deri në Qafë të Shkallës... Atje ai nuk kishte qenë kurrë. E kishte parë vetëm së largu. Këndrevica bashkohej me malin e Tartarit nëpërmjet asaj qafe. Ishte në fund të qiellit. Dhe duhej arri-
tur.

Mendimet nisën t'i ngatërroheshin, t'i treshin e, së fundi, t'i mekeshin. Gjumi e kapiti ashtu, me pushkën midis këmbëve. Tyta e mbështetur pas ballit nisi të nxehej ngadalë dhe metali e lëkura e njeriut këmbyen ftohtësinë me ngrohtësinë.

U zgjua befas nga një e thirrur e fortë që i gjëmoi në rrëzë të veshit:

— Kush është aty?!

U gjend në këmbë dhe dalloi para vetes Prokopin. Kishte nisur të gdhinte. Kjo ndihej më shumë nga një lloj drite që kërcente kristaleve të dëborës. Të ftohtët që bërë i pa-

durueshëm. Pas gjumit atij sikur iu mpi i gjithë trupi.

— Ç'pe? — i foli Prokopit.

— Kam mbi dy orë këtu, — tha partizani i ri ngadalë. — Nuk doja të të zgjoja. Tani dëgjova hapa. Ja, vër veshin.

Konturet e malit të Këndrevicës dukeshin tani aq pranë, sa mund t'i kapje me dorë. I mbuluar rëndë me dëborë, me kurrizin vigan që përthyhej nga qafa e Kreshmës në Qafën e Shkallës, atë mëngjes janari të vitit 1944 mali shfaqej nën kaltërsinë e një qielli të brishtë. Një ngjyrë trëndafili kishte nisur të ravijëzonte thepin e majës. Margo Ndreut i mbetën sytë për një çast atje. Pastaj edhe vetë sikur ndjeu ca hapa që kërcitën lehtë. Zhurma e tyre ndihej tani më shumë nga fëshfërima e prralleve që përthyheshin.

— Ja, — nderi veshët edhe një herë Prokopi, — thashë unë...

Margoja mendoi menjëherë se duhej të ishte ndonjë egërsirë që kishte kaluar natën përjashta dhe tani dita duhej ta zinte në ndonjë shpellë. Uli armën përdhe dhe vështroi pas. Katerina po u frynte thëngjijve, kurse Vita flinte akoma.

Papritur, kërcitja e hapave u ndie fare pranë. Nga nën vete gryka e shpellës krijonte një si lug të thellë dhe zor se mund të dukej gjësendi. Veç hapat ishin të rrallë. Kuptohej lehtë se, në mos që bishë, një njëri i vetëm duhej të ishte. Pas pak heshti gjithçka.

— Po ju ç'dëgjoni ashtu? — thirri që atje Katerina. — Ejani e merrni një flakë!

— Si u gdhi Vita? — pyeti Margoja.

— Më ngjan se ka ethe, e varfra.

Pikërisht atë çast nga krahu i djathtë i shpellës kërceu një njeri. Se nga mbiu ishte vështirë të përcaktohej, sepse partizanët i kapi në befasi. Ai mbeti këmbëhapur në shesh, mbështetur pas një kërrabe dhe buzëqeshte aq ngrohtë, sikur t'i njihte prej vitesh ata njerëz.

— U gdhitë mirë?

— Kush je ti?! — pyeti kërcënueshëm Prokopi duke i drejtuar armën.

Margoja mënjanoi tytën e pushkës së të voglit dhe bëri dy hapa drejt njeriut. Ishte një burrë rreth të gjashtëdhjetave, qimekuq, me një qeleshe të lerosur mbi rrethin e ballit, hundëvogël, nofullkërcyer, me sy aq të qeshur, sa nuk i besoje dot.

— Mirëmëngjesi! — tha Margoja. — Nga vjen?

— Unë nga vij, apo ju? — buzëqeshi më shumë njeriu. — Unë jam vendas në këto male, kurse ju të ardhur. Miq tek unë. E, si miq, bëni keq që flini shpellave në këtë të ftohtë.

Ai bëri ata pak hapa që e ndanin nga Margo Ndreu dhe, kur u gjend në hyrje të shpellës, ktheu kokën dhe pa gratë.

— Qenkeni katër, — shtoi disi me qesëndi. Bëri hapin e fundit dhe ngjeshi një dorë të madhe mbi supin e Margo Ndreut. — Merr njerëzit dhe eja pas meje. Mos u mendo gjatë, — shtoi kur pa partizanin në mëdyshe. — Gjermani është mbledhur në qendër të Gravicës, kështu që ju jeni jashtë çdo rreziku. Ejani!

— Kush je ti, xhanëm? — pyeti edhe një herë Margoja.

Vita ishte ngritur në këmbë dhe, e mbështetur lehtë pas Katerinës, kishte dalë edhe ajo në grykë të shpellës.

— Graviciot jam, — ua ktheu ai. — Çoban, thashë. Kam një stan të vogël ca më tute. Është në udhën tuaj. Hidhni këmbët!

U nisën pas tij. Çobani ecte përpara, Margoja në fund. Para tij Vita mezi çapitej nëpër pjerrësinë e shpatit. Shkelnin në hapat e njëri-tjetrit. Margoja futi dorën në xhep dhe befas gishtërinjtë e tij prekën thërrimet e bukës. Mbushi një grusht, preku supin e Vitës dhe i zgjati thërrimet.

—Haji, — tha ngadalë, sepse Prokopi qe vetëm ca metra më tej.

Vita mbushi gojën plot dhe buzëqeshi.

Stani dimëror ngrihej mbi një kodrinë anash luginës. Qe më shumë një mezhde e lartë, sesa një kodrinë. Kasollja, vatha, syri i shtrungës dukeshin aq të vogla, sa ngjanin si ca lodra fëmijësh. Rreth e rrotull vathës endej, sa nga një degë te tjetra, një litar i trashë kulpre. Nëpër të qenë lidhur ca letra të ashpra që shërbenin për të trembur bishat. Dëbora rreth e qark stanit ishte shkelur nga qindra hapa. Binte në sy menjëherë se aty kishin kaluar ca kohë më parë shumë njerëz. Era kishte luajtur me kreshtëzat e hapave të tyre.

Në vathën e mbyllur nuk pipëtinte asnjë berr, ndërsa aty-këtu, nëpër dëborë, dalloheshin shkoqur rrëke gjaku. Margo Ndreu pati një marramendje të menjëhershme. Përse ishte shkretuar kështu ky stan, vallë? Po çobani i preku atë kohë supin dhe i tregoi derën e kasolles.

— Bujrëm! Dhe mos u mendo shumë se plakësh shpejt, — buzëqeshi ai. — Ta dëftoj më pas.

Vita e Katerina kishin zënë vend me kohë mbi shtrojat e kasolles, ndërsa Prokopi po

fshinte tytën e automatikut me mëngën e kapotës. Çobani theu gjunjët pranë vatrës, mblo-dhi cipalet mbi thëngjijtë, u fryu dhe pas pak u ndie kërcitja e druve të thatë që po ndizeshin. I vuri flakës kërcunj të rinj, trarët u tymosën më shumë dhe në kasolle erdhi e u krijua një gjendje e rëndë. Pastaj zjarri u ndez bukur. Prokopit i zunë sytë dy këmborë cjepsh të varura, të zbukuruara përsipër nga një gjethe mareje dhe befas e kapiti malli për fshatin

— Ashtu! — tha çobani kur pa zjarrin të ndezur bukur. — Të uritur, hə? — shtoi pastaj duke parë nga afër fytyrën e Prokopit. — Po ti, mos je Margo Ndreu? — pyeti së fundi duke u kthyer nga partizani.

Margos iu tha pështyma në fyt. Vështroi graviciotin, u mundua të shquante ndonjë tipar të njohur në fytyrën e tij, por asgjë nuk i kujtohej. Ai ngjante si qindra fshatarë të atyre anëve, por veçmas këtë njeri nuk e kishte parë kurrë. Edhe gratë vështruan çobanin.

— Më njeh? — pyeti Margoja.

— Tani po të shoh për herë të parë, — buzëqeshi përsëri çobani. — Po mbrëmë kaluan natën tek unë ca shokë nga të tutë dhe, një e dy, të kishin në gojë. Ndaj dola sot pa gdhirë të të kërkoja. Na bëre merak. Papo partizanët flisnin për një djalë të vogël që u ktheve ta merrje, për një djalë që në të vërtetë ishte trim, por që ja, papritur, i kishte mbirë në bark një gjë e ligë. Por, me sa shoh unë, qenkan trembur kot. Ky është i fortë si burrat. — Ai preku supin e Prokopit. — Barku me siguri i ka dhembur nga ndonjë i ftohtë. Apo jo? — buzëqeshi ai.

Edhe Margoja buzëqeshi mendueshëm.

— Kur ikën shokët? — pyeti.

— Nuk kanë as dy orë. Pak përmbi shpellën ku kaluat natën ju u bë luftë e madhe. Ata dolën nga gjermani dhe erdhën këtu. Më thanë se do t'i merrnin krahët sa të mblidheshit të gjithë. Të presin.

Margo Ndreu u ndodh në këmbë.

— Prit, — e uli përsëri çobani. — Çoç më ka mbetur akoma edhe për ju. Të hani gjësendi. Bukë nuk kam asnjë mëllë, por gjë tjetër. Kështu hallet! — përfundoi ai dhe u ngrit në këmbë. Zgjati dorën lart, preku kashtën e kasolles dhe që atje nxori një thikë të gjatë, dorëza prej ebaniti e së cilës qe njetosur me gjak të mpiksur.

Margoja ia kuptoi mendimin. U çua në këmbë dhe i mbajti dorën.

— Kohë të vështira, — tha ngadalë partizani, — dhe nuk sakrifikohet lehtë një kokë bagëtie.

— Bagëtia rron për njerëzit, derman, — ia bëri çobani, — dhe, kur njerëzit vdesin urie, ç'mund të vlejë bagëtia?

— Ke fëmijë, — deshi ta ndalte përsëri Margoja.

— Ti lufton për fëmijët e mi, or mik, — ia ktheu çobani, — ndërsa unë dashkam të bëj sehir se si vritesh, hë?

— Jo, po...

— Hajde ndihmomë, në s'do të vonohesh, — u çlirua nga dora e patizanit çobani.

Hapi derën e kasolles dhe doli. Pas tij Margo Ndreu qëndroi një copë herë në këmbë në mes të njerëzve të tij, i pa në sy, por të gjithë ulën kokat. Dhe ai doli i bindur se ndërkohë çobani duhej t'ia kishte ngulur thikën në gurmaz bagëtisë pa pritur fjalën e tyre.

Në vathë vinte rrotull delja e fundit. Përtokë qenë hedhur sa andej-këndej lëkurë të freskëta bagëtish të mbytura ende në gjak. Margoja ngriu. Vetëm atë natë ky njeri kishte therur mbi tridhjetë kokë dhe të gjitha këto për grupet partizane që dilnin nga rrethimi. Siç do të merrte vesh më pas, ai i kthente njerëzit nga rruga, i ngjiste në stan, i ushqente dhe ata niseshin përsëri.

Çobani mbërtheu me shkathtësi këmbën e së vetmes dele, e shtriu përtokë, i vuri gjurin në gjoks dhe, si i përtheu kokën, ia nguli thikën në gurmaz me një shpejtësi të çuditshme. Gufila gjaku lagën tokën gjithë pleh të vathës. Margo Ndreu mbylli sytë. Ndoshta atje në Gravicë ky njeri kishte një taborr fëmijë të uritur, një grua, një plakë, një motër, që pritnin nga ky njeri t'u ngopte barkun. Ndoshta ky mish mund të mbante gjallë atë dimër të egër aq e aq frymë njerëzish.

— Si e ke frymën? — ia ndërpreu mendimet çobani.

Ai u hutua një çast dhe nuk iu përgjigj. Vetëm kur pa se si çobani çau me thikë lëkurën e këmbës së deles dhe nisi t'i frynte atje, iu ndodh pranë. Bagëtia e therur u fry si kacek, i lidhën këmbët e pasme me një litar të ndotur dhe e varën mbi një shtyllë.

Kur mbaruan së ngrëni, dielli kishte dalë përmbi mal dhe kristalet e dëborës vezullonin si miliona smeralde. Me ç'gjë tjetër mund ta krahasonte Margo Ndreu atë pastëri të paanë, atë shkëlqim që të merrte sytë e që prapë kishte dëshirë ta vështroje? Partizani ia nguli sytë çobanit. I mbështetur mbi kërrabën e tij prej thane, me mjekrën ngulur pas pëllëmbëve në ma-

jën metalike të saj, buzëqeshte duke parë ata të katër që po u rikthehej jeta në fytyrë.

— E po, — tha Margoja duke psherëtirë dhe i zgjati dorën ta përqafoje. — Ndahemi tani?

— Ndahemi, — tha çobani. — Ju pres prapë të ktheheni, derisa gjermanin e kemi brenda. Dhe mos e harroni këtë kasolle.

Margo Ndreu e përqafoi.

Dëbora të lëbyrte sytë me shkëlqimin e saj. Ata u nisën drejt Qafës së lartë të Shkallës, të bindur se Gravicën do ta rimerrnin përsëri, sepse aty kishin lënë njerëzit e tyre.

Rrugë të ashpra

Zilja e telefonit ra në orën pesë të mëngjesit. Gruaja hodhi vrik jorganin e trashë dhe shkrepri abazhurin. Një telefon në orë të tillë nuk fliste aspak për gjë të mirë. Dhoma mori ngjyrë blu. Andrea vuri re si u zmadhuan konuret e trupit të së shoqes në muret e dhomës, u shpërndanë një çast, pastaj ai ndjeu, ashtu përgjumësh, se si ajo hapi derën. U mbështet në bërryla dhe u nder i tëri. Zëri i së shoqes në korridor nuk po ndihej. Me sa dukej, ajo ishte ende e pasigurt se ç'kërkonin prej tyre në atë orë dhe mezi po kthjellohej. Andrea e ndjeu këtë menjëherë.. Pastaj u dëgjua një pëshpëritje dhe ajo u dha në dhomën e gjumit me receptor në dorë:

— Ty të kërkojnë, — tha si e ndërkyer.
— Nuk e di vërtet njeriu se ç'gatuan ti mbrëmjeve nëpër kafene dhe tani vijne e na prishin gjumin!

Ai nënqoshi. Për një fragment sekonde i kaluan ndër mend mikroepisode mbrëmjesh, kamerieri i hotel turizmit, pastaj fytyra e zbehtë e korrektorese së gazetës lokale. U ngrit dhe me shpejtësi kapi receptorin në dorën e së shoqes.

— Alo... Oh, qenkeni ju, shoku nënkryetar! — thirri pastaj gjithë entuziazëm. — Më trembët gruan, — shtoi gjithë konfidencë. Si? Duhet të nisemi tani? Po përse kaq nxitimthi?

Nga dera gjysmë e hapur e shoqja, që po ndiqte me kureshtje bisedën, pa se si ai mbloshi pas qafës jakat e pizhamave dhe hodhi sytë përtej xhamit të derës së kuzhinës. Nuk ishte gdhirë ende. Jashtë ulërinte një furtunë e pa-prerë, që kishte nisur qysh në mbrëmje.

— Meqë thoni ju...

Zëri i nënkryetarit i ngjau tepër alarmues. Andreas i dukej sikur tjetri po fliste me një telefon të vendosur diku jashtë dhe nëpër kufje depërtonin piskamat e erës.

— Më pesë e gjysmë, ë? Dakord.

La receptorin dhe pa gruan që kishte qëndruar në buzë të krevatit, me flokë të shpu-puritur e ca bikuti të rralla nëpër ta.

— Hë? — pyeti ajo me vështrim të zemëruar.

— Po nisem, — tha ai mendueshëm. Fytyra i kishte marrë një seriozitet të paparë dhe ajo e ndjeu se diçka e jashtëzakonshme po ndodhte. Po bëhej gati ta pyeste, kur ai shtoi: — Mbrëmë, unë të thashë se isha me nënkryetarin, shokun Qirjako. Folëm për një ngjarje tronditëse që ka ndodhur në Bruzhë. Në fshatin Bruzhë. Ti e di, apo jo? Thashë thjesht

se kisha dëshirë ta njihja nga afër atë ngjarje, ata njerëz, kur... — ai ngriti krahët e hollë, — kur ja, shoku nënkryetar merr në telefon në pikë të mëngjesit dhe lajmëron se niset për atje.

— Në mes të natës, thuaj! — ia behu ajo. U mendua një grimë, pastaj, duke u shtrirë, ashtu e rrumbullt, me një trup që ngjante tepër i shkurtër nga këmisha e gjerë e natës, shtoi: — O, unë kam edhe dy orë derisa të nisem për në shkollë.

Andrea erdhi një copë herë rrotull nëpër shtëpi, pa ditur aspak se ç'duhej të merrte me vete. Kishte vite që udhëtime të tilla nuk kishte bërë më. Në të vërtetë rrugë të tilla ai nuk kishte bërë pothuajse kurrë. Hiq ndonjë stërvitje ushtarake në të ri. Mali për Andrean ishte një enigmë që e ngacmonte sa herë lexonte apo dëgjonte për të, por, sa herë i hipte dëshira për ta njohur, aq herë trembej. Tani, diku në njërin nga malet më të larta të rrethit, kishte ndodhur një ngjarje që ai mund e duhej ta shkruante. I ngjau me shumë interes. Pastaj ai shqetësim i organeve të Partisë e të pushtetit në rreth i tregonte atij se duhej të hynte pa ngurrim në këtë vorbull. Megjithatë, pas bisedës me nënkryetarin, sepse besonte se askush nuk do të kujtohej për të. Vite më parë ai kishte qenë shkrimtari më i shquar i qytetit, po kohët e fundit nuk po botonte asgjë. Emri i tij sikur po shuhej ngadalë në jetën e vrullshme. Askush nuk e dinte, përveç së shoqes, se atij i qenë kthyer dy libra. Thoshe gjithkund se po shkruante një roman të gjatë.

Jashtë kishte nisur lëvizja e njerëzve. Era ishte aq e fortë, sa Andrea u pendua që nuk

kishte marrë pallton e madhe me vete. Kindat e pardësyesë i përplaseshin sa andej-këndej. Njerëzit ecnin me shpejtësi. Ai i hipi autobusit urban për të dalë në qendër të qytetit dhe u habit me gjallërinë e ca të rinjve që shkonin në punë. Shumë syresh ende ishin me xhaketa të shkurtra.

— Mirëmëngjesi! — përshëndeti ai nënkryetarin e Komitetit Ekzekutiv të Rrethit, që kishte zënë vend në ndenjësën e parë të makinës. — Më falni që u vonova disi, — kërkoi ndjesë dhe rrëshqiti me shpejtësi në ndenjësën e pasme. Përbri tij ai njohu njërin nga instruktorët e komitetit të partisë.

Një minutë më pas u nisën. Qe ende natë dhe ai nuk e vuri se se si makina la rrugën e asfaltuar dhe u kthye djathtas. Pas pak nisi të agonte. Me sa dukej, kishin hyrë në një luginë të thellë e të ngushtë, sepse ai dalloi konturet e maleve të ngriheshin mbi rrugë. Heshnja në makinë ishte e thellë dhe secili mendonte të tijat. Andrea u mat disa herë të hapte bisedë, por sepse nguroi. Gjithçka për atë që kishte ndodhur në Bruzhë ishte biseduar një natë më parë, ndërsa tani duhej thënë diçka tjetër. Ai nuk e dinte se si mund ta sillte bisedën në fushën e letërsisë në mënyrë që ata të dy, nënkryetari dhe instruktori të interesoheshin për krijimtarinë e tij...

Befas makina qëndroi. Andrea zgjati përpara qafën dhe pa turbull në mes të rrugës një gaz që u kishte zënë udhën. Shoferi ndezi e fiku tri-katër herë dritat, i ra burisë, por nuk mori asnjë përgjigje. Zbriti. Nga mënyra se si u tkur menjëherë trupi i tij, Andrea mendoi se jashtë duhej të bënte shumë ftohtë. Qe fund tetori

dhe ky ndryshim i motit kishte qenë i befasi-
shëm. Dëbora shihej tani pothuajse mbi rrugë.

Shoferi u kthye pas pak. Qeshte.

— Po flenë, — tha duke zënë ijët me duar.
— Është Iliri, Ilir Golemi i gazetës lokale. Siç
duket, e kanë gdhirë këtu.

— Zgjoji, more, — foli nënkryetari. — Ja-
në plevitosur, pse s'thua! — Hapi derën e maki-
nës dhe doli jashtë.

Andrea nuk luajti. Takimi me Ilir Golemin
në këtë grykë mali, që po thellohej, nuk i pël-
gente. Gazetari që njeri shpotitës, shkruante
prozë të shkurtër dhe botonte shpesh. Tani me-
rrej edhe me drama.

— Me sa duket, u është prishur makina,
— tha instruktori. — Duhet të jenë qysh
die.

Ashtu doli vërtet. Ilir Golemi hyri vrull-
shëm në gazin e tyre dhe, kur pa fytyrën ma-
sive të Andreas, i ra ballit me dorë.

— Oho, vetëm këtë nuk mund ta përfyty-
roja, shoku nënkryetar, — ia nisi me të qe-
shur. — Tani e kuptoj se ndryshimet që priten
në qytet në fushën e letërsisë po fillojnë. Tani
po.

— Lëri ato, — ia bëri Andrea rreptë, pa
e parë drejt në sy.

— I lashë, — tha Ilir Golemi duke zënë
gojën me dorë. Pastaj i rrahu supin nënkrye-
etarit dhe shtoi: — Thonë se është bërë batër-
dia, shoku Qirjako. Një makinë e kooperativës,
që zbriti mbrëmë, na tha se ende nuk kanë
zbritur as njerëzit e as bagëtia. — Ai u me-
ndua një grimë. — Mbase edhe i fryjnë gjë-
rat, xhanëm. Thonë se humbjet në bagëti janë
të mëdha.

— Ka rënë dëborë shumë?

— Në Bruzhë arrin gjysmë metri.

Andreas i shkuan mornica në trup.

U nisën përsëri. Shoferi i gazetës lokale mbeti po aty. I qe thyer semiaksi. Këta të tjerët do të lajmëronin me telefon qytetin. Pas pak zbriti edhe instruktori i komitetit të partisë. Qe një kryqëzim rrugësh. Sapo qe gdhirë dhe Andrea pa se si instruktori zuri një fund peme në anë të rrugës dhe u ul. Me siguri duhej të shkonte në ndonjë zonë tjetër, kurse Andrea pati menduar deri në atë kohë se ai do të vinte me ta.

— More Ilir, — ia behu papritur nënkryetari, përse i bën aq të ngatërruara ato drama ti?

Ilir Golemi sikur kërceu me sustë përperjetë. U mbështet i tëri pas ndenjësës së nënkryetarit dhe e pa nga afër në fytyrë. Andreas i erdhi për të qeshur. Ja tek kishin dalë atje ku dëshironte ai. Për atë dramë që Iliri kishte dorëzuar në teatrin e qytetit, flitej shumë.

— Po dramat të ndërlikuara duhet të jenë, shoku Qirjako, — ia behu Iliri. — Tani, si të bëj unë, thua ti, të bëj estradë?

— Po thonë se ka një vrasje aty brenda. Dhe një ngjarje me vrasje në ditët tona shkakton vetiu një pyetje. Dukuri e kohës sonë është një vrasje? Pra përgjithësohet?

— Po të bëhet njëri prej nesh armik dhe nuk e shtiem dot ndryshe në dorë, do ta vrasim, — qeshi Iliri. — Nuk e di se ç'pikëpamje ka rreth këtij problemi shoku Andrea.

Andreas i ngjau përsëri shpotitës. Nuk e honepste fare kur fliste kështu. Nuk ia kishte njeriu për pesë. Po dale, more derëzi, pa ka më të rritur, pa ka më me pozitë...

Nuk di ç'të them, — tha Andrea. — Nuk e kam lexuar, shoku nënkryetar. Por një gjë është e vërtetë në atë pyetjen tuaj. Në parim nuk përgjithësohet një ngjarje e rrallë, po qe se...

— Me sa duket, nuk e keni lexuar të dy, — qeshi përsëri Iliri, prandaj diskutojmë kur të kthehemi në qytet.

U duk Bruzha. Qe ngritur në shpat të mallit. E mbështjellë me dëborë, Andreas i ngjau si e mardhur. Dikur kishte ardhur këtu për një festival të zonës. Por atëherë ishte maj dhe qe bukur. Tani gjithçka ishte e bardhë. Të vetmet vija të përhimta ishin fjollat e tymit që dilnin nga oxhakët. Qëndruan para një sheshi të vogël. Dëbora ishte shkelur nga hapa të shumtë. Nuk i priste njeri. Andrea zbriti pas nënkryetarit dhe vështroi rreth e rrotull. Bënte shumë ftohtë. Iliri qëndroi në krahun tjetër të makinës së bashku me shoferin. Te dera e klubit rrinte një burrë truphollë, i gjatë, i cili, sapo pa të porsaardhurin, hyri brenda. Tre-katër fëmijë luanin me dëborë.

— Pimë një kafe para se të takojmë njeri dhe ndërkohë pyesim për gjendjen, — tha Qirjakoja duke treguar derën e klubit.

Koha sikur ishte qetësuar. Qielli ishte pa ngjyrë. Pikonin strehët dhe kjo tregonte se mund të mos binte më dëborë. Në klub fërshëllente ekspresi dhe kafet u bënë në minutë. Banakieri u shërbeu me një lloj servilizmi të dukshëm dhe priti në këmbë derisa nënkryetari tha:

— M'i gjej shpejt ata të kryesisë së kooperativës. Edhe ata të këshillit po munde.

— Po janë nëpër punëra tani, — mblodhi

supet tjetri, — ca kanë dalë, ca s'kanë dalë. Na ka ndodhur një fatkeqësi dhe e gjithë Bruzha është në mal.

— E dimë, — tha nënkryetari, — për atë kemi ardhur. Ç'flitet për njerëzit?

— Thonë që njerëzit janë shëndoshë, po bagëtia...

— Të na rrojnë njerëzit, — tha nënkryetari.

— Bagëtia nuk zbret as nesër, shoku Qirjako, ta them unë, — ia nisi banakieri. — Dëbora lart është e trashë dhe e butë. Mezi çahet. Bagëtia e ka të vështirë të zbresë këstu.

— Është shumë larg së këndejmi? — pyeti atë çast Andrea, jo pa druajtje. I hodhi një sy vetëtimthi Qirjakos.

— O, shumë larg, mor shok! Ndonja tri orë, në mos më shumë. Ku mali e ku fshati.

Ra një heshtje e shkurtër. Tani ata të tre mendonin secili për vete se si duhej të bënin. Tri orë nëpër dëborë nuk qe punë e lehtë. Andrea mendoi se nënkryetari nuk do të ngjitej, kështu që ardhja deri këtu qe e mjaftë. Fundja, ç'do të shihte atje... Dëborë, njerëz të mardhur, me ca bagëti...

— Unë do të ngjitem, — tha papritur Ilir Golemi. — Le të vijë me mua edhe shoku Andrea. Ju, shoku Qirjako, mbase nuk do të ishte e domosdoshme... Madje do të thosha nuk ka kuptim. Duhet menduar se ç'duhet bërë me këta njerëz e me këto bagëti pasi të zbresin këtu.

Qirjakoja buzëqeshi.

— Nuk ngurroj aspak, — tha butë. Ai kishte sy që qeshnin dhe anash tyre u dendë-

suan ca rrudha të imta. — E them singerisht. Unë jam djalë fshati dhe jam rritur gërxheve. Po në të vërtetë unë kam ardhur pikërisht për atë që the ti... Ç'do të bëjmë më pas? Janë mijëra kokë bagëti që duhen strehuar. Kemi përgjegjësi si rreth se bagëtitë nuk janë as tonat.

— Nuk janë të rrethit tonë?! — u habit Andrea. — Po atëherë përse pikërisht ju, shoku Qirjako, me këto punë?

Nuk iu përgjigj njeri. Banakieri i hodhi një vështrim të pjerrët Andreas dhe ky e ndjeu menjëherë se kishte thënë diçka pa mend.

— Nëse na gjen njeri për të na shoqëruar, hidhu, — i tha Ilir Golemi. — Klubin nuk ta vjedhim, mos ki merak. Apo jo, shoku Andrea.

— Po, — tha ky shkurt duke fërkuar duart.

Ata të dy i shoqëroi një djalë ndonja pesëmbëdhjetë vjeç, i veshur me një xhakëtë të shkurtër e pantallona të leshta. Në këmbë kishte një palë llastika e çorape leshi që iu lagën pas pak. Në kokë mbante një llabane të dhirtë që i mbulonte tiparet e imta. Kishte sy të kaltër. Ngjitja i nxehu shpejt. Dëbora ishte e shkelur nga qindra hapa dhe nuk ishte e vështirë të ecje.

Sa më lart ngjiteshin, aq më shumë e ndienin se dëbora po ngrinte. Në lartësinë e malit të Murranës ajri ishte i ftohtë dhe i rrallë. Këtë Andrea e ndjeu nga një lloj dhe mbjeje e lehtë në veshë. Kurrë në jetën e tij nuk qe ngjitur aq lart. Në horizont dukej deti. Qyteti i madh ishte strukur pas kodrave. Aq shumë hapësirë ai nuk kishte parë ndonjëherë. Djali vazhdonte të udhëhiqte së bashku me Ilir

Golemin. Ai për vete ecte një hap pas tyre. Iliri që në fillim të rrugës i kishte thënë se, sa më pak të fliste, aq më të lehtë do ta kishte në të ngjitur. Edhe kjo i qe dukur shpoti. Por nuk i kishte kthyer përgjigje. Tani habitej me hapin e tij të lehtë. Gati-gati qenë bashkëmoshatarë. Mendoi se gazetarët shikonin shumë gjëra në jetë, ndërsa mësuesit, siç qe ai, mbylleshin në shkolla. Duket që i jetojnë ato që shkruajnë. Trashësia e dëborës sa vinte e rritej. Ai kishte një dëshirë të papërmbajtur të pushonte tani qoftë edhe për disa minuta. E ndiente se po e linin forcat, por edhe ankesa e tij do të zgjonte shpotitë e Ilir Golemit. Kjo nuk duhej të ndodhte. Andrea nisi të përfytyronte çastin kur do të arrinte tek ata njerëz... Mendimi i lodhshëm se këtu kishte ardhur për të shkruar diçka, për të njohur jetën, siç thuhej rëndom, tani i dukej absurd. As që e përfytyronte se ç'duhej të thoshte. Duhej të mbërrinte patjetër diku, të ulej, të mbushej me frymë, të pinte ujë. Mali i ngjante i pasosur. Qielli ishte gri, pa formë dhe dukej sikur të shtypte. Sipas banakierit, ndër stane gëlonin fshatarët dhe, doemos, atje do të gjenin një kasolle me zjarr për t'u çlodhur. Ardhja e tij, ndoshta do të çmohej, si duhej dhe... pastaj, një gazetar — djall, si Ilir Golemi, nuk të lë kurrë pa gjë.

Pas një qafe ata i përpiu mjegulla. Megjithatë djali vazhdonte të ecte. Andrea kishte përshtypjen sikur nga çasti në çast ata mund të humbisnin njëri-tjetrin. Rruga sikur qe zbutur. Vende-vende zbritnin, pastaj ngjiteshin.

— Nuk ka më keq se mjegulla, — tha djali me zë të lartë. Andrea e pa përhumbshëm.

Goja e tij iu përvijua zbehtë dhe sikur gëllti-
ti për vete një copë mjegull. — Më jep do-
rën, — i tha Ilirit.

Iliri pati një stepje. Pastaj qeshi me të
madhe dhe kapi me shpejtësi dorën e Andreas.

— Kurrë nuk kemi qenë më afër se sot,
— ia nisi ai. — Megjithatë sepse më ngjan
vetja si fëmijë kopshti.

— Vështirësitë të lidhin, — tha Andrea
evaziv. Dora e Ilirit, për çudi, ishte tepër e
ngrohtë dhe ai ndjeu kënaqësi kur i preku
gishtërinjtë. E ka mbajtur në xhep, djalli, tha
me vete.

Papritur dëgjuan këmborë dhe më pas zëra
të trazuar. Mjegulla u gris një çast, pastaj u
mblodh përsëri.

— Erdhëm, — tha djali me gëzim. — Ki-
sha frikë se nuk do t'i gjenim.

— Pse, nuk e dije rrugën ti? — pyeti me
shqetësim Andrea.

— Po ata zbresin, — ia pati djali. — Dhe
për të zbritur nga ky mal, ka shumë rrugë.

Nisën të lehnin qentë. Djali u zbraps
duke u ngjeshur pas Ilirit. Andrea nuk po kup-
tonte se ç'po ndodhte dhe vështronte tej. Mje-
gulla u linte shteg shumë dyshimeve. Rre-
ziku ishte i madh, sepse qentë mund të sulleshin
dhe çobanët nuk e dinin se për ku niseshin.

— Eeej, eeej! — nisi të thërriste djali.

— Mbani qentë, moree!

Andrea u drithërua. Shtrëngoi fort dorën
e Ilir Golemit dhe i tha me shpejtësi:

I njeh këto rrugë ti?

— Po, — tha Iliri, — por jo kështu si

sot. Mua më përpin e panjohura. Ç'po ndodh matanë mjegullës?

— Nuk e di, — tha Andrea.

— Unë kam gjithë rrugës që për atë mendoj.

Nga mjegulla doli papritmas një njeri. U shfaq aq befasisht dhe kishte një pamje aq të ashpër, sa vetiu Andrea u tremb. Copa mjegullash e ndiqnin nga pas, griseshin para tij, treteshin, por përsëri mundoheshin t'i fshihnin fytyrën. Kishte shumë ditë pa rruar dhe ngjante si i egër.

— Po ju, — tha duke mbajtur hapat.

Ilir Golemi bëri menjëherë drejt tij.

— Nga të kopesë je? — e pyeti.

— Po, tha çobani. — Po ju nga vini?

— Unë jam nga Bruzha, — tha djali. — Ky shoku është gazetar nga qyteti, ndërsa ky tjetri...

— Jam shkrimtar, — u afrua edhe Andrea. — Kemi ardhur për ju. Na thanë se keni sakrifikuar shumë.

— Mirë se erdhët, — tha çobani. — Të lodhur jemi, po tani sikur e kaluam të keqen e madhe. Patëm ca dëme.

— Shumë? — pyeti Iliri.

— Ndonja pesëdhjetë e ca kokë. Na ngri-
në.

— Pesëdhjetë?

— Shumë janë, e di, — uli kokën çobani. — po kishim dy mijë.

Ilir Golemit i ngjau sikur e fyeu atë çast. Habia e tij ishte një qortim i hapur. Mund të kishte pyetur më parë se si ishin me shëndet.

— I mbushëm me dëborë, pasi i therëm,

— nisi të tregonte vrullshëm çobani me një dhembje të tillë në fytyrë, sa Iliri u rrëqeth.
— Janë mish i mirë. I therrim në çast, sapo e shihnim se po na iknin. — U kthye në kurriz dhe shtoi: — Po ju hajdeni, hajdeni.

Hynë në mjegull, ndonëse dolën nga mjegulla. Nuk bënë shumë rrugë. Katër kope me nga pesëqind kokë secila po zbritnin. Çobani u kishte dalë përpara me vrap, porsa kishte dëgjuar zërin e djalit nga Bruzha. Ishte e vështirë të dalloje se ç'po ndodhte aty. Cipa e dëborës dhe mjegulla i mbulonte përpjesëtimet e së mirës dhe të së keqes. Dymbëdhjetë çobanët, fytyrë-e-duarplasaritur, të tharë nga të ftohtët dhe erërat e dy netve, i ndiqnin pas afro dy mijë bagëti si edhe njëzet mushka me hime që u kishte dërguar menjëherë Bruzha për ushqimin e dhenve. Në atë shkretëtirë të bardhë e të ngrirë asnjë fije bari nuk dukej në sipërfaqe. Që prej dyzet orësh vijonte ai udhëtim i ngadalshëm, tmerrësisht i ngadalshëm. Andrea që i hutuar. Gjithçka këtu e përfytronte ndryshe. Mbi të gjitha, nuk po e merrte me mend se ç'po ndodhte. Njerëzit shfaqeshin e zhdukeshin si ca lodra. I përpinte mjegulla. Këmborë të fshehura, bagëti të mardhura e të pagoja që ecnin me turi përtokë, bishta qensh të mëdhenj që të shkaktonin mornica në trup sapo i ndieje, fjalë të palidhura, fishkëllima. fytyra e padepërtueshme e Ilir Golemit që ndiqte çobanin, dora e tij që po ftohej, ja gjithçka që mund të shihej. Ishte lodhur tmerrësisht. Nuk e dinte se ku po e shpinin. Njerëzit zbritnin, ata po ngiteshin. Të paktën kështu i dukej. Nevoja për të biseduar diçka me Ilirin tani i qe bërë e padurueshme. Por prania e të tjerëve

sepse e pengonte. Tjetri, përkundrazi, ngjante sikur e kishte harruar fare, ndonëse e tërhiqte për dore.

Për nder të mysafirëve u ngrit dosido një çadër. Njëri kulm u lartësua, tjeri mbeti i shembur. U pastrua dëbora dhe me shpejtësi u ndez zjarri. Çobani hodhi nën karthjet e lagura një dorë me hime. U bë një tym i padurueshëm. Por pas pak gjithçka u kthjellua. I mirëseardhi për së dyti një plak ndonja gjashtëdhjetë vjeç. Mund të ishte më i ri por me atë mjekër të zezë aq ngjante. Qe trupshkurtër, rrondokop, me duar të mëdha. Siç doli më pas, ky qe më plaku i katër kopeve dhe vetiu qe zgjedhur udhëheqës. Ai i pyeti të sapoardhurit mirë e mirë. Më shumë përgjigjej Iliri. Andrea e ndiente se sa pak dinte për raste të tilla. Në turizmin e qytetit ai jepte mendime për letërsinë dhe artet, mburrte apo kritikonte shkrimtarët që nuk e njihnin jetën... Çobani që ngriti çadrën, ishte zhdukur përsëri. Zërat aty dëgjoheshin e aty humbisnin. Plaku përkulej herë pas here dhe i frynte zjarrit.

— Duam të dimë nga goja jote, — tha befas Ilir Golemi, — se ç'ju ndodhi. — Fytyra e atij njeriu i ngjau aq e afërt, sa e ndjeu veten ngushtë. Duhej ta mbushte menjëherë atë hendek që dukej se i ndante. Ata, të rraskapitur, të ngrirë, të uritur, këta vinin e kërkonin intervista pasi kishin lënë shtretërit e ngrohtë! Ai për vete ishte ende i pamartuar, por thoshin se gruaja e Andreas kishte ca trille të habitshme për të zbukuruar dhomën e gjumit.

Plaku u duk sikur buzëqeshi. Në të vërtetë nuk i lëvizi asnjë muskul në fytyrë. U kthye disi mënjane, qëndroi në bisht, pastaj u ul she-

shazi. Në dorë i kishte mbetur një copë shklop me të cilin trazonte pavetëdijshtëm zjarrin. E rrotullonte në dorë dhe nuk dinte se nga t'ia niste. Nuk u druhej njerëzve që kishte pranë, por vetvetes. Të rrëmben dhembja për ato që ke humbur dhe... përlolesh.

— Dëbora erdhi papritur, pas një ere që nisi qysh në mbrëmje. Qe një si bishë e bardhë. Unë e njoh mirë motin dhe ditët e gushtit i kam të shënuara të gjitha. Për tetorin tregonin thatësi, ndërsa dëborën as që e mendoja. Edhe ditën e martë nëpër qiellin e panë të Murranës unë shikoja se si ende një re e vockël nga veriu në lindje, por asgjë nuk më thoshte ajo. Zakonisht ne shohim të poshtmet e deshve kur koha do të prishet. Kështu edhe fjetëm. Kopetë ishin të shpërndarë nëpër të gjithë lartësinë e kullotave të Murranës dhe dëbora na gjeti të veçuar. Ishte një stuhi e vërtetë, që shtroi një pëllëmbë menjëherë. Kur dola të shihja hatanë, e ndjeva se pas gjysmë ore tenda e bagëtisë, kasollja jonë, shtrunga, nuk do të shiheshin më. Shtiva me pushkë. M'u përgjigjen me pushkë. Në Qafë të Shtrungës u mblodhëm katër veta si në kohë të luftës. E pleqëruam dhe thamë se duhej bërë bagëtia bashkë, që të ishim zgjuar jo tre veta, sa ç'ka një kope, por dymbëdhjetë. Si më të volitshëm gjetëm stanin tonë. U shpërndamë. Një orë më pas tri kope po çanin dëborën dhe errësirën e pazakontë. Kur mbërritën te ne, koha qe keqësuar shumë. Veriu shtrëngoi dhe mendova menjëherë se kishte mundësi të ngrinte gjithçka e neve të na ngordhnin shumë bagëti. Dëbora mund të mbetej papritur, siç erdhi, por sa para bënte kjo. Po të ngrinte, do të ishte vdekje për

ne. Duhej përpjekur të uleshim menjëherë sa më poshtë shpatit të malit. E pleqëruam ashtu në këmbë dhe vendosëm të niseshim. Bagëtia ngjante tepër e trembur. Ulërima bishash çanin errësirën e stuhinë e mesnatës, ndërsa qentë tanë lehnin si të tërbuar.

U nisëm. Gjithçka tonën, rroba, stroma, vedra, i lamë aty. Mirëpo shpejt e pamë se ishte e pamundur të bëje tutje. Bagëtia ishte zhytur në dëborë dhe nuk lëvizte më. Duhej që dikush të çante përpara. Janë punë e madhe këta fenerët e vajgurit. U nisën tre të parët, që ishin më të rinj. Shkrifëronin dëborën me këmbë dhe hapnin një shteg. Mirëpo, të lutem shumë, hajde fute bagëtinë në shtrunga të tilla e ca më pak natën! Na ngecnin, mbeteshin pas, gati-gati humbisnin në dëborë. Këto netë kanë patur hënë. Edhe ajo na ndihmoi. Njeriu edhe në mes të stuhisë e dallon një dritë të mekët e të shpërbërë, që nuk e di se nga i vjen. Mbloktha njerëzit dhe shtrova kuvend tjetër. Thashë se duhej bërë edhe një përpjekje, se po mbeteshim pa vend. E bëra këtë dhe sepse dëgjoja një djalin tonë që nisi të vajtonte. Dimri, po thoshte, ka zënë nën vete edhe dhjetë e më shumë njerëz. Kjo më drithëroi. Mbase gaboj, nuk e kam biseduar ende me të, por më ngjau sikur donte të linim bagëtinë dhe... M'u thaftë gjuha! Jo, jo, mbase nuk tha kështu, mbase m'u duk nga era, — u përtyp çobani i mirë, sikur të kishte kapërcyer një hapje të hidhur. — Të shtronim në këmbët e bagëtisë bërrucet tona dhe kështu shtohet faqja e lehtë, ku mund të shkonin delet. Sa të rritej trashësia e dëborës mbi bërruce, ne i hiqnim, i shkundnim dhe i shtronim më tutje. Kishim dymbëdhjetë të tilla,

shumica të reja, të punuara me lesh të dhirtë. Krijonim një shesh të vogël. Kështu bëmë. Për fat, kjo punë na ndriti. Vetëm se vuajtëm shumë. Atë kohë e tutje të ftohtët duhej ta përballonim gjokszbuluar. Por, kur shpëton mallin, njeriu nuk e vë re të keqen e vet. Kopetë nisën të lëviznin ngadalë, tepër ngadalë, por sidogoftë lëviznin. Lëviznin edhe njerëzit. Kjo të shpëton. Lëvizja. Ec, ec, ec, bëj diçka. Po ndenje, vdiqe. Sepse mendja mund të të shkojë edhe në marrëzira. Nja tri orë i harxhuam kot. E kuptuam vonë se i kishim ardhur rrotull vendit nga qemë nisur. Kështu punët. Kemi dyzet orë që lëviznim kesisoj. Akoma edhe këtu, siç e shihni, ka gjysmë metër dëborë. Bagëtia ende nuk po çan lehtë, por ca më shpejt se kur u nisëm, domosdo. Bërrucet e ngrira i veshëm. Për fat na u ndodh pranë e gjithë Bruzha. Dëgjuan pushkët tona dhe u nisën në mal. Kryetari i tyre më thanë nuk kishte mbyllur sy parmbremë gjithë natën, si të kishte në mal bagëtitë e fshatit të tij. Na e zbuluan hallin. Çobanë kanë qenë edhe ata, denbabaden. Nisën kafshët me hime që shpëtuam bagëtinë. Kështu punët, djema! Ato që bëheshin gati të ngordhnin, i therrëm. Qe kob, të them unë! Ikim, po ku shkojmë? Turp për fshatrat tona me gjithë këto humbje. Për mua plakun, sidomos, është e rëndë, shumë e rëndë. Për fat, nuk rastisën shumë barrëse. Sepse ju e dini se pas ndonjë muaji ne presim pjelljet. Kjo do të ishte e keqe më e madhe. Them se shpëtuam me kaq. Koha do të ketë noti, por dëborë jo. Megjithatë tani nuk i besoj më as vetes. Ju mirë se ardhët dhe ne e ndiejmë veten ngrohtë kur ju shohim. Tanët i

kemi larg. Ja, sot bëmë telegram për gjendjen. Më parë na erdhët ju...

Çobani plak qeshi papritur dhe mbështeti dorën mbi supin e Andreas. Ky e ndjeu se tregimi i tij kishte mbaruar dhe se ai e kishte treguar të jashtëzakonshmen si diçka tepër të thjeshtë.

— Po të kisha një të pjellë, do t'jua kisha mjelë e do t'ju ngrohja kulloshtren, — tha përmes dhëmbëve të rrallë. — Por na gjetët në kohë të keqe. Dimërojmë në Vrinë dhe, po ju ra rruga ndonjëherë andej, ejani, se do t'ju gostit.

Ilirit i kishte mbetur në dorë një skedë e bardhë dhe stilolapsi. Nuk kishte shënuar asgjë. Me sa dukej, ende nuk ishte çliruar nga rrëfimi i plakut. Andrea, përkundrazi, tani e ndiente se diçka e pazakontë kishte depërtuar në jetën e tij.

— Faleminderit! — tha papritmas Andrea, duke kapur dorën e çobanit. Vërejtji me vëmendje dhe një herë atë fytyrë të gjerë me mollëza të kuqe. E dinte që do ta humbiste pas pak. Lëkura e fytyrës qe çarë e plasaritur nga të ftohtët. Buzët i qenë enjtur. Pëllëmba kishte një ashpërsi guri. Dhe nuk ankohej hiç. Përkundrazi, ngjante tepër i mërzhitur që nuk kishte mundur t'i shpëtonte ato pesëdhjetë kokë. As e llogariste vetveten. Kur mund të mbetej asaj shkretie me dëborë...

Kur dolën jashtë, Andrea e ndjeu praninë e dëborës në të gjithë qenien e tij. Ajo qe aty, poshtë këmbëve të tij dhe asnjë iluzion nuk të shpëtonte veç vetëmohimit, Mjegulla qe ngritur disi dhe tani dukeshin turbull konturet e Murranës. Kopetë kishin mundur të ecnin ndonja

njëqind metra më poshtë. Çadra, që kishte shërbyer në atë orë si njëfarë shtabi a selie për të pritur mysafirët, tani duhej prishur. Sa dolën ata të tre, plaku shkuli hurin e mesit dhe e gjithë ajo ngrehinë cohe ra. Iliri e ndihmoi ta mblidhte, pastaj plaku e mbështolli pas drurit dhe e hodhi në sup.

— Dale — tha Andrea, — të të ndihmojmë edhe ne. Ma jep mua...

— Nuk më lodh aq, — ia ktheu plaku duke buzëqeshur. — Pastaj, me të ngrohem. Më zë një anë të trupit.

Dhe eci përpara. Andrea zgjati dorën dhe preku Ilir Golemin. E ndiente veten si fëmijë para atij njeriu. Të mos ishte ai, me siguri do të mbetej poshtë me shokun Qirjako. Djersët i qenë tharë. Zbritnin. Koha që çarë dhe ai e ndjeu se kjo dëborë e vrundullt i kishte rrëmbyer edhe atij diçka të stërvjetër, të mykur.

— Shkrimin për këtë ngjarje, po të duash, e bëjmë bashkë, — i tha Ilirit duke buzëqeshur.

Zjarri

Mollëzat e gishtërinjve nisën të trokitnin mbi xham, pastaj pushuan. Matanë dritares, midis mjegullës dhe avullit që krijonin rrëketë e panumërta të shiut, u konturuan tiparet e imta të Zalos dhe një vështtrim gati-gati i zemëruar. Ai kishte mundur të hidhte mbi kokë gjysmën e xhaketës, ndërsa me dorën tjetër trokiste fort.

— Hapeni! — ushtonte zëri i tij.

Raziu menjanoi kutinë e lapsave me ngjyra dhe zgjati njërën dorë drejt dritares. Ngaqë ishte larg, dora e tij mbeti në ajër, ashtu e shëndoshë e gjithë tul, aq sa tendoste mëngën e xhaketës. Fytyra i mori një shprehje të thartë dhe, në vend të buzëqeshte, sikur u zgërdhi.

— Hape pak ti, — i tha Benit.

Ky burrë qëndronte ulur në tavolinën tjetër, përballë Raziut.

Beni lëvizi nga vendi, ashtu i shkathët, siç ishte, dhe u sul të hapte dritaren. Tiparet e Zalos tani mund të shiheshin të plota, sepse cepi i xhaketës, që atypari i mbulonte kokën, tani i kishte rrëshqitur dhe rrëketë e shiut e lagnin paq. Në fytyrën e tij të dobët, me dy rrudha të thella anash hundës së madhe, që përfundonin poshtë cepave të buzëve, spikati shprehja e një të përvuajturi që kërkon ndihmë. Flokët e dendur i ishin shtrirë poshtë ballit, deri përmbi vetulla, ndërsa sytë e vegjël, të thellë e të kaltër, megjithatë shprehnin një ndjenjë kënaqësie për punën që sapo kishte kryer.

Sa u hap kanati i dritares, brenda në zyrë hyri puhiza e lagështirës që sundonte atmosferën. Qe një pjesë e asaj mjegulle ngjyrë argjendi që endej jashtë, e ftohtë e fërgëlluese, që e detyroi Benin të hiqej mënjanë. Raziu e pa me një buzëqeshje të kursyer dhe befasisi të kruhej nën gushë. Kjo ishte një lëvizje që ai e bënte sa herë nuk dinte ku t'i vendoste duart e që i kishte mbetur nga koha kur trupin ia kishin lënduar ca puçrra të kuqërremta. Beni qe tjetër. Ishte ndonja tridhjetë e pesë vjeç, trupshkurtër, me ca flokë të krehur përpjetë që e tregonin kësisoj shumë të ri, hundëvogël, me buzë të holla, kokulur. Ky vështrio disi me habi se si binin tani në dyshtënë e zyrës ca dru të lagura. Zaloja i fuste përmes hekurave, ato ciknin parvazin e pastaj binin përfund tavolinës ballore.

— Hajde, më të lumtë! — gjëmoi befasisëri i Raziut në ndërkohën midis dy druve që rrëshqitën brenda. — E, ore Ben, e shikon apo jo ç'mund të bëjë Zaloja ynë?

Beni buzëqeshi imët, bashkoi majat e gi-

shtërinjve, i përtheu pakëz dhe i vendosi nën mjekrën e rrumbullakët. Pastaj zgjati një rënd dorë mbi syprinën e tavolinës, kapi me mollëza diçka të padukshme, e lëshoi përsëri atje, e mori përsëri, ndërkohë që drutë vazhdonin të gjëmonin në dyshtemenë e zyrës.

Atë kohë hyri pastruesja. Qe një grua ndonja pesëdhjetë vjeçe, e mbajtur mirë e që i kalonte zyrat së fshiri vetëm një herë ditën. Kjo punë për të mbaronte aty nga ora dhjetë e pastaj ajo se nga zhdukej. Ca thoshin se mbyllej në këndin e kuq e thurte triko, të tjerë mendonin se bënte pazarin. Kishte raste kur qëndronte zyrë më zyrë, jepte e merrte, zbrazte e dëgjonte, përgjonte një copë herë pas derës dhe, kur ndiente ndonjë rrezik, hynte brenda duke buzëqeshur,

— Dilni! — tha ajo me një ton ushtarak, duke qëndruar midis derës gjysmë të hapur.

— Pak më vonë, pak më vonë, Desi, — ia ktheu Beni. — Sa të ndezë zjarrin Zaloja. Se bëhet prapë pis, de!

— Atë nge kam unë, — u shkreh papritur gruaja duke lëvizur fshesën në dorë. — Kam edhe njëmbëdhjetë zyra të tjera, babam! Nuk më del koha as të marr frymë, kurse ju talleni, më duket.

— Sa të ndezë zjarrin Zaloja, të thonë, — ngriti zërin edhe Beni, — Pastaj, merr apo s'merr frymë ti, atë e shikojmë.

Desi mbeti gojëhapur. Seriozisht e kishte ky, apo... I gjithë zemërimi i saj erdhi e u zbut dhe cepat e buzëve iu zgjatën. Ajo u mat të thoshte diçka, kur në atë kohë hyri Zaloja.

— Ç'është? — ia bëri ai duke kaluar prapë. I kullonin ujë duart e sapolara. — Lëre, fu-

ndja, pastroje kur të kesh mbaruar gjetkë.

Gruaja doli në korridor pa thënë asnjë fjalë. Hëm, më marrshin të ligat, tha me vete. Pa më shohin t'u vij përsëri. Në shumicën e herëve ajo hynte nëpër zyra kur nëpunësit hanin mëngjes, dhe ata e kthenin. Kështu zyra mbetej pa fshirë për atë ditë. Mirëpo tani doli në korridor nga fjala e atij, Benit. Helm e ka gjuhën, mendoi ajo për inxhinierin. Pas pak kishte mbërritur në sallën e dizenjës dhe nxori jashtë gratë, që bënë menjëherë një zhurmë të hatashme.

Zaloja hoqi me shpejtësi xhakëtën. Kishte trup të vogël, pakëz të kërrusur, ndonëse sapo i kishte kaluar të pesëdhjetat. Megjithatë, po ta vije re me vëmendje, nga të gjitha linjat e trupit të tij sikur buronte një lloj energjie e pashtershme, që e bënte të palodhur. Ai vraponte si ketër, kapej me të tjerët për mes sa herë ishte i ngeshëm dhe, meqë merrej me zbatimin e një projekti stallash në Buzëbardhë, shpesh nisej nga qyteti më këmbë, pa kërkuar kurrë makinë. Le t'i kalonte rruga të tri-katër orët dhe fshati malor të mbulohej nga dëbora, Zaloja nuk donte t'ia dinte. Ai kthehej në zyrë vetëm atëherë, kur punët atje nuk mund të vazhdonin për shkak të temperaturave shumë të ulëta, ose sa herë i mungonte ndonjë material.

Me këta dy njerëz, Raziun dhe Benin, ai takohej rrallë, më shumë në dimër, por, ngaqë ishte në varësi të tyre, ishte i detyruar t'i pyeste herë pas here, të merrte udhëzime e të nisej. Por ato ditë koha po bënte gjithmonë e më keq dhe ja tek që ngulur për ca kohë në zyrë edhe ai.

Hapi derën e sobës dhe nisi të zbraste

hirin. Njëpër zyrë u përhap një mjegull e dendur, e trashë, e bezdisshme, që nisi të vishte syprinat e tavolinave. Hiri ishte i kuqërremtë ngaqë një ditë më parë kishin djegur dërrasa. Drutë kishin mbaruar me kohë, qymyri s'po vinte ende dhe Zaloja ishte detyruar t'i lutej marangozit t'i priste ca ashkla. Kështu, midis hirit, binin tani në shesh gozhdët e përthyerat të arkave të vjetra, që krijonin në dysHEME një zhurmë metalike.

— Dalim? — e pyeti Raziu Benin sa ndjeu pluhurin.

Tjetri vështroi një çast kurrizin e përthyer të Zalos, ia pa flegurat e mëdha të hundës t'i zbardheshin nga hiri dhe u ngrit me përtesë nga karrigia.

Zaloja e ndjeu që ata të dy dolën në korridor, sepse atë çast u dëgjua e qeshura prej basi e Raziut. Kukurisja e një gruaje nga ato të dizenjos e bindi atë se ky njeri e zbuste karakterin çuditërisht sa herë kishte të bënte me gra. Ai qeshte aq shumë, sa ushtonte korridori i ngushtë dhe ky çast përsëritej çdo mëngjes me përpikmëri. Desi nxirrte nga salla gratë e dizenjos për të fshirë, Zaloja niste të zbraste hirin e sobës, të dy inxhinierët dilnin në korridor dhe, pas një çasti, bubullinte ajo e qeshur ciklopikë e Raziut. Ngjante sikur shkundeshin muret. Kur niste e qeshura, Zaloja ngrihej, në këmbë. Niste të rendiste përgjatë thellësisë së sobës drutë e holla, pastaj zgjidhte ato më të trashat. E qeshura përsëritej disa herë radhazi. Më pas korridori binte në një qetësi të beftë. Gratë zinin vendet e tyre përballë tavolinave të pjerrëta, ndërsa Desi zgjaste edhe një herë kokën për të parë Zalon e pluhurosur.

— E, si thua, t'i jap një fshesë?

Kishte raste kur tekniku nuk jepte përgjigje menjëherë. Fytyra e ngushtë e pastrueses mbetej midis derës me një buzëqeshje të dyshimtmë në buzë. Thoshin se dikur kishte qenë shitetëse e, ngaqë atje kishte rënë deficit, kishte përfunduar këtu. Në sytë e saj tani seç endej një dritë mosbesimi, sidomos pas fjalëve të atij Benit. Vrojtonte humorin e Zalos, sepse kishte edhe një arsye tjetër. Në qe i lagur shumë, ajo e dinte se e kishte të vështirë t'i shkëpuste katër-pesë copë dru për zyrën e kryeinxhinierit, i cili, zakonisht, priste edhe ai t'indiznin sobën. Zaloja prandaj i vidhej vështrimit të pastrueses. Nuk donte t'i jepte dru. Sidomos për kryeinxhinierin. Po të donin ai e drejtori, nuk katandiseshin zyrat në atë gjendje. Pa dru, pa qymyr. Papo çdo mëngjes marangozi i shkretë përballonte lloj-lloj presionesh për copa dërrasa. Por edhe ai, thoshin, preferonte më shumë gratë. Mos nuk e vinte re drejtori këtë ngaqë edhe atij ia ndiznin sobën mëngjes për mëngjes? Zaloja seç ndiente një pështjellim të brendshëm. Posi, edhe për të dy inxhinierët e zyrës së tij... As e çanin kokën si shokët e tjerë, që përpiqeshin. Le koha, që shkonte kot si lumë.

— Të pyeta, — tha Desi duke pritur sa ai t'i mendonte të gjitha këto.

— Thamë eja pas pak, — i tha Zaloja Desit pa ngritur kokën.

— Të marr di dru për kryeinxhinierin, Zalo xhani?

Nuk iu përgjigj përsëri. Pastruesja tani u akullua. Mos kishte lidhje kjo punë me fjalët e Benit? Ç'bëhej aq i ashpër dhe ai, mendoi Desi.

— Merr, — tha befaz Zaloja gjithë passion.

Desi nisi të trazonte nëpër grumbullin e druve, të zgjidhte më të thatat, ndërsa Zaloja, kur thoshte fjalën, nuk kthente më kokën të shihte se ç'bëhej. Desi e dinte këtë karakter të shkëlqyer dhe, në vend të di druve, mbushte përparësen e, në të njëjtën kohë, ruhej mos e gjenin aty të dy inxhinierët.

Pas pak zjarri qe gati. Nga vrima ku hynin në mur tubat e sobës, zbritnin nëpër mjedisin e zyrës ca fjolla tymi që krijonin shpejt një shtresë horizontale resh në miniaturë, të cilat tkurreshin, zgjateshin, lodronin e ecnin në drejtim të dritares së hapur. Atje pranë e shtonin shpejtësinë të tërhequra nga rryma e padukshme e ndryshimit të temperaturave e dilnin jashtë. Zalos i duhej atëherë të lante përsëri duart. Kur dilte ai në korridor, të dy inxhinierët hynin brenda.

Beni nxori nga sirtari një copë leckë dhe fshiu shtresën e hirit mbi tavolinën e tij. Raziu, disi shkatarraq, nuk para çante kokën për këtë luks. Ai i mbështeti mëngët pas tavolinës dhe, ngaqë lëvizi, dy brazda të çrregullta u hapën përmes hirit. Afroi kutinë e lapsave me ngjyra dhe nisi të zgjidhte syresh.

Në zyrë kishte rënë heshtja. Dëgjohej gjëmimi i sobës që zbrazte tymin me intervale. Presioni që krijonte këtë, lëvizte rrethin e sipërm, ndërsa nga vrimat e deriçkës dilnin fjoia tymi. Raziu qëndroi një çast ulur, u ngrit dhe hapi një kasafortë të vogël ku kishte librin frëngjisht. Këtë rast priste edhe Beni. Lëvizte nga vendi i tij dhe i afrohej sobës. Mësimin e frëngjishtes brenda orarit të punës ai e qu-

ante kohë boshe dhe, derisa Raziu e bënte këtë, atij i jepej e drejta të ngrohej. Kishte hequr një bronkopneumoni vitin e kaluar dhe tani i dukej sikur çdo korent ajri mund ta ftohte.

— More, po s'kemi as skarën për të thekur bukën, — gjëmoi zëri i Raziut me fytyrën futur në kasafortë.

— I themi Zalos të na e gjejë, — ia ktheu Beni.

Në këto e sipër hyri Zaloja.

— Ama dru, hə? — ia nisi menjëherë Raziu. — Qerratuc, e ke rregulluar mirë me marangozin, pse s'thua? I dhe fërnet dje?

— More, kjo punë nuk rregullohet kështu, — ia ktheu Zaloja seriozisht. — Po s'lëvizën ata të furnizimit, keq e kemi këtë dimër. Sot çava një shtyllë

— Një shtyllë! — ia behu Beni. — Je në vete, more! Ku e gjete shtyllën ti?!

— Në cep të oborrit, inxhinier. Ohu, kishte nisur të kalbej. Hidhu një sy druve. Duken që ka nisur t'i brejë krimbi.

— Qoftë e fundit, Zalo! Këtë di të them unë, — vazhdoi qortimet Beni, duke bashkuar duart përfund barkut. — Zjarr duam vërtet, po shtyllat na kostojnë shumë, ama.

— E po çap e i thuaj drejtorit për gjendjen, o inxhinier, pse e lë këtë punë kështu? Mos dua të çaj shtylla unë, thua ti? Pastaj ti e di se duhet të bredh për sëpatë, për sfina, për sharrë. Dy orë në mëngjes i harxhoj për dru. Kur të punoj unë, thua ti? Vështro, vajti ora nëntë e unë nuk kam zënë punë me dorë!

— Punë është edhe kjo, Zalo, — ia ktheu Raziu. — Ti mos u mërzit, a derëbardhë. Beni

e ka fjalën për shtylla të forta e jo për të kalburat.

— E kuptova, — tha Zaloja dhe uli kokën e nisi të hiqte vija në projektin e tij. Fleta e vizatimit që ngjyrosur keqas nga përdorimi dhe ishte përthyer sa, herë-herë, Zaloja e shtynte me kurriz të dorës njërin cep ngaqë e pengonte të punonte.

Raziu e vështroi me dyshim. Kishte ca ditë që Zaloja ia linte fjalën përgjysmë. Nuk i ngiste më bisedat. Kjo e hutonte atë.

— Ç'kuptove, Zalo? — shtyu bisedën e tij pas një heshtjeje.

— Urdhëro?

— Ç'kuptove, pyeta! Unë thashë vetëm se inxhinier Beni nuk do që ti të presësh shtylla të reja. Kishe gjë tjetër ti?

— Jo.

— Si jo?

— Nuk kisha! — ia ktheu Zaloja.

— Si nuk kishe?

Zaloja ngriti kokën vërtik. Sytë e vegjël, të kaltër, iu përshkënditën. Këtë marrëzi sysh Raziu e njihte mirë. Tregonte se kufiri i durimit që arritur. Zaloja mund të këpuste aq broçkulla, sa ta hidhte përtokë gjithë autoritetin e tij. Kjo nuk duhej të ndodhte.

— A s'na gjen skarën për të thekur bukën? — ndryshoi në çast bisedën Raziu.

— Aha, skarën... — ia bëri Zaloja, — po-si.

Lëshoi duart nga vizatimi, projekti u mblodh rulo përnjëherë, u lëkund mbi tavolinë dhe mbeti ashtu. Zaloja u ngrit si me përtesë dhe doli. Beni vështroi Raziun me bisht të syrit. U mundua të gjente një thërrmizë mbi syprinën e tavolinës, zgjati gishtin e mesit, pe-

shkoi diçka, i fërkoj mollëzat me gishtin e madh dhe tha qetë:

— Është e rrezikshme ta zgjatësh me të. Mund të mos shkonte të gjente skarën.

— Punë e madhe! — ia ktheu Raziu dhe pa Benin me mëdyshje. Rëflekset i kishte disi të vonuara dhe, pasi lëshonte fjalën, niste e përpunonte efektin e saj. Tani mendoi menjëherë se duhej ta kishte tepruar me atë «punë e madhe»!

Beni u përtyp sikur të kishte në gojë çamçakëz. Raziu nuk dinte se si të sillej më tej. Ky njeri i impononte një lloj druajtjeje të tillë, sa e torturonte. E gjithë kjo vinte ngaqë Beni qe i thellë pus. Fjalëpak, ai nuk ecte kurrë midis korridorit të ndërmarrjes por gjithmonë afër mureve. Këtë Raziu e kishte vënë re mirë. Kishte raste kur zhdukej nga zyra për orë të tëra dhe Raziut i vinte plasja që nuk e diktonte dot se ku mbledhej. Ndërtesa kishte gjithsej dymbëdhjetë zyra dhe njeriu vështirë se mund të humbiste aty. Raziut i vinte të pëlciste nga inati dhe një herë, ngaqë nuk duroi më, e pyeti:

— Të kërkova për një kafe, por nuk të gjeta. Ku ishe?

—Këtu, — ia kishte kthyer Beni mendueshëm.

Ca kohë më pas ai zbuloi, befas, se Beni zinte zyrën e kryeinxhinierit. Qe hapur fjala se kryeinxhinieri sikur e kishte ndihmuar të linte kantierin e largët dhe të vendosej këtu në institut dhe se ata kishin miqësi familjare. Ky zbulim e bëri Raziun të dridhej. Ato orë që Beni zhdukej nga zyra e shkonte te kryeinxhinieri, gati e sëmurnin. Me Zalon kreshpërohej dhe ky nuk e kuptonte se nga vinte ndryshimi

te Raziu. E dëshpëronte sidomos mendimi se mos ata të dy, Beni dhe kryeinxhinieri, bisedonin për aftësitë profesionale të tij, se mos planifikonin ndonjë lëvizje nga instituti i projektiveve për në ndonjë ndërmarrje ndërtimi, ngaqë flitej se në zyrën e tyre dy inxhinierë ishin shumë. Kështu, nisi t'i druhej atij njeriu. Njëherë kishte menduar të përhapte fjalën se Beni kërkonte t'i zinte vendin kryeinxhinierit dhe t'i armiqësonte kësisoj ata me njëri-tjetrin, po kjo iu duk lodër shumë e rrezikshme.

— Si nuk porositëm një skarë në oficinë, — nisi Raziu për të zbutur zemërimin e Benit. — Pa skarë na digjet buka mbi sobë dhe zyra mbushet me tym. Me skarë theket tamam. Kërr, kërr, të kërcet ndër dhëmbë. Të shijon, e ha me qejf, edhe sikur bukë e ullinj të kesh. Ç'të ka vënë nusja për sot?

— Nuk e di, — ia ktheu Beni. Në të vërtetë e dinte shumë mirë se do të hante gjalpë e djathë. Por kështu tregohej edhe pakëz konservator, edhe moskokëçarës.

Heshtja ra përsëri, por nuk zgjati shumë. Beni u ngrit dhe hapi dollapin e tij. Nxori s'andejmi një fletë të heliografuar, ku dukeshin themelet, pamja ballore dhe profili i një ndërtese trikatëshe dhe e mbërtheu me pineska në tavolinë. Raziu e vështroi me bisht të syrit. Kur niste e punonte, ky njeri sikur u thoshte të tjerëve: «I lini muhabetet tani, hajt, filloni punën! «Raziu e ndiente se libri i frëngjishtes duhej mbyllur. Qe një punë që nuk duhej bërë në orar të punës. Duhej ta linte Benin të punonte ndonja gjysmë ore dhe pastaj ta ftonte për kafe. Në kafene çehrja e Benit sikur tjetërsohej. Ai niste e pyeste për fëmijët, për televizorin,

për shëndetin e gjyshe. Për të fituar këtë klimë, Raziu ishte gati t'i paguante gjithmonë kafet dhe të kthehej në zyrë me humor disi më të mirë.

Kur i kishte ardhur Beni në zyrë për herë të parë, ai kishte menduar se inxhinieri i ri, duke qenë më i vogël se ai në moshë, do të ishte i druajtur. Por kjo nuk ndodhi. Pas dy ditësh Beni kishte marrë situatën në dorë. Ndërrori pozicionet e tavolinave dhe kërkoi njëfarë rregulli në zyrë. Zaloja u gjallërua atëherë. Tha me vete se tani punët do të ecnin mirë. Mirëpo pas këtij gjesti gjithçka mbeti e zymtë. Beni i imponoi menjëherë Raziut një lloj druajtjeje të mallkuar, bile më pas edhe atë frikë të vockël, që nuk e linte të qetë. Sidomos familjariteti i Benit me kryeinxhinierin e shqetësonte shumë.

— Njëri nga ne të dy duhet të hidhet deri në Derven për të parë objektin 7, — tha befas Beni duke përplasur lehtë kurrizin e gishtave mbi letrën e heliografuar.

— Pse? — ngriti kokën dridhshëm Raziu.

— Sepse duhet, — ia ktheu tjetri. — Zaten, e kam thënë edhe në këshillin teknik, ne bëjmë gabim që objektet i ndjekim nga zyra, pavarësisht se jemi vetëm projektues. Vështirë të ngopesh me aq pak.

— Deri tani kështu ka qenë, — ia ktheu Raziu.

— Kjo s'do të thotë se do të mbetet kështu.

— Ke ndonjë të dhënë?

— Është diskutuar, — iu përgjigj Beni.

— Mos është fjala gjë për mua?

Beni kërkoi mbi syprinën e tavolinës një

grimcë të padukshme duke i dhënë mundësi vetes të mos përgjigjej menjëherë. Ndërkohë, ai e dinte se alarmi te Raziu do të arrinte kulmin.

— Jo, nuk di gjë.

Raziu e vështroi me dyshim. Diçka u mat të thoshte, po në atë kohë hyri në zyrë Zaloja me skarën në dorë duke lloomotitur ca fjalë që s'i interesonin askujt. Ankohej se arkëtarja mezi ia kishte dhënë skarën dhe se ajo çupëlinë po e zgjaste një çikë si tepër.

— Ti vret miza gjithë ditën, i thashë,
— përfundoi ai duke iu afruar sobës.

Soba ishte ndezur mirë dhe mbi rrathët dalloheshin gjuhët e flakës që shfrynin nxehtësi. Zaloja vërejti se si u dogj një ashkël aty, e hoqi me një copë tel dhe vajti e u ul në vendin e vet. Shtyu me bërryl projektin e përthyer dhe nisi të mendonte. Stalla ishte e gjatë tridhjetë metra, me dritare të dendura, por ai mendonte se projektuesit i nënvleftësonin disi mjediset e jashtme të këtyre ndërtimeve.

U hap dera dhe ai pa Raziun të dilte jashtë. Kishte lëvizur nga vendi aq qetë, si rrallëherë. Zaloja pa ballin e përkulur të Benit dhe vërejti se atje u shumuan ca rrudha.

— Ku shkoi inxhinier Raziu? — pyeti Zaloja.

— Nuk e di, — ia ktheu Beni pa ngritur kokën.

Ndërkohë, Raziu po përshkonte korridorin gjysmë të errët. Diku që djegur një llambë dhe, ngaqë përjashta koha ishte e errët nga shtrëngata e shiut, brenda ngjante si natë. Gati u përplas me arkivistin, një burrë thasim, që nxitonte për diku me një projekt nën sjetull.

— Mirëmëngjesi! — përshëndeti arkivisti.
— Aty është inxhinier Beni?

— Po. Kush e kërkon?

— Kryeinxhinieri, — tha arkivisti. — Ësh-
të fjala për një firmë.

— Për një firmë? Po mund ta hedh unë.
Ç'objekt është ai?

Derveni, — tha arkivisti.

— Derveni është projektuar nga të dy,
— shpërtheu butë Raziu, — Po unë nuk duhet
të firmos?

— Kryeinxhinieri më tha për Benin.

Arkivisti lëvizi më tej, ndërsa Raziu u mbë-
shtet pas cepit të murit para se të ngjiste
shkallët e katit të dytë. Nga dera e madhe e
hyrjes dallohej shtrëngata e shiut që binte për-
jashta. Rryma e ujit tani kishte pushtuar gjithë
sipërfaqen e oborrit dhe lëvizte si përrua. Nga
strehët binin ca rrëke të shtrembra, dhe ai
sikur e ndjeu veten të sigurt në atë cep ko-
rridori. Mendonte me trishtim se, të niseshe për
në Derven në atë kohë aq të keqe, që një ma-
rrëzi. Nuk e kuptonte fare se ç'propozonte nga-
ndonjëherë inxhinier Beni! Megjithatë ai duhej
të shkonte te kryeinxhinieri dhe të ndodhej,
atje kur të hynte Beni. Diçka mund të kupto-
nte nga biseda e tyre.

Ngjiti shkallët me shpejtësi. Zemra nisi
t'i rrihte fort, ndërsa po mendonte me trishtim
se në të vërtetë kryeinxhinieri që njeri aq
i zgjuar, sa ai druhej të hynte në biseda të
gjata me të. Një djall e dinte se si mund të
përfundonte muhabeti i tij!

Qëndroi para derës së zyrës dhe kafshoi
një çast gishtin e vogël para se të trokiste.

U dëgjua së brendshmi një zë që tha «hyr» dhe ai nxitoi të hapte derën. Koka e tij, e madhe lëshoi hije përtokë ngaqë sipër derës së zyrës ndriçonte një llambë neoni.

— Hë? — ia nisi kryeinxhinieri pa kthyer kokën nga ai. — Hajde, hajde! — tha pastaj, kur pa Raziun që mbeti te dera.

— Mos të pengoj? — buzëqeshi Raziu.

— E, hajde, a derëbardhë! — ia bëri kryeinxhinieri.

Raziu mbylli derën me kujdes. Zyra ishte e ngrohtë dhe e pastër. Soba bubullinte këndshëm, ndërsa pas xhamave të dritares së madhe vazhdonin të përplaseshin rrëketë e shiut.

— Kohë e keqe, — tha Raziu duke iu afëruar tavolinës.

— Kishe gjë kështu? — pyeti menjëherë kryeinxhinieri, duke mbajtur një çast përpjetë stilolapsin.

— Jo...po... Në të vërtetë erdha kot...

— Kot?

— Ndoshta objektit të Dervenit i duhet dërguar një njeri për të parë zbatimin e projektit, — tha befas Raziu me një frymë. Mëndimi se pas pak Beni mund të vinte aty, e frikësoi. Tani duhej zbuluar diçka shpejt e shpejt nga gjithë ato teorizime të mallkuara të shokut të zyrës.

— Mirë do bëni, — tha kryeinxhinieri. — Pritni nja dy ditë, sa të hapet koha, dhe nisuni.

Demek, Beni i shpikte këto gjëra!

— Bashkë me Benin? — pyeti Raziu me zë.

— Gjejeni vetë, — ia ktheu kryeinxhinieri, — nuk dua të ndërhyj në këto vogëlsi.

— Jo, thashë se...

U hap dera dhe hyri Beni. Fvtyra e tij shkëlqeu menjëherë, si të ishte tjetër gjë. Raziu e vuri re mirë. Drita e ëmbël e neonit sikur i limoi tiparet.

— E. firmosa, — tha Beni me thjeshtësi, — tani erdha të pimë kafe. Do vish?

— Vij, — ia ktheu kryeinxhinieri mëdyshas. — thashë të mbaroja njëherë këtë, po... meqë...

Raziu mbeti një çast i hutuar nga gjithë *ky afinitet* dhe, ngaqë Beni nuk i ktheu sytë fare nga ai, mendoi se ishte koha kur duhej të dilte. Lëvizi drejt derës pa folur, si një fëmijë i fyer.

— Prit të pimë kafën, — gjëmoi pas tij zëri i kryeinxhinierit.

— Pijeni ju, pijeni, — tha Raziu mbyturazi.

Doli.

— Ç'tha? — pyeti kryeinxhinieri Benin.

— Nuk e dëgjova, — ia ktheu tjetri, — ndoshta nxitonte të hante mëngjesin.

Në zyrë Zaloja vazhdonte të merrej me projektin e vitit të ardhshëm, ndërsa mbi skarë po thekeshin copat e bukës. Raziu çmbështolli mëngjesin e vet dhe i vendosi fetat e bukës mbi pjesën e lirë të skarës. U mor një copë herë me bukën, e ktheu kot tri-katër herë dhe mendoi me trishtim se sa padrejtësisht qe ndërtuar kjo botë. Një njeri hynte e dilte te kryeinxhinieri si në shtëpinë e vet, ndërsa tjetri druhej sikur hynte te ministri. Seç e pengonte ta gjente këtë gjë kaq të ndërlikuar... Diçka e çuditshme sikur ia zinte këtë rrugë, që e kishte lakmuar gjithmonë. Në sytë e së shoqes,

një arsimtare e shkollës fillore, ai shtirej sikur kishte miqësi dhe me drejtorin, aq sa mund t'i hynte në zyrë kur të donte. Madje, një darkë, që qe vonuar me një shok, i kishte thënë se vinte nga shtëpia e tij. Ai kishte aq vjet që punonte në institut e, ndonëse të gjithë e njihnin, askush nuk i kishte vajtur për vizitë në shtëpi. As ai nuk kishte shkuar gjëkund. Tani mbushte dyzet e tetë vjeç. Disertacioni kishte mbetur te gjuha e huaj. Frëngjishten letrare nuk po e përvetësonte që nuk po e përvetësonte dot. Beni, përkundrazi, thoshte se din-te rusisht dhe, ngaqë sapo kishte ardhur në institut, kishte kohë për t'i dhënë provimet pas-universitare. Provimet! Raziun e zinte koka sa herë i kujtonte. Buka e thekur qe djegur pak tek anët dhe lëshonte një erë të fortë shkru-mbi. Ai e ndjeu dhe e hoqi me shpejtësi nga skara. E lëshoi mbi gazetë, ku ishin copat e djathit dhe ullinjte dhe u ul të hante. Befas, një ide e shkëlqyer i sundoi mendjen. Ai gati-gati nuk i besoi as vetvetes. Midis copave të bukës që kishte përpara, atij iu përvijua një darkë madhështore, të cilën do ta shtronte në shtëpinë e vet për hir të... Oh, sa e vështirë ishte e gjithë kjo! E përfytyronte veten midis njerëzve, sikur ata trokitnin gotat me të, qeshnin e uronin, ndërsa e shoqja... Ai do të thoshte se ishte pesëdhjetë vjeç, pavarësisht se në dokumente kishte një gabim që lidhej... Këtu duhej sajuar një histori komike... Dhe pesëdhjetëvjetorin njeriu duhet ta festojë madhërisht. Mendoj se duhej të ftonte drejtorin, kryeinxhienierin, sekretarin e partisë, shefin e planit, të kua... Oh, po mund të mos hapem kaq shumë, mendoi ai me gjallëri, duke vazhduar të

përtypte bukën e thekur. Askush nuk të kup-ton! Kuadri, natyrisht, ka dokumente të sak-ta... Ca më shumë kur ai është një burrë aq i ftohtë, sa nuk kam pirë kurrë një kafë me të. Tani, përse ta ftoj, për servilizëm, xhanëm?

— Sa vjeç je ti, Zalo? — pyeti papritmas.

— Urdhëro? — ia ktheu Zaloja duke ngri-tur kokën. — Pesëdhjetë e dy.

— Pse, je më i madh se unë ti?!

— Ku e di unë.

Zaloja e vështroi me vëmendje.

— Unë këto ditë mbush pesëdhjetë, — tha Raziu me shpejtësi, duke e ndier veten të leh-tësuar. Ky njeri mund ta shpërndante lajmin së paku deri te zyra e dizenjës. Pastaj pe-sëdhjetëvjetori i inxhinier Raziut mund të fu-tej në bisedat e grave, ta mësonin ato të llo-garisë, të laboratorit.

— Ta gëzosh! — uroi Zaloja krejt ngeshëm dhe uli kokën përmbi fletën e përthyer të projektit.

— Kam biseduar edhe me gruan për ta bërë një çikë të madhe, — tha Raziu duke futur një kafshatë në gojë. — Bela! Nuk di njeriu se cilin të ftojë e cilin të lërë!

— Varet nga xhepi, — ia ktheu Zaloja, — në e ke plot, mos kurse.

— Nuk është puna aty, — pushoi së për-typturi Raziu. Pastaj ngeci.

Shiu reshti papritur. Në zyrë sundoi një qetësi e befasishme pas të trokiturave mono-tone të pikave të shiut në dritare e në asfaltin e oborrit. Dëgjohej shkoqur zhurma e ujërave që shpejtonin nëpër kanalet anësore të rrugës, ndërsa e gjithë natyra sikur u zverdh e u zbardh. Diku nëpër qiell ishte krijuar një e

çarë vigane, nga depërtonin ca rreze të largëta dielli. Vetë disku i kuq fshihej pas një reje të madhe, të zezë e të rrumbullakët, që kërcënonte të ulej afër tokës.

Hyri Beni. Qëndroi një çast në prag të derës, futi njërën dorë në xhep dhe pastaj iu afrua sobës.

— Kryeinxhinieri tha se duhet të nisesh ti për në Derven, Razi, — tha ai krejt ngeshëm.

— Unë do të shkoj gjetkë.

— Gjetkë?

— Po.

— Ku?

Pyetja mbeti pezull një copë herë të gjatë.

— Në Korçë, — tha Beni qetë. — Mund të iki me kryeinxhinierin dhe drejtorin.

Iu tha pështyma në fyt. Jo vetëm që po nisej për në Derven, tani, në mes të dimrit, por as ditëlindjen nuk e bënte dot. Sapo i kishte thënë Zalos se pas disa ditësh... Këta njerëz iknin... Dhe, derisa iknin, kjo donte të thoshte se edhe ai duhej të nisej, duhej që...

— Inxhinier Raziu ka ditëlindjen këto ditë, — tha befas Zaloja. — Shkoj unë në Derven, po që se ka ndonjë punë operative. Në do mend më shumë, atëherë... — ai ngriti supet.

— Ke ditëlindjen? — buzëqeshi trishtueshëm Beni.

— Po, — tha Raziu, — pesëdhjetëvjetorin.

— Urime!

Në një çast ai donte të thoshte se urimet i priste në shtëpi, por u përmbajt për mrekulli. Sfida këtu qëndronte. Që tek ai të vinin drejtuesit e institutit e Beni të mbetej me gisht në gojë. Bile edhe Zalon do ta ftonte. Oh, po bëhesh i lig, i tha vetes. Kjo nuk bëhet.

Kush e llogarit Zalon!

— E di ku mund ta gjej drejtorin? — pyeti befas Benin.

— Drejtorin? Thonë se kanë mbledhjen e organizatës, — ia ktheu menjëherë ai, — shqyrtojnë mundësinë e lëvizjes nga instituti të disa specialistëve të paaftë. Nuk e di ti?

— Si?! — iu drithërua shtati Raziut. — Asgjë nuk di! — shtoi ai me shpejtësi. — Habitem, vërtet habitem, se nga i merr vesh ti këto gjëra. Komunist nuk je dhe megjithatë...

Për herë të parë Beni e vështroi gjatë në sy, pastaj e zvarriti shikimin përtokë dhe mbeti disa çaste kokulur. Një buzëqeshje e lagësht iu vizatua në buzë. Zaloja kishte hequr dorë nga ruloni i projektit dhe tani shikonte Benin.

— Ma tha dikush, — ia ktheu Beni.

— Dëgjo, — tha Zaloja befas me gjallëri, — mbase është fjala edhe për ne teknikët. Po të shkon fjala te drejtori, ma bëj mua këtë të mirë, inxhinier Beni. I thuaj se iki unë nga instituti. E di, këtu nuk më rrihet. Mendjen e kam te stallat. Pastaj atje më shtohen edhe ndonja njëqind lekë të rinj në rrogë, babam! Nuk i thonë shaka! E përse u dashka të rri këtu? Vetëm se quhem i institutit? M'u rritën fëmija, babam! Tani djali i madh e do këpucën sa timen. Dëgjomë mua, inxhinier! Ma bëj këtë të mirë!

— Është fjala për projektuesit, — tha Beni.

Raziu e pa me kujdes. Fytyra e tij qe ngurtësuar përsëri, sa nuk mund të lexoje asgjë mbi të. Ky duhet të dijë shumë gjëra, mendoi. Derisa i kanë thënë për mbledhjen e orga-

nizatës... Ndryshe nuk shpjegohet që ka ca ditë që sillet kështu me mua.

— Unë dua të takoj drejtorin dhe ta ftoj në ditëlindjen time, — tha me gjallëri Raziu, — E kam porosi edhe nga gruaja.

— Takoje, — ia ktheu qetë Beni. Vështroi Zalon dhe i buzëqeshi shtrembër. — Thonë se për lëvizjet nga instituti do të kihet parasysh edhe kriteri i vjetërsisë. Kush ka më shumë vjet pa lëvizur, kuptohet...

— Di gjë për mua ti? — pyeti haptazi Raziu.

— Jo, — tha Beni.

Zaloja po i dëgjonte me vëmendje. Këta dy eprorë ai i njihte sipas mënyrës së vet, ku trazohej gjykimi dhe respekti. Që kishin të meta edhe këta njerëz, ai nuk e vinte më në dyshim, por që të vinte një ditë si kjo, kur të shfaqnin haptazi një lloj frikë prej kalamanësh se kush do të lëvizte nga zyra, këtë ai nuk e kishte menduar kurrë. Ai e shihte qartë se Beni provokonte e Raziu dridhej si kërmilli, paçka se nuk shfaqej i tëri. Aty nxirrte kokën e aty fshihej brenda guaskës së vet spirale, si t'i druhej mjedisit të jashtëm. Po të qe thatë, kishte frikë se ngordhte, po të qe lagësht, ushqehej me vesë. Beni qe ndryshe. Frikën për lëvizjen ai e shprehte nga pozitat e më të privilegjuarit, ndonëse nuk ishte fort i sigurt. Po të qe i sigurt se nuk do ta lëviznin, mendonte Zaloja, nuk do t'i bënte presion Raziut.

Përsëri kishte rënë heshtja. Diku dëgjohej tiktaku i një makine shkrimi e diku gjetkë fërshëllente aspiratori i laboratorit. Një bori e largët makine këmbëngulte para portës së mbyllur të oborrit. Në fytyrën e shëndoshë të Razi-

ut kishte rënë një, i kuq blana-blana dhe ai nisi të kruante qafën me thonj, aq sa e gjakosi.

— U ftoh zjarri, — tha befaz, duke hedhur sytë nga Zaloja.

— E, — tha edhe Zaloja, — u ftoh. — E vështroi drejt në sy dhe u mundua të mos përulej nga vështrimi këmbëngulës i Raziut. Qe një ballafaqim i shpejtë dhe Zaloja e ndjeu se Raziu qe katandisur keq atë ditë. — U ftoh, — nisi të fliste me shpejtësi Zaloja, — dhe unë nuk kam për ta ndezur më.

— Pse? — tha Beni duke u kthyer vërtik nga Zaloja.

— Nuk dua, — tha Zaloja, — e kam ndezur gjysmën e këtij dimri, dimrin e kaluar, të parvjetmin. Tani do t'ju lë pa zjarr. Kështu më hipi në kokë!

— Qerratuc, — buzëqeshi me zor, i tejskuqur Raziu. — Nise të tallesh tani, më duket. Nuk e bën atë ti, mor, jo! Ohu, të njoh unë!

— Si më njeh ti? — gati fërshëlleu Zaloja. — Si shërbyesin tënd?

— Zalo, thirri befaz Beni, — kontrollo fjalët, Zalo! Nuk ka shërbëtorë më te ne, dëgjon ti?!

Ka! — gjëmoi Zaloja duke u ngritur në këmbë. — Jam unë. Unë çaj dru, i transportoj edhe kur është furtunë si sot, unë zbraz hirin nga soba, ndez zjarrin, ndërsa ju... — ktheu sytë nga Raziu, — edhe ti, mendoni se bëni punë të mëdha, ndaj duhet që dikush tjetër t'jua ndezë edhe zjarrin. Po nuk mjafton kjo. Tani dridheni se kush do të shkojë deri në Derven për të kontrolluar ndërtimet, dridheni se kush e ka radhën i pari të lëvizë nga instituti. Nuk ndez më zjarr këtu! Pikë!

Hoqi duart nga fleta e vizatimit që u mblodh menjëherë rulo, dhe krisi e doli jashtë. Të dy projektuesit, secili sipas mënyrës së vet, nisën të merreshin me diçka mbi tavolinë. Beni peshkonte thërrmiza të padukshme, ndrësa Raziu luante me fletët e fjalorit frëngjisht. . .

Të nesërmen Beni e hapi i pari zyrën. As Raziu dhe as Zaloja nuk kishin ardhur akoma. Binte një dëborë, që ngjiste paq. Natën kishte fryrë erë e fortë e toka që tharë e bërë eshkë. Era sokëllinte dhe nga oxhaku i sobës vinte një si klithmë e vajtueshme. Beni e ndinte se shërbimi për në Korçë pati qenë një ide e vakët, që ishte shuar një natë më parë në kafenenë e turizmit, kur kryeinxhinieri kishte thënë se po përgatitej një organizim i ri i gjithë punës së institutit. Do të ketë lëvizje të madhe, kishte shtuar ai i padepërtueshëm. Beni nuk kishte guxuar ta pyeste më tej. Derisa kryeinxhinieri nuk i qe hapur, kjo tregonte se fjala mund të ishte edhe për vetë atë. Kësisoj kishte kaluar një natë të keqe.

Zyra ishte e akullt. Diku duhej të qe prerë korenti dhe gjysmerrësira e bënte mjedisin më të ftohtë. Ai priste me padurim sa të vinte Zaloja, sepse e kishte harruar debatin e një dite më parë. Pas disa minutash hyri Raziu.

— Mirëmëngjesi! — përshëndeti ai koku-
lur. — S'ka ardhur Zaloja kështu?

— Jo, — tha Beni mendueshëm. Nxori le-
ckën dhe nisi të fshinte syprinën e tavolinës.
Ndërkohë, Raziu hoqi pardesynë, hapi ça-

drën në korridor dhe zuri vendin e vet. Dëborë vazhdonte të binte me flokë të rëndë dhe stivosej mbi parvazin e jashtëm të dritares. Dikush nisi të luante, sepse një top bore kërciti aty pranë, pastaj, gjithçka ra në qetësi. Beni e kishte në majë të gjuhës fjalën që duhej të thoshte për të thyer atë qetësi të akullt, por i dukej tepër bajate. E ku e dinte Raziu se përse nuk kishte korent! Ata vazhdonin të rrinin të dy pa folur, kur, befas, në prag të zyrës u dha pastruesja.

— Si u gdhitë, djema! — thirri ajo. E përpiu mjedisin dhe vuri re që zjarri nuk qe ndezur. — Sot pa zjarr ju?! — tha e habitur. — Ç'bën Zaloja, xhanëm?

— Nuk ka ardhur akoma, — iu përgjigj Raziu.

— S'ka ardhur Zaloja?! — qeshi pastruesja. — Zaloja qe këtu që më shtatë pa një çerek. Luajti edhe me dëborë dhe tani ka zënë vend në zyrën e konstruksioneve. Zjarrin atje e kanë për shtatë palë qejfe, drita dritë. Po ju, pse në errësirë?

— Pse, ka dritë atje? — tha Raziu. — Duhet të jetë djegur llamba. Vështroi nga tavani me mërzi. — Hipën ti? — i tha befas Benit?

— Jo, — ia ktheu Beni. Unë shikoj edhe kështu.

Pastruesja buzëqeshi mbyturazi dhe doli.

— Edhe unë shikoj, — ia ktheu Raziu.

— Pastaj, nesër unë nisem për në Derven.

Beni mbeti gojëhapur. Ky qe lajm!

— Ashtu! — tha duke fshehur një gëzim të brendshëm. — E po paske arsye të mos hipësh mbi tavolinë për llambën, atëherë, — buzëqeshi ai. — Po hipi unë.

— Hip, — ngulmoi Raziu.

Beni zbathi këpucët, hipi mbi karrige, pastaj mbi tavolinë. Hoqi llambën, zbriti dhe nuk ishte mbathur akoma, kur Raziu tha:

— Më duket se nesër ikën edhe ti. Ma tha dikush mbrëmë.

— Ashtu?! — u drithërua Beni. — Kush ta tha?

— Kryeinxhinieri! — ia behu Raziu.

Diku kërciti një top dëbore. Gratë e dizenjos dolën në korridor e nisën të bënin zhurmë. Raziu nuk po lëvizte nga vendi. Për herë të parë, pas shumë vjetësh, ishte prishur monotonia e lëvizjeve të mëngjesit, e qeshura ciklopike e Raziut, ndërsa Beni mendonte me trishtim se kush do ta ndizte zjarrin atë ditë. Nuk kaloheshin tetë orë kështu!

Një copë Jerusalem

Ai vuri re edhe një herë xhamin e thyer dhe ndoqi me mend rrugën e plumbit. Tha me vete se qitësi duhej të kishte qenë ndonjë snajper i shkëlqyer, sepse rruga nga xhami deri te llambadari kalonte përmes shpinores së karriges së ish-kryetarit të komunës. Vrimë kishte edhe në shpinore, ndërsa kristalet e llambadarit vërtet mbeteshin të pacenuara, por qelqi i llambës prej vajguri ishte bërë copë e thërrime. Viktimë nuk kishte pasur. Siç dukej, zotëria e tij, kryetari, duhej të ishte gjendur në këmbë kur e patën goditur së poshtmi... Tani zyrën e kishte mbuluar një gjysmerrësirë akoma gri, ku drita e vjeshtës po fikej butë, me ca reflekse si të mpira në xhamat e sipërm të dritares së vetme. Frynte veri dhe ai u kujdes të zinte dy vrimat e para në këtë dhomë që do të shërbente këtej e tutje si zyrë e këshillit nacional-çlirimtar. Ai ishte kryetari. Këtej e tutje njerëzit

do t'i priste ashtu siç duhej e jo më disi fshehurazi e ku të mundte. Ngjeu gishtin me brumë dhe leu me të anët e një cope gazete të mbetur mbi tavolinën e kryetarit të dikurshëm. Pastaj me kujdes e ngjeshi pas xhamit të thyer. Si mbaroi këtë punë, nderi llambën me vajguri që kishte sjellë nga shtëpia. Edhe qelqi i saj ishte thyer, ndaj iu desh të njomte me lëng brumi edhe një fije letër cigareje. Si mbaroi këtë punë, ngriti fitilin dhe nderi shkrepësen. Vërejtji me habi se përpjesëtimet e hijes së trupit të tij u zmadhuan jashtë mase nëpër faqet e murit përballë, aq sa dhoma u duk më e zymtë. Pikërisht në atë kohë trokitën. Ishin ca goditje aq të druajtura sa, fillimisht, ai mendoi se mos ishte ndonjë fëmijë. Priste t'i vinin anëtarët e tjerë të Nacionalçlirimtares për të bërë mbledhjen e parë, dhe kjo trokitje i nxiti mendimin se fshatari i parë po fuste këmbë në këshillin e ri. Drejtoi shpinën dhe pas tri hapave u ndodh pranë derës. Pa se përballë tij ndodhej trupi i hollë i Llambro Kelës, që atë çast hoqi nga koka kasketën me strehë të thyer dhe, si e vuri në mes të gjoksit, tha ngadalë:

— Erdha për... xhaxha Markon... Vdiq... ,

— Si! — thirri menjëherë kryetari i këshillit duke i zgjatur dorën fshatarit. — Oh, ç'më the, more Llambro! Kur kështu, i shkreti?

— Sot, më katër, more Nasi vëllai. Ç'të të them unë?

— I ziu! — tha edhe një herë kryetari.

— Po ti hajde, hajde brenda ta bisedojmë.

Fshatari, gjithmonë me dorën e madhe të ngjeshur në gjoks, u afrua pranë tryezës dhe i hodhi një sy llambës së sapondezur, që kishte nisur menjëherë të nxinte një rën anë të qelqit. Ai ishte burrë dyzet vjeç, hollak, me sy të

kërcyer si të një bretkose, ku mund të shihje njëfarë trishtimi të lehtë, që vinte, doemos, nga vdekja, por edhe nga sikleti për atë që u duhej të kërkonte.

— Ulu, — e ftoi Nasi Zhuka duke i treguar një nga karriget me shpinë të lartë e të veshur me pellush blu.

— Ç'të ulem, — ia ktheu fshatari, — nuk kam kohë, Nasi vëllai. Ai vdiq, është në mes të dhomës. Pa tabut e pa rroba. Le më për para varrimi, qirinj e ku ta di unë... Isha te prifti, që thua ti, sepse më tha zonja Aspasi, që thua ti, se kisha, në raste të tilla, jep për hair ca të holla. Ti e di, more Nasi. Xhaxha Markoja gjithë jetën i kishte shërbyer kishës. Shërbëtor, kandilenaft.¹⁾

Nasi Zhuka uli sytë përdhe. E njihte të vdekurin siç njihte çdo njeri në fshatin e tyre. Ishte njeri pa njeri dhe vitet e fundit ishte katandisur keq. Për shumë vjet kishte shërbyer si kandilenaft në Shën Thanas dhe, ngaqë prifti ishte një kurnac që s'i gjendej shoku, e kërcënonte shërbëtorin e shkretë se do ta pushonte nga puna, po të shihte se ndonjë nga qirinjtë e ndezur në kishë do të digjej deri në fund. Kështu xha Markoja ishte i detyruar të bridhte fshehurazi pas besimtarëve dhe, një minutë më vonë pasi ata ta kishin ndezur qiririn, ta fikte me gishtërinj, ngaqë s'kishte kohë t'u frynte të gjithëve. Kështu, kur u plak dhe mbeti udhëve, e shikoje të bënte një gjest gjithsesi të habitshëm, pështynte mollëzat e gishtave dhe e lëvizte dorën në ajër deri afër kokës.

1) kandilndezës.

—...Që thua ti, i vajta priftit, — vazhdo-
nte të fliste Llambro Kela, — dhe a e di se
si më tha, more Nasi: Iku koha kur mund të
ndihmonte kisha, — trashi ai zërin për të imi-
tuar priftin, — hajt, ik e kërko ndihmë te Na-
cionalçlirimtarja.

— Hë, po ti, — turfulloi një çast Nasi
Zhuka pa e parë në sy, — ti, si iu përgjigje?

— Unë, hiç.

Kryetari i këshillit ra në mendime. Tri di-
të pas çlirimit të qytetit kishte nisur punën
legale këshilli i ri dhe ja, i pari njeri i popullit
vinte të kërkonte ndihmë për vdekjen e një
njeriu. Kishin ca para të mbledhura që në verë
nga shitja e barit të livadheve, ish-pronë e një
të pushkatuari nga Partia dhe me ato po përgatite-
shin të blenin ca ushqime për partizanët. Nuk
i shqitej nga mendja që kisha s'kishte dashur të
jepte as edhe një grosh për atë plak të mjerë,
ndonëse pronat e saj i kalonin ato të gjysmës së
fshatit. Pa po midis tyre kishte edhe gjashtëqind
rrënjë ullinj që i përkitnin Varrit të Shenjtë
në Jerusalem, të ardhurat e të cilave një djall
e dinte se kush i përpinte. Ç'duhet pritur më?
— i tha vetes dhe ngriti kokën të vështronte fy-
tyrën e zbehtë të fshatarit.

—Dëgjo, — ngriti zërin ai, — shko tani në
shtëpinë e xha Lloit, llogaritarit të këshillit, dhe
i thuaj se e pres një minutë e më parë. Ai
do të vinte këtu, xhanëm, se kështu e kemi
një mbledhje, por ti nxite të vijë sa më shpejt.
Pas ndonjë ore, eja tek unë.

— Mirë, — tha ultazi fshatari dhe, si u
kthye me vështirësi nga llamba e vajgurit,
zgjati krahun e rreshkur e i dha përpjetë më
shumë fitilit. Dhoma u mbush me dritë dhe

lau fytyrën e tij të tretur. Hapi derën dhe doli.

Nasi Zhuka mblodhi krahët pas njëri-tjetrit dhe iu afrua dritares. Komuna e dikurshme ngrihej në qendër të fshatit, dhe s'andejmi ai mund të vërente tani lëvizjet e njerëzve nëpër rrugën e ngushtë. Poshtë, përballë dritares, ndodhej dyqani i një tregtari të ri, të hapur ato ditë, fill pas mbarimit të luftës. Shiste verë, djathë, bajame e deri qiqra. Dyqani ishte akoma i shkretë dhe Nasi vinte re lëvizjen e dorës së tregtarit që tundej mbi banak duke ndjekur mizat.

«Pak më vonë me ty, — tha me vete duke hequr me shpirt. — Të varrosim xha Markon e gjorë njëherë. Gjidi, ptu!» — pështyu ai në drejtim të tregtarit.

Ca minuta më pas u hap dera dhe në prag të saj u dha trupi i gjatë i Lloit, arkëtarit të këshillit. Kishte veshur një pallto të shkurtër, të shqepur në njërin sup, të zezë në vaht të vet, por tani të dalëboje dhe, me duar në xhepa, siç qëndroi, tha pa bërë asnjë hap më tutje:

— E mora vesh që vdiq. Për xha Markon e kishe fjalën, apo jo?

— Ta lëmë të mbetet në mes të odës? — pyeti Nasi Zhuka duke iu afruar fare pranë. Në krahësim me Lloin, Nasi ishte tepër i ri dhe tani, ndonëse kryetar, këtë njeri e respektonte së tepërmi.

— Nuk thashë kështu, mor djalë, — buzëqeshi arkëtarit. — Them vetëm se ato pllanet e tua të mëdha për të bërë çezma në fshat e, ku ta di unë, prishen ja, kështu.

— Jemi njerëz, edhe do vdesim, — ia ktheu Nasi Zhuka. — Por ama, ai qerrata papa Nastas,

mos mendo se e ka drejtuar kot Llambbron te ne të këshillit. Ka thënë me mendje të tij se ne jemi trokë dhe do ta kthenim njeriun me duar bosh. Këtu ai fitonte.

— I ke kuptuar gjysmat, — nënqeshi Lloi duke iu avitur tryezës. — Tjetra është se ai do të tregojë se e ka kishën të varfër dhe kërkon të ruajë ato që ka. Na, — shtoi ai duke i zgjatur kryetarit një letër të hapur. — Ma dha korrieri sot. E lexova se më bëri kurioz. Vinte nga autoqefalja e Beratit.

Nasi Zhuka hoqi me shpejtësi letrën nga zarfi dhe, si u mbështet me bërryl mbi tavolinë, afër llambës, nisi të lexonte.

Njoftohemi se të nderuarit kryetarë të nacionalçlirimtares, në disa fshatra të rrethit tuaj, kanë prekur pa të drejtë pronat e kishave, të administruara nga ne, gjë që është në kundërshtim me vendimet e Qeverisë Provizore, pasi shteti i ri i njeh kishës pavarësinë dhe nuk cendon interesat e saj...

— Gorrica pikëla! — thirri ai gjithë mlllef. — Të shohim ne të hajë prifti e priftëresha me të dy duart dhe të lëmë xha Markon të pavarrosur, kjo nuk bëhet, more Lloi vëllai.

— Vëmë dorë mbi Jerusalemin, — tha arkëtari duke e parë kryetarin drejt në sy. — Thërrësim sonte këtu Mitro Lekën dhe i kërkojmë llogari.

— More, ato ikën e vanë, — tha Nasi Zhuka, — por unë e kam mendjen edhe te të tjetrat.

Tymi që kishte nisur të nxinte qelqin e llambës, tashmë nisi të buiste nga rrethi i sipërm i saj dhe të dy burrat e panë errësirën të avitej pothuajse njëherësh. Nasi nxori shami-

në nga xhepi dhe e hoqi qelqin aty për aty. Flaka e llambës erdhi u përdrodh një çast rreth vetes, dhe pastaj u drejtua duke shpërndarë nëpër zyrë një tym të zi. Kryetari i hukati xhamit tri-katër herë dhe nisi ta pastronte me një copë gazetë. Pikërisht atë kohë u hap dera dhe hyri në zyrë Llambroja.

— Jepi paratë, — tha menjëherë Nasi Zhuka duke iu drejtuar Lloit. — Nga ato të barit.

— Për sa keni nevojë, mor djalë? — pyeti arkëtari të ardhurin.

Kam hall kush do t'jua kthejë, — ngurroi Llambroja.

— Na i kthe me djersë, — iu përgjigj Lloi. — Sa kërkon?

— Ku di unë, — tha edhe një herë fshatari duke mbledhur supet e pakta.

— Jepi tridhjetë napolona, Lloi, — ndërhyri atë kohë Nasi Zhuka. — Le të varroset si të gjithë. Njeri i mirë ishte, i ndjeri.

Arkëtari hapi një kasafortë të ngulur në mur dhe i numëroi fshatarit tridhjetë kartëmonedha. Kaq para njëherësh ky njeri nuk kishte parë kurrë në jetë, dhe sa herë binin kartëmonedhat mbi njëra-tjetrën, aq mornica i kalonin nëpër trup. I mblodhi shuk, i futi në gji dhe bëri të përkulej. Lloi e mbërtheu aty për aty nga dora dhe, ndonëse shumë më i moshuar, ia drejtoi shtatin gati me forcë.

— Janë të tuat, more djalë, — tha me psherëtimë. — Kur do ta varrosni? — pyeti pastaj, për të vdekurin.

— Nuk presim njeri, iu përgjigj Llambroja, — kështu që... nesër në mëngjes.

— Mirë, — tha edhe Nasi Zhuka. — Për

asgjë mos u druani. Në s'ju dalin, eja prapë.

Fshatari iku. Llamba nuk bënte më tym dhe drita e saj sikur i dha mjedisit më shumë ngrohtësi. Një çast më vonë hynë në zyrë, njëri pas tjetrit, pesë burra të tjerë, sikur të gjendeshin pas derës, dhe e para çështje që shtruan atë mbrëmje, qe varrimi i Marko kandilenaftit, për të cilin pushteti i ri kishte shpenzuar tridhjetë napolona.

Të nesërmen gdhiu ditë e vrenjtur. Frynte shirokë dhe trumbat e reve nxitonin mbi Karaburun. Era trazonte pluhurin e sheshit para kishës dhe zbardhi bezen e zezë me të cilën ishte veshur arkivoli i të vdekurit. Në sofatin e kishës kishin zënë vend, përveç shumë fshatarëve, edhe anëtarët e këshillit nacionalçlirimtar, edhe një njeri i panjohur, që vinte rreth e rrotull sofatit dhe nuk fliste me askënd. Dyert e kishës ishin të hapura, ndërsa prifti, si kurrë ndonjëherë, e priti arkivolin qysh në derë. I hodhi një sy turmës së njerëzve dhe, vetiu, vështrimi i tij qëndroi një çast në sytë e kryetarit të këshillit. Në sytë e tij prifti ndjeu mos-përfillje dhe mendoi me zemërim se gjithë ata besimtarë nuk do të hynin në kishë, po të mos hynte i pari kryetari. Kështu, për të vdekurin nuk do të kishte asnjë qiri të ndezur, askush nuk do të derdhte për të një qindarkë, dhe kandilenafti i ri do të bënte sehir njerëzisë, në këtë përshpirtje të çuditshme.

— Urdhëroni brenda, zotëria juaj, — tha ai, pa përcaktuar njeri. Në fakt iu drejtua autoriteteve të këshillit.

Burrat, që mbanin akoma arkivolin në supe, e ulën atë dhe përkulën shpinën para derës së jashtme të sofatit. Prifti u shtrëngua pas murit, duke lënë të vdekurin të hynte i

pari. Pas tij hynë në kishë pesë-gjashtë gra të përlostura dhe, fill pas tyre, tre burra u guan nga sofati e nxituan të ndiqnin të ndjerin. Jashtë pati një ngurrosje të habitshme. Njerëzit rrinin kokulur dhe secili, sipas mënyrës së vet, po priste që dikush të thoshte diçka. Përshpirtja nuk mund të bëhej me aq pak njerëz brenda.

— Ju lutem, — tha i panjohuri duke iu drejtuar me një përkulje disi servile Nasi Zhukës. — Për shpenzimet, paguaj unë.

Kryetari i këshillit ngriti kokën dhe e pakëtë burrë nga pantallonat e qepura ballafrënga deri te xhaketa me supe të ngushta.

— Kush je ti? — tha befas, pa ia hequr sytë.

— Përfaqësuesi i mallit të Jerusalemit, zot, — nisi të shtrëmbërohej disi i panjohuri. — Rastisa në këtë vdekje, më dhanë së i varfri është pa njeri dhe...

— Të kanë njoftuar gabim, — ia preu fjalën Nasi Zhuka, duke u çuar më këmbë. — Ky i vdekur ka aq njerëz, sa ti, more zotëri, nuk i ke parë as në ëndërr. I shikon të gjithë këta? I ka vëllezër, djem, nipër e mbesa.

— Thashë se... — murmuriti i panjohuri. — Meqë papa Nastasi tha se... Për qirinj e kishe fjalën, papu? — iu drejtua pastaj priftit.

— Jo, po... — deshi të thoshte prifti.

— Të ndizen të gjithë llambadarët, — tha qetë Nasi Zhuka, duke iu drejtuar priftit. — Të mos kursehen qirinjtë. Dhe mos guxo t'i shuash derisa të treten. Pagan këshilli.

— Nuk e pata llafin atje, zotrote, — përdrodhi duart prifti. — Nuk u bë qameti për pesë qirinj.

— Të ndizen dyqind, — tha edhe një herë kryetari. — Dhe, siç porosita, të lihen të digjen deri në fund. Siç u dogj ajo jetë për kishën, që desh e la të pavarrosur, — shtoi pastaj me zë të lartë, si për ta dëgjuar të gjithë.

— Po ju urdhëroni, — deshi t'i ftonte brenda prifti.

— Urdhëroni, — u servilos edhe i panjohuri.

— Presim këtu, — ia ktheu një nga anëtarët e këshillit. — Dhe ty, mor zotni, — u kthye ai nga i panjohuri, — pas përsheptjes, duam të të takojmë.

— Në dispozicionin tuaj, — u zbeh i panjohuri. — Unë mund të mos futem fare në kishë, derisa ju... I vdekuri është i largët.

Figura e zezë e priftit shkau anash murit të sofatit dhe u zhduk brenda. Pas tij hyri kandilenafti i ri, një burrë rreth të pesëdhjetave, trupkërrusur, gjysmëmëmec, po nga veshët dëgjonte mjaft mirë. Në kishë zëvendësoi xha Markon aty para një viti.

Tri minuta më vonë doli nga kisha Mitro Leka, administratori i ullinjve të Varrit të Shenjtë që për njëzet vjet rresht, përveç pronave të tij, që arrinin në katërqind rrënjë ullinj e njëzet e pesë dynymë vreshta, mblihdhte të ardhurat e pjesës që i takonte Jerusalemit nga ullinjtë e atij fshati. Mitro Leka ishte nga ata zotërinj, të patrazuar me luftën të cilët, siç shprehej vetë, njëri krah i dhembte, ndërsa tjetri i digjte, ndaj vështronte vetëm punën e tij. Në kishë pati ndër një vështrim të pjerrët të priftit, që i tregonte se duhej t'i ndodhej të panjohurit në krah tani që merrej në pyetje nga këshilltarët dhe ai nxitonte të dilte.

— Hajde dhe ti, Mitro, — tha arkëtari, Lloi, sa pa administratorin, — Na njih me zotërinë dhe dëgjo...

— E njoh për zot, — nisi Mitro Leka duke u përkulur. — Ç'të them unë, mor të mirë. Kohë gjetët edhe ju tani për hesape. Ta varrosnim njëherë xha Markon e gjorë.

— Ee, të dhemb shpirti ty për të, — tha njëri nga anëtarët e këshillit. — E shoh, e shoh.

— E kam fshatar, more ti, dhe, të lutem...

— Mos u lut hiç, — ia preu Nasi Zhuka me një lëvizje energjike të dorës. — Meqë ky zotëria është ustai yt, pa na thoni një çikë, në këto vitet e luftës, kush nga ju të dy i ka ngrënë paratë e ullinjve të Jerusalemit?

— Mos mëkato, zotni kryetar, — ia nisi i panjohuri, — ne nuk na kanë caktuar të grabitim një vakëf.

— Sa ullinj bëhen ata? — pyeti arkëtari, pa ia vënë veshin protestës së të panjohurit.

— Gjashtëqind, — u përgjigj Mitro Leka.

— Aha, zoti Mitro, — e ndërpreu i panjohuri, — ju më raportoni për pesëqind rrënjë, dhe unë...

— Dhe ti zbret ndonja dyqind të tjera, kur paguan më lart, — qeshi vrenjtur Nasi Zhuka, — kështu?

— Në të vërtetë janë gjashtëqind e pesëdhjetë, more Mitro, — tha arkëtari fare qetë. — I kam numëruar këto ditë.

— Ooo, — iu mor goja Mitro Lekës, — numëron edhe argulidhet, zotrote? Po ato nuk bëjnë koqe. Për shën Thanas që na dëgjon.

— Më mirë betohu për Jerusalem, Mitro, — tha me shpoti Nasi Zhuka, — se ai nuk ka nga të të dëgjojë. Megjithatë, i lëmë pesëqind, siç thotë zotëria. Ku shkojnë këto para?

— Në vendin e tyre, zoti kryetar.

— Kush i dërgon?

— Unë.

— Ke dalë nga Shqipëria ti, në këta katër vjet luftë?! — u habit Nasi Zhuka. — Me se? Ke fluturuar?

Fytyra e të panjohurit u skuq, dhe ai nxori shaminë e bardhë nga xhepi i sipërm i xhaketës për të fshirë sytë. Ky fshatar, që po e pyeste, në fillim iu duk i pagdhendur, dhe kishte menduar se do ta lidhte me dy fjalë.

— Doemos, jo vetë, — murmuriti. — Të ardhurat e Varrit të Shenjtë në Shqipëri i mbledh ambasada e... dhe atje i derdh edhe unë.

Këshilltarët heshtën. Nga kisha dëgjoeshin pashirrat e forta, disi grykore të priftit, që trazonte jetën e panjollë të të vdekurit. Era çoi përpjetë një spirale pluhuri dhe e plati në shesh aty për aty. Mitro Leka, me kapelën borsalinë nëpër duar, rrinte kokulur, një sup pranë të panjohurit dhe priste përgjigje.

— Vjen shpesh ti këtu? — pyeti befas njëri nga këshilltarët.

— Jo, — tundi kokën me shqetësim i panjohuri, — me zotin Mitro kemi korrespondencë të rregullt postare. Punojmë në bazë të një regjistri.

— Sot, përse na paske dalë?

— Me urdhër, — u mundua të buzëqeshte administratori i Jerusalemit.

— Nga ambasada e...

— Jo, nga im zot Jeronimi i Beratit.

Sytë e Lloit kërkuan ata të Nasi Zhukës, por, ngaqë nuk i gjeti shpejt, vendosi të fliste në vend të tij.

— Peshkopi kërkon të mos cenohen vetëm

pronat e kishës, — ia nisi arkëtari i këshillit. — Meqë këto janë vendime të qeverisë, hëpër-hë nuk do t'i ngacmojmë. Po Jerusalemi është tepër larg.

— Të kuptohemi, — ia nisi me vrull i panjohuri, — kisha ortodokse është një dhe e pandarë dhe ju nuk mund të mos e keni në konsideratë.

— Por ka ujçër të ndryshëm, — ia preu Nasi Zhuka, — Do t'i ndajmë ata ullinj, Pikë. Nuk mund të vazhdojmë të dhjamim barqet tuaja.

— Ka një vendim që... — deshi të ndërhynte edhe Mitro Leka.

— Ato vendime përdori për letër të butë, — ia ktheu njëri nga anëtarët e këshillit. — Janë të qeverisë së Zogut, apo jo?

— Edhe Nacionalçlirimtarja... — tha i panjohuri, — i ka njohur kishës disa të drejta.

— Po, — tha shkurt Nasi Zhuka. — Për disa njerëz, si i ndjeri, që i shërbeu me devocion dhe vdiq i uritur, — shfryu befas ai. — Ka akoma shumë të tillë. Po për një varr të zbrazët nuk kemi ndër mend të mbajmë zbrazur barqet tona, more zotni! — shtoi gjithë mllef. — Tani, shkurt muhabeti, njoftoni aty ku duhet se Jerusalemi nuk ka më në fshatin tonë asnjë pëllëmbë tokë. Dhe ti, — iu drejtua ai së fundi Mitro Lekës, — na dorëzo faturat për prodhimet e këtij viti, shitjet, të ardhurat, dhe mundësisht ato të viteve të kaluara.

— Kjo është grabitje! — thirri befas i panjohuri, — po ka edhe më lart se ju, more zotërinj.

— Mbi ne është gjithë jeta e këtij fshati, — ia ktheu Nasi Zhuka. — Në na dënoftë ky atëherë do t'jua kthejmë përsëri. Kështu të bitem dakord?

— Të më shihni! — kërcënoi edhe një herë i panjohuri dhe u nis të dilte nga sofati i kishës. Mitro Leka bëri një hap pas tij dhe befas qëndroi në vend. Iu zgërdhi një çast Lloit, tha «këtu jemi», si i penduar, dhe u fut në kishë.

Pas pak s'andejmi nxorën të vdekurin. Turma e fshatarëve nisi të ecte pas tij tepër ngadalë, kokulur. Me ta u trazuan edhe anëtarët e këshillit. Një grua, kushërirë e afërt e të ndjerit, lotonte me zë të mekët, duke i numëruar bëmat, vuajtjet që kishte pasur në këtë jetë, vetminë që i «kishte shkruar zoti», mjerimin e viteve të fundit dhe, befas, fare shkoqur tha se, sikur të kishte një sy hapur e të shihet, do të gëzohej, i varfri, që pas e ndiqte thujse i gjithë fshati, me ata të pushtetit të ri në krye. U ankua nga fati që nuk e la Markon e gjorë të shihte këtë ditë në të aguar, por e ngrysi jetën nëpër natë... Njerëzit ecnin kokëzbuluar dhe burra e gra po i përpinin fjalët e kushërirës së xha Markos që, ndonëse kundër zakonisht, po e qante të vdekurin në atë mënyrë, si ta kishte vëllanë e saj. Puhiza e shirokës ua trazonte flokët burrave, ndërsa kandilenafti ecte para arkivolit duke mbajtur me të dyja duart kapakun e tij. Nasi Zhuka u mbështet pas krahut të Lloit dhe, duke dëgjuar fjalët e hidhura të gruas, nisi të kujtonte gjithë jetën e të vdekurit.

— A e di, — tha duke ngritur zërin, — sikur të thoshe diçka ti para varrit të tij.

— Unë, për Markon?! — u habit arkëtar i këshillit.

— Ishtë njeriu ynë, — shtoi Nasi Zhuka me dhembje, — pavarësisht se nevoja e kishte guar deri në...

— Jerusalem, — shpejtoi të thoshte Lloi,
— dhe jo vetëm Markon e gjorë, por edhe ndo-
një takëm tjetër. Fundi, e shohin vetë.

— Ndjaj them të flasësh dy fjalë. Ja, nga
këto.

Lloi nuk i ktheu përgjigje. Turma mori kthe-
sën për në varreza. Printe prifti tani. Temjani-
ca tundej para e mbrapa duke shpërndarë një
aromë të rëndë që të kujtonte gjithmonë vde-
kjen. Këtë ndjesi ta forconte edhe më shumë
pamja e varrezave. Gropa ishte hapur me kohë
dhe arkivoli u vendos tani mbi dheun e butë.
Nasi dëgjoi zërin e Lloit që i tha dikujt t'i
hapte udhë dhe u ngashërye.

— T'i them edhe dy fjalë akoma, — tha
befas gruaja që kishte qarë gjithë udhës.

Dy-tri gra u përpoqën ta hiqnin mënjanë
e ta qetësonin, por ajo kundërshtoi me forcë
dhe tha përsëri:

— Nuk qaj më, vetëm t'i them diçka.

— Lamtumirë, o vëlla! — thirri me zë të
mekur e gati për të lotuar përsëri. — Nuk do të
të harroj kurrë, o Marko, sepse jetove si var-
fanjak e po varrosesh si njeri i kamur. Jo për
përtejvarrit, por për këtë jetë që na shohin sytë
e na ndien zemra, o vëlla. Dhe jo nga kisha,
që i shërbeve gjithë jetën, por nga gjaku i
njerëzve të varfër, si ti, o mik i shtrenjtë.

— Mjaft tani! — thirri dikush nga tur-
ma...

Ishte mesditë dhe era e shirokës po mekej.
Qielli i vjeshtës kishte marrë një ngjyrë të për-
hime. Njerëzit mundoheshin ta zëvendësonin tri-
shtimin me diçka tjetër, më të ngrohtë, më nje-
rëzore.

Matanë murit

Në kuadratin e xhamtë të dritares u shfaq një rreze dielli që vezulloi një çast, u drodh, u shua dhe ndriçoi përsëri qartë. Mbi mur la një njollë të verdhë, I burgosuri i qepi sytë atje. Kjo ishte e re për të dhe, ashtu siç kishte bërë në shumë raste të tjera, u përpi pas saj. Njolla nuk kishte konture të sakta, qe disi e shtypur nga anët dhe nxirrte në shesh më mirë një ciflosje muri. Svtë e tij, blu në të zezë, të thelluar nga torturat, me sklepa të verdha anash, pasojë e temperaturës së vazhdueshme, mbetën atje. Ca sekonda më pas kapiten Koraldoja mblodhi buzët e holla dhe u përpoq t'i ndiqte vështrimin. Ku dreqin përqendrohet, tha me vete.

— Dëgjo, — ngriti pastaj zërin, — sot ti do të vdesësh. Në je hutuar ca, aq më mirë për ty. Njerëzit e mi nuk kanë përse të djersi-

jnë. Ti, siç duket, qenke kafshë, se vetëm ato nuk dinë të ankohen nga torturat. Besoj se folja singerisht.

Vështrimi i të burgosurit nuk lëvizi përsëri. Në forma të tjera, oh, në mijëra forma të tjera gjatë atyre dy javëve, këto fjalë i kishte dëgjuar kushedi sa herë. Singeriteti i Koraldos fliste vetëm për një lloj tërbimi. Përmbledhja e atyre kërcënimeve të çonte vetëm në një cak, te vdekja. Tani ai këtë e dinte mirë dhe e ndiente se nuk e shpëtonte gjë. Habitej vetëm se si kapiteni, një burrë i mençur në të dukur, nuk e kuptonte se rrugëzgjidhje tjetër nuk kishte. I burgosuri kishte radhën. Llogaria bëhej fare thjesht. Po të mos vdiste partizani, italiani do të gjendej të nesërmen, jo më vonë, një pash nën dhé

— Dëgjo, — tha përsëri Koraldosja, — ngandongjëherë njeriu ngul këmbë kot së koti. Edhe duke e ditur se tjetri ka të drejtë. Unë po të rri si xhandar i rëndomtë mbi kokë dhe ti, me kokëfortësi, më kundërshton. Po dal. Dritarja është e hapur, dera gjithashtu, ajri hyn nga të katër anët, kështu që mirë të bën. Mendohu...

U ngrit dhe doli. Mbi tavolinën e tij larripin e meshintë që e përdorte sa herë tërbohej nga inati. Dhoma ishte pothuajse e zbrazët. Përveç tavolinës, aty gjendej edhe stoli ku ishte ulur i burgosuri, telefoni fushor, një kasafortë çeliku e ngulur në mur dhe ca letra të bardha ku, me sa dukej, pritnin të shkruhe-shin deponimet.

Si doli italiani, i burgosuri vërtet e ndjeu veten disi më mirë. Preku lehtë faqen e enjtur dhe, për habi, nuk ndjeu shumë dhembje. Vetëm një rrëkezë e trashë sikur vazhdonte t'i zbriste nga qafa deri në fund të kurrizit. Në

mëngjes e kishin goditur pikërisht aty. Ishte një goditje e befasishme, që ai e mori kur u përpoq të mbronte me njëfarë mënyre fytyrën. Qetësisë që kishte pushtuar ndërtesën dhe sheshin para saj, thujse kishin vdekur të gjithë, ai nuk i besonte. Përkundrazi, kur e ndjeu këtë, diçka tepër e thellë u drodh brenda tij. Sikur ta pushkatonin atë ditë,—tashmë ai ishte fare i sigurt për këtë,—tortura më e madhe do të ishte po ta zbritnin përsëri në bodrum. Shkallët qenë frika e tij më e madhe. Sidomos me atë rrëkezë në kurriz që sa vinte e trashej e kthehej në mijëra pickime. Shkallët do të ishin tmerr. Bëri një lëvizje të menduar mbi stol, një lëvizje gati-gati të padukshme, dhe fitoi kështu një qëndrim të ri, që lehtësoi gjendjen edhe për disa minuta akoma.

Kanatin e xhamtë të dritares e lëvizi era dhe njolla e dritës mbi mur u lëkund, u drodh dhe pastaj u qetësua. Ai e hoqi vështrimin s'andejmi dhe u mundua të gjente diçka tjetër të qetësonte veten. Qëndrimi i ri, që fitoi mbi stol, ia drejtonte vështrimin mbi një pjesë të oborrit. Tani ai shihte kishën, cepin e kambanares së lartë dhe dy degë selvie të tharë, të cilat i ngjanin një rrjete të çrregullt merrimange, aq të holla ishin. Në të vërtetë me sytë e mendjes ai tani mund të shikonte më shumë Ky ishte fshati i tij i lindjes dhe ai e dinte se ç'shtrihej pas kishës, pas kambanares, pas selvisë, pas vetë postëkomandës. Të gjitha këto ia patën lehtësuar disi qëndrimin aty. Pas torturave, sa e linin vetëm, ai fillonte e mendonte për të. Si mbaronte me shokët, prindërit, gruan dhe djalin e vetëm, ishte i lirë të kujtonte fëmijërinë, të gjithë cepat e fshatit, madje, kur lodhej

me ta, fantazonte edhe për ato që mund të ndodhnin pas dhjetë vjetësh. Tani, disi më i lirë, me më shumë dritë e ajër vërtet, i përpiqte sendet sikur t'i shihte për herë të parë. Sikur të ishte e mundur të lëvizte edhe pak më pranë dritares, mund të shihte së largu edhe ndonjë njeri dhe pastaj vrulli i mendimeve do t'i merrte një vërtik të pabesueshëm. Vetëm se e dinte që atë lëvizje nuk mund ta bënte. Koraldoja do të hynte me shpejtësi në zyrë dhe atij do t'i prishej ekuilibri i atyre çasteve. Jo, më mirë kështu! I mjaftonin edhe aq sa shikonte.

Por, në kishte ankth që i sfiliste shpirtin ende, qe vetëm fati i shokëve të tij. Me ata qe ndarë në mënyrë krejt të papritur, mardje pa pasur kohë të ndiqte ikjen e tyre. Kjo i vinte ndër mend kushedi se sa herë. Kepi i ngushtë midis ujërave, ku ai ishte ngulur me mitraloz, i jepte mundësi të vështronte vetëm përpara. Ata ishin larguar me lundra, kurse ai kishte mbrojtur tërheqjen e tyre. Në shpinë ndiente thirrjet e herëpashershme të peshkatarit që e priste të mbaronte punë e ta merrte edhe atë me vete. Por, për çudi, peshkatarit ishte vrarë pakuptuar. Vdekjen e tij e kuptoi kur nuk e pa më drejt mbi lundër, dhe këtë të anuar tek zhdukej nën ujë. Pastaj kishte ardhur çasti i tij. Një fishek mbeti skicë në folenë e mitralozit, kur italianët nuk ishin veçse pesë hapa larg. E plagosën dhe e morën me vete.

Heshtja në zyrën e Koraldos po bëhej gjithmonë e më e rëndë, ndërsa pabesia e saj sikur shtoej. Përballë kishte një dritare të hapur, pa hekura, vetëm tre metra lart nga toka, ndërsa oborri ishte krejt i boshatisur. Më tutje du-

kej dera e madhe e mbyllur. Ishte një portë e hollë, e kalbur vende-vende, sepse postëkoma-nda u vendos në ndërtesën e shkollës së vjetër disa muaj më parë. I vetmi meremetim që bënë italianët ishte bodrumi. Kjo kthinë që dikur një klasë përdhese, por ata i mbyllën dritaret, lanë një frëngji ku kryqëzoheshin ca shufra hekuri, pajisën derën me dryna të mëdhenj, shtruan një krah kashtë përtokë dhe e lanë errësirën të endej sa nga një mur te tjetri. Sipër u bënë zyrat. Shkallët e ngushta rrotulloheshin përbrenda ndërtesës. Gjatë operacionit, ku ishte kapur ai vetë, në fshat qenë ndonja pesëdhjetë italianë, por, më pas, rreth e qark postëkomandës nuk dukeshin as katër a pesë prej tyre. Atij i bënte përshtypje se si nuk kishte dëgjuar asnjë zë fshatari gjatë atyre dy javëve. Biruca e re kishte një mur si pjesë të oborrit dhe ai e dinte se pas tij gjendej rrugica e Malajvë. Ishte e pamundur që trashësia e murit t'i mbyste të gjithë zarat.

Një bletë zhauriu në prag të dritares, hyri një çast brenda në zyrë, pastaj fluturoi përsëri jashtë. Ai buzëqeshi. Ndonëse që një objekt me të cilin ai mund të merrej disi, aty për aty mendoi se bleta ishte më mirë jashtë sesa brenda. Mund ta shtypnin, për shembull, me atë rrip që gjendej mbi tavolinë. Ishte afër mesditës dhe dielli kishte mbushur atmosferën me avuj vape.

Kërcitën dërrasat e korridorit dhe pas pak në prag të derës u dukën çizmet e lustruara të kapitenit. I burgosuri ngjante sikur kishte ngrirë në atë qëndrim. Lëvizja e fshehtë mbi stol as që i ra në sy italianit. Vetëm sytë qenë mbërthyer diku jashtë dhe hyrja e tij i bëri më të palëvizshëm. Korraldoja mendoi në çast

se i burgosuri po i bënte kështu një lojë psikologjike të hollë. Kjo i jepte mundësi atij të qetësohej e, njëkohësisht, të torturonte vetë Koraldon. Duke menduar kështu, italiani e ndjeu se iu trashën cepat e buzëve sikur i rëndoi diçka aty, u bë gati të fliste, por vetëm sa trazoi fletët e bardha mbi syprinën e tavolinës. As kjo lëvizje nuk i shqiti sytë e të burgosurit nga liria. Koraldoja e vështroi një çast pjerretas, psherëtiu dhe iu afrua tre metra pranë.

— Nuk ka kuptim të heshtësh më kështu, — tha befasi ai i lodhur. — Në mos ti, dikush tjetër do të na thotë se kush e udhëhiqte atë mbledhje të mallkuar. E dimë që ti ishe i fundit. Kjo kuptohet. Ndryshe ata do të të kishin marrë me vete e nuk do të të kishin lënë të bije në duart tona. Kjo kuptohet, — buzëqeshi ai për herë të parë. — Apo jo? Dhe një i fundit, i tillë mbetet gjithmonë. Bile ai e pëson. Ja kështu si ti. Të flasim hapur. Para se unë të bie rob, janë zënë të gjithë ushtarët e mi. Eprorët e mi janë ku e ku më të mbrojtur.

Sikur kapiteni të mos ishte kapur aq shumë pas arsyetimit të tij, do të kishte mundur të zbulonte diçka interesante në lojën e syve të të burgosurit. Ndërsa ai fliste, sytë e tij, të shpërqendruar, u përshkënditën nga ca rreze tërthore aq të befasishme, sa çdokush mund të lexonte lehtë: «Gabovë, kapiten, dhe kjo është fitore për mua.» Në gjithë këtë pështjellim të të huajit kishte ndikuar zhdukja e peshkatarit dhe e lundrës së tij.

«Unë do ta vras sot, me dorën time, — vendosi befasisht Koraldoja, sapo ndjeu se edhe pas atij argumenti aq të hollë nuk do të merr-

te asnjë përgjigje. — Heshtja e tij më ngjan sikur mbart një ogur të zi, të fshehtë.»

— Fol! — thirri befaz Koraldoja, duke mbledhur grushtet.

Pikërisht në atë kohë një zhurmë tërhoqi vëmendjen e të dyve. Kërcitën kanatet e portës së madhe të oborrit dhe atje u duk koka e një kali. I burgosuri i nguli sytë atje. Ky objekt i ri i këputi për një çast të gjitha lidhjet e tij me atë dhomë. E njohu kalin. Pas pak edhe karrocieri doli në ballë, tërhoqi kafshën për freri dhe e ktheu pajtonin pjerrtas. Pas dy javësh aty, i burgosuri pa për herë të parë njërin nga bashkëfshatarët e tij. Kapiten Koraldoja me grushte ende të shtrënguara doli me nxitim në dritare dhe mbështeti bërrylat mbi parvaz. Nga kati i poshtëm i postëkomandës vrapoi njëri nga ushtarët dhe i doli karrocierit përpara. I burgosuri arriti të dëgjonte vetëm pyetjet e ushtarit. Zëri i karrocierit sikur mbytej diku.

— Ç'është? — pyeti që atje lart kapiteni.
— Kanë sjellë një tavolinë, zotëri, sipas kërkesës suaj.

— Hëm, — u duk sikur u kap ngushtë Koraldoja. — Shkarkojeni!

Ai u largua një çast nga dritarja, përdrodi duart dhe i burgosuri e kuptoi se biseda e nisur midis tyre atë çast nuk do të vazhdonte më. Tani mbetej vetëm një rrezik: urdhri për ta zbritur përsëri në bodrum. Dhe nga kjo dritare e hapur do të zhdukej gjithçka, selvitë, kambanarja, koka e kalit, karrocieri, sheshi, qielli, gjithë ai peizazh nga fshati i tij.

Kapiteni bëri dy hapa drejt derës, edhe një akoma. I burgosuri i shikonte tani vetëm shpinën disi të kërrusur dhe thundrat e çiz-

meve. Ndërkohë, pajtoni ishte futur krejtësisht në oborr, qe kthyer gjerazi, kështu që derën e jashtme mund ta shikoje vetëm përmes boshllëkut që linin ndenjëset. Si u shkarkua tavolina, i burgosuri pa të zbriste përtokë një djalë i vogël, pesë-gjashtë vjeç. Ai u ul në shkallët e pajtonit. Hapësira që dukej përtej derës së hapur u gjysmua edhe më. Djali ishte kokëbardhë, i zbathur, ndërsa në dorë mbante thuprën e kamxhikut. Fëmija seç ndoqi nga fytyra, — ndonjë mizë, mendoi i burgosuri, — dhe nisi të shkarraviste diçka përtokë. Me trup ishte afërsisht sa djali i tij, veç pak më i shëndoshë. Pamja e atij fëmije e bëri të fërgëllonte me njëfarë tmerri. I harroi thembrat e çizmeve dhe shpinën e Koraldos, që vazhdonin të dukeshin midis derës dhe korridorit. E harroi edhe atë diçka të lëngshme që vazhdonte t'i përshkonte kurrizin dhe të gjitha dhembjet në përgjithësi. Mesdita qe thyer dhe ai e dinte se pikërisht tani duhej të niste një fllad i lehtë nga deti. Kështu ndodhte gjithmonë në verë. Avujt e nxehtë nisinin e zbritnin më pranë tokës dhe mirazhet që mbinin fushës së zhveshur nisnin e fikeshin nga ky fllad i lehtë. Pamja e fëmijës i zgjoi, befas, gjithë dashurinë për jetën, për të birin, për gruan. Mendimi se pas kësaj ai do të vdiste, e bëri të shtangej. Ai e dinte se, po ta zbritnin përsëri në bodrum, jeta e tij mbaronte asaj mbrëmjeje, e shumta të nesërmen në mëngjes. I burgosuri e ndjeu se caku i jetës qe ngushtuar tej mase dhe, ta lije veten në mëshirën e fatit, ishte marrëzi. Fëmija qe përthyer dhe diçka vizatonte në shesh. Në atë lodër ai mundi të dallonte një lloj trishtimi të tillë, sa i rrëqethi shtatin. Ky banor

i fshatit të tij kishte depërtuar befaz në oborrin e vdekjes dhe i kishte ringjallur jetën, siç nuk e kishte ndier kurrë. Njeriu që kishte vuajtur aty në burg për dy javë rresht, me ankthin e vdekjes mbi kokë, e ndjeu se dëshira për të jetuar në të vërtetë kishte qenë e gjallë brenda vetes në të gjitha porët e trupit. Ç'rëndësi kishte se nuk qe djali i tij! Matanë murit... Bëri një lëvizje të fshehtë mbi stol dhe vetëtimthi ktheu sytë nga pragu i derës. Shpina dhe thembrat e kapitenit qenë po aty. Poshtë në katin e parë, u përplas diçka, ndaj edhe njera nga thembrat u zhduk nga pragu. Pastaj tjetra. Kjo lëvizje tinëzare e bëri të burgosurin të përtypej. Pështyma i mbeti në grykë. Sidoqoftë, tani ai ishte i lirë të shikonte nga të donte. Fëmija vazhdonte të rrinte po aty. Poshtë, përplasja e dytë u shoqërua me një të sharë në gjuhë të huaj. I burgosuri pa dyshemënë. Një tufë rreze dielli vinte nga dritarja e korridorit e projektonte në shesh trupin e kapitenit.

Befaz, shkallëve të drunjta të ish-shkollës së vjetër u rrokullis diçka. Një «oh!» e gjatë kumboi thellësisë së korridorit, pastaj disa fjale të thëna shpejt e shpejt pasuan si breshëri automatiku. U përgjigj kapiteni. I burgosuri hodhi sytë përsëri në dysheme dhe pa që figura e projektuar atje po shkurtohej. Kjo ishte një lëvizje gati e padukshme, milimetrike, por sytë e të burgosurit, të mësuar edhe me imtësitë, mundën ta dallonin. Kuptohej se Koraldoja kishte një nevojë alarmante të shkonte diku, veç i duhej të kishte mendjen edhe këtu. Partizanit i shkuan mornica në shtat.

«Tani! — tha me vete. — As më pas,

as ndonjëherë tjetër!» Hija u zhduk fare nga dysHEMEJA, u dëgjuan përsëri thirrje në gjuhë të huaj, përgjigjja e ashpër e kapitenit e zbulonte vetiu se tani qe larguar shumë nga pragu i derës.

Fëmija vazhdonte të rrinte mbi shkallët e karrocës. Mbi kokën e tij të verdhë dallohej ajo hapësirë e ngushtë, që mbetej përtej portës së postëkomandës. Aty duhej të kalonte ai. Qe gati-gati sa një vrimë gjilpëre. Ai e dinte se do ta goditnin nga pas dhe një vdekje e tillë ishte ku e ku më e ëmbël se torturat e vazhdueshme. Mundej pastaj që asnjë nga plumbat...

Zgjati duart mbi parvazin e dritares, mori hov dhe u hodh. Tek ra në tokë, gjunjët i goditën fytyrën, ndërsa gurëkat e sheshit i vranë bërrylat. Pati kohë sa të merrte frymë. Dhembja që ndjeu e përshkoi trupin e tij të dobësuar si një thikë që arrin në kockë. Vrapoi disa metra, kapërceu hijen që krijonte ndërtesa dhe doli në diell. Pikërisht atë çast u dha alarmi. Edhe tre hapa akoma dhe ai gjendej ballë për ballë me fëmijën, që tani e shikonte i lemerisur, me sy të shqyer. Plumbi i parë fishkëlloi tokën dhe ai e ndjeu se një ciklon pluhuri u ngrit përpjetë.

«Do të vrasin djalin!» — tha me vete. Mornica i mpinë shtatin. E kishte fare pranë. Vetëm dy metra. Sytë e kaltër të të voglit qenë mbushur me lot e tmerr. Puna ishte se rrugën e tij të vetme tani e kishte zënë fëmija. Po të tentonte të kalonte mes për mes pajtonit, plumbat mund ta goditnin atë padrejtësisht. I burgosuri shtangu. Tmerrin e të voglit nuk mund ta zbuste në ato pak sekonda. Tani sytë

e fëmijës ishin si të ngrirë, gati-gati pa jetë, me një thellësi deti. Plumbi i dytë e detyroi kalin të hingëllinte, po karroca nuk luajti nga vendi. Tani mbetej për të vetëm një udhë: muri. Dredhoi me shpejtësi mes plumbave, që nisën të shtoheshin së bashku me thirrjet e ushtarëve, dhe u hodh mbi avlli. Nuk pati kohë të peshonte në duar trupin e vet, sepse diçka e nxehtë i mbërtheu kofshën aq, sa ai kafshoi bërrylin e zbuluar. Befas, dëgjoi fëmijën të qante me dënësë dhe kjo sikur i hoqi gjithë dhembjen. Ishte, pra, gjallë dhe gjallë do të mbetej deri sa të plakej. Furinë e plumbave tani do ta tërhiqte ai mbi vete. Mblodhi të gjitha forcat, u bë njësh me trashësinë e murit dhe ra në anën tjetër.

Plumbat u dendësuan, u dendësuan edhe thirrjet në gjuhë të huaj. Por fshati ishte fare pranë, dy hapa larg, dhe ai mund të hynte në çdo derë, si në shtëpinë e tij. Dhjetëra rrugica, monopate, prroska hapeshin përpara tij, por ai vazhdonte t'i vinte veshin vetëm së qarës së fëmijës. Derisa dëgjohej ajo...

Rrjeta merimangës

Në fillim të korrikut lugina e ngushtë, ku ishte ngritur ai fshat, i ngjante në furre të nxehtë. Vapa ishte gati — gati përvëluese. E gjithë lugina nuk ishte tjetër veçse një copë fushë e bardhë gjithë zaje që kishin sjellë rrëketë e maleve. Mes për mes luginës kalonte një përrua i cekët, i cili tani në verë thujse kishte shterur. Ai pak gjelbërim kishte ardhur prapë nga mali. Mbi fushën e bardhë dalëngadalë ishte depozituar humusi i gjetheve të kalbura duke i dhënë jetë një gjelbërimi rrënjëshkurtër. Vetëm rrapet e trasha, të shtrembra, gjithë gunga i rezistonin kësaj shterpësie. Rrënjët e tyre të shumta ngriheshin për një çast mbi tokë, pastaj si kthetra nguleshin thellë për të kërkuar ujë e paktë nën shtresat e trasha të zhavorrit.

Aty ku isha ulur, gjendej një çezmë me

dy sulina uji. Platforma e madhe prej betoni ishte nxehur aq shumë, sa të përvëlonte. Përballë kisha Qafën e lartë të Lugjeve, nga kisha zbritur disa orë më parë. Tani, duke menduar se duhej të arrija përsëri, aq i lodhur e me bark bosh, më kapiste një ndjenjë trishtimi. Pas asaj qafe ngrihej qendra e ekipit gjeologjik ku punoja. Edhe atje nuk mund të gjeje kushedi se çfarë, po krevati portativ në mes të një dhomë fshati, ku isha strehuar përkohësisht, do të më ngjante si gjë e rrallë.

Kisha dy muaj që e bëja këtë rrugë herë pas here. Shtigjet e kërkimeve nuk dihen kurrrë sa zgjaten dhe ja, unë kisha mbërritur deri te ky fshat në mes të luginës së bardhë. Fshati ishte shumë larg qendrave të tjera të banuara. Në mëngjes kisha mbërritur aty për të kontrolluar dy punime të cekëta mbi një shtresë minerali që dilte gati-gati në sipërfaqe. Për të hapur këto punime, nuk më ishte dashur më shumë se një punëtor, dhe ata të këshillit të fshatit më kishin dhënë para ca kohësh Selimin. Qe një burrë truphollë, me duar të mëdha që i dilnin poshtë mëngëve të shkurtra të një xhakete me arna. Nuk duhej të që më shumë se dyzet vjeç, e shumta dyzet e pesë, dhe më tha që ditën e parë se kanalet do t'i hapte për merak. Dhe vërtet, kur kisha ardhur herën e parë t'i shikoja isha habitur me ustallëkun e atij njeriu. E kuptova se me këto zbukurime ai humbiste shumë kohë dhe doja t'i thosha se nuk ishte e nevojshme t'i hapte aq të rregullta. Por, sa nisa, e ndjeva se e lëndova. Ishte njëlloj si të prekje në sedër një fëmijë, duke i prishur një kala me kube që

e ka ngritur me aq mundim. Mirëpo mua kanalet më duheshin shpejt dhe ai nisi të punonte atëherë deri në orët e vona të mbrëmjes.

Një darkë më kishte ftuar në shtëpinë e tij. Kishte katër fëmijë dhe ishte një familje e gëzuar. Njeriu e ndiente veten atje si në shtëpinë e tij.

Kështu ishin punët deri atë ditë që po rrëfej. Selimin nuk e gjeta në fshat. Madje kanali i fundit ishte gërmuar aq pak, nga dita e fundit që e kisha parë, sa menjëherë e kuptova se ai nuk kishte punuar fare në të. Zbrita në fshat dhe u interesova ta takoja. Në dyqan të fshatit më thanë se Selimi kishte një javë që ishte shtruar në spital ngaqë i kishte plasur stomaku krejt papritur. U dëshpërova shumë. Sikur të ishte e mundur të gjeja ndonjë makinë, do të hidhesha ta shikoja deri në qytet. Por kjo gjë ishte e pamundur, sepse aso kohe korjera, siç i thoshin urbanit që lidhte fshatin me qytetin, që larguar me kohë dhe mua nuk më mbetej gjë tjetër veçse të rrija shtrirë mbi platformën e depozitës së çezmës së fshatit. Pritja të binte disi vapa e të nisja përsëri rrugën e malit. Në dyqanin e fshatit kisha blerë dy pako me biskota dhe me ato kisha shuar disi urinë. Ishte ajo orë e ditës kur në fshat nuk pipëtinte njeri. Shkolla ngjante e shkretë dhe pas pak edhe shitësja e mbylli dyqanin ku, edhe deri në atë kohë, nuk kishin hyrë më shumë se dy-tri plaka.

Malet përreth dukeshin të kaltra. Mbi çezmëzinte fill kurrizi simetrik i një kodre të gjelbëruar gjithë dushk e prralle, që përfundonte nën një majë çuditërisht konike. Aty e kisha takuar së fundi mineralin...

— Mirëdita, mor shok!

Ngrita kokën dhe pashë të qëndronte para meje një djalë i gjatë, i shëndoshë, mbi të njëzetat. Në sytë e tij të mëdhenj, gri, sepse dallova një lloj dashamirësie të habitshme, që më bëri menjëherë për vete. Një dhëmb i florinjte, që i shkëlqente në nofullën e sipërme, sikur e bënte më të besueshme këtë ndjesi. Me gjithë zbritjet e mia të shpeshta në këtë fshat, këtë djalë nuk e kisha hasur kurrë. Më bënë përshtypje flokët e tij të gjatë e të drejtë, që i rrumbullakosnin kokën dhe i nxirrnin më në pah sytë e mëdhenj.

— Siç duket nuk jeni që këtej, — vazhdoi të buzëqeshte ai.

— Jo, — iu përgjigja duke u ngritur ndenjor. — Por as ju nuk ju kam parë ndonjëherë.

— Unë jam vendas, — ma ktheu, — por ca kohë kam punuar në qytet dhe tani kam ardhur përsëri këtu. Ç'punë bëni?

— Gjeolog.

— Kërkoni këtej nga ne?

— Po.

— E, si duket, ka gjësendi apo jo?

— Vetëm kërkohet, — iu përgjigja.

— Janë male të varfra këto tonat, — vazhdoi të buzëqeshte ai duke zënë vend mbi çezmë. — Ndryshojnë nga ato të Veriut. Këto tonat vetëm gurë kanë.

— Të gjitha malet janë me gurë së pari, — u përgjigja unë dhe atë çast sepse më lindi një ndjenjë e vockël pakënaqësie.

— Ashtu është, ashtu, — u pajtua ai. Heshtëm një copë herë të gjatë dhe të dy vështronim currilin e hollë të ujit që binte nga sulina. Uji gjarpëronte tre-katër metra nëpër një vijë të shkurtër dhe humbiste nën zha-

vorr. Atë kohë u afrua pranë nesh një qen i madh, i verdhë, nga ata që zakonisht nuk i kanë mbushur të dy vjeçët dhe që i thërresin përgjithësisht Belec. Ata janë ende kulishë, por ngjajnë si gjashtë-shtatë vjeç. Me trupin e tyre kaba të shtijnë drithmat. Po tani isha mësuar edhe me ata. Qeni piu ujë si i babëzitur, duke përplasur gjuhën e kuqe pas qiellzës dhe ngriti sytë e na pa një çast me një ndjenjë mërzie. Djali i ri e goditi lehtë me këmbë në kurriz dhe qeni u largua.

— Po nga jeni? — nisi ai përsëri të më pyeste.

I thashë emrin e fshatit tim.

— Familjen atje e keni?

— Po.

— Dhe punoni gjithë kohën këtej? — Unë pohova me kokë dhe ai shtoi me dëshpërim:
— Larg! Edhe ju bëni jetë të vështirë.

— Jo edhe aq, — ia ktheva me një ndjenjë qesëndie. — Lodhemi, nuk them, por kemi edhe gëzime.

— Sa të jesh beqar, nuk është keq, — tha ai duke zbuluar sërish dhëmbin e florinjte.
— Kur martohet njeriu...

— Ti je i martuar?! — e pyeta jo pa habi.

— Jo.

— Atëherë nga i dini këto?

— Kam dëgjuar, — ma ktheu me një lloj mirësie të veçantë.

— Kurse unë, që e jetoj këtë punë, — thashë aty për aty, — nuk mendoj ashtu. Përku-ndrazi. Njeriu duhet të dijë për se jeton.

M'u duk se i fola si mësues dhe e ndjeva së brendshmi se duhej t'ia kisha thënë ndryshe

ato fjalë. E pashë në sy. Në fytyrën e tij vazhdonte të endej po ajo buzëqeshje, që tani më ngjau e ngrirë dhe të vezullonte po ai dhëmb floriri, që i dallohej përmes buzëve të hapura. Biseda nuk po më pëlqente më dhe mendova se kjo gjë vinte ngaqë bënte shumë vapë dhe pas pak më duhej të nisja përsëri një rrugë tepër e largët.

— Ku gdhiheni? — pyeti ai sikur të më kish kuptuar.

— Kemi një qendër të vogël pas malit të Stavroit.

— Larg, — vërejti ai.

— Unë jam gdhirë disa herë këtu, te Selimi. E kemi punëtor në kanale. Por sot nuk e gjetta. Më thanë se është sëmurë, i shkreti, dhe më erdhi shumë keq.

— Njeri i varfër, — ma ktheu djali. — Edhe sëmundja i duhej! Ka katër fëmijë dhe të gjithë kokë-kokë.

— Nuk më është dukur aq i varfër, — kundërshtova unë. Selimi që bërë tani miku im dhe s'do të pranoja ta cenonte kush sado pak. — Më ka rastisur të hyj në disa shtëpi të kësaj krahine dhe, të them të drejtën, shtëpia e Selimit nuk ndryshon nga të tjerat.

— E kisha fjalën te fëmijët e shumë, — tha ai.

Ora duhej të kishte vajtur tre dhe unë vendosa të ngrihesha. Ndryshe do të më duhej që një pjesë të mirë të rrugës ta bëja natën. Shpiva trupin dhe u ngrita në këmbë. Çekiçin e kisha lënë ndonjë orë të mirë t'i fryhej bishti nën currilin e çezmës. E nxora nga uji dhe i zgjata dorën djalit që ishte ngritur edhe ai në këmbë.

— Ku do të shkoni?! — pyeti me njëfarë habie.

I tregova Qafën e Lugjeve.

— Në këtë orë?

— Po, — thashë shkurt.

— E përse duhet ta bëni këtë rrugë tani, kur unë kam shtëpinë këtu dhe ju mund të udhëtoni nesër me fresk?

— Falemnderit, por...

— S'ka por, — ma ktheu me një ton burri, sikur të ishte më i rritur se unë. — Në fund të fundit ka edhe zakone. Të njihesh me një njeri të largët në prag të shtëpisë sate dhe ta lësh të ikë pa e ftuar për një gotë ujë, siç i thonë fjalës, kjo s'ka vend ku të rrijë. E dini? Po e mori vesh im atë, m'i shkul veshët, që ju lashë e ikët!

Buzëqesha. Fjalët e tij të fundit ishin tepër fëmijnore, ndonëse ai u përpoq t'i shprehte si burrë i vëtetë. Megjithatë e kuptova.

Prisja që shtëpia të ishte në ndonjë nga lagjet e sipërme të fshatit, kurse ajo nuk ishte veç dy hapa larg. Në breg të përroit të bardhë ngrihej një sop i gjelbëruar, ku bënin hije të rëndë dy arra gjigante me degë të rënduara nga kokrrat e gjelbra. Nën këto pemë jeshilonte një tërfil i shkurtër, gjithë freski, mes të cilit dredhonte udha që të çonte në shtëpi. Djali ecte përpara dhe unë, pas tij, e ndjeva veten çuditërisht të lehtësuar, sa u futa mes atij vendi me shumë hije.

Shtëpia ishte e madhe. Ne hymë në një dhomë me shumë dritare, me një divan dërrase të gjatë sa një faqe muri, thuajse të zbrazur nga orenditë. Oxhaku i madh me kube të shumta ishte i lyer rishtas me gëlqere. Djali nxo-

ri nga musëndra dy shilte katrore dhe i shtriu në të dyja anët e oxhakut. U ulëm. Më zgjati paketën e cigareve dhe sqaroi se e ëma do të vinte pas pak. Dhe vërtet, nuk vonoi shumë e në dhomë hyri një grua trupgjatë, veshur me çitjane të zeza atllasi. Në fytyrën e saj dallova menjëherë një shprehje gati të frikshme dhe kjo më rrëqethi shtatin. Sytë e saj qarkoheshin nga ca rrathë të zinj, tepër të gjerrë, që i zbritnin gati në mes të faqeve. Në cepat e buzëve i kishin mbetur dy çërka pështyme pikërisht aty ku nisnin rrudhat e gojës. Nuk duhej të ishte më shumë se dyzet e pesë vjeçe, por gjithçka tek ajo fliste për një jetë të ashpër, pasojë ndoshta e ndonjë sëmundjeje kronike, ose e diçkaje tjetër të përafërt. Ajo buzëqeshi sa më pa, me një buzëqeshje të pakapshme, gati-gati si të ishte përtej saj, dhe, me një rëndë dorë shtrënguar pas barkut, m'u afrua të më zgjaste tjetrën.

— Mirë se erdhe! — murmuriti.

U përshëndosha me të dhe zura vend përsëri mbi shilte. I biri i dha shpjegimet e duhura dhe ajo, gjatë gjithë kohës që fliste ai, tundte lehtë kokën me po atë buzëqeshje të largët në buzë e me ballë të rrudhur. Pas kësaj ajo u tërhoq mbrapsht, si ato nuset e qëmotshme, që do të bënin mëkat po t'i kthenin kurrizin mikut, dhe kjo lëvizje e saj si prej gaforreje më vuri, befas, në pozitë të vështirë. Po në atë fshat unë kisha qenë edhe në shtëpinë e Selimit, po gruaja e tij, që sjellë me mua si të më njihnte prej vitesh.

Ne pimë kafe dhe pastaj ajo na vuri përpara një pjatë me arra të vjetra, por me lëvozhgë elastike e të brishtë që thyhej shpejt.

— Ha, — më nxiste djali, — i kemi nga tonat. Janë arra të mira. Pemë e çuditshme! Ti mbush thasët pa asnjë shërbim.

Aty nga mbrëmja në oborrin e shtëpisë u dëgjua papritur një zë i fortë burri që thirri me sa kishte në kokë:

— Mooj!!

— Lepee! — ishte përgjigjja e gruas. Ishte një zë i hollë, i mprehtë, ku nuk ishte e vështirë të dalloje një lloj dridhjeje të frikshme.

— Babai, — përshpëriti djali.

Ndjeva një druajtje të habitshme. Ajo «mooj» me zë tepër të lartë, pastaj përgjigjja gjithë frikë «lepee», arkaike sa pëlhura e merimangës, e pakuptueshme sa një hieroglif, e shëmtuar sa s'bëhej dhe pëshpëritja «babai», më sollën një shqetësim të befasishëm.

Me sa dëgjohej, u shkarkua një kafshë me dru. Prisja të shikoja një burrë me të vërtetë të ashpër në tipare e fjalë, kur në prag të dhomës u dha një njeri trupshkurtër, biond, me faqe gjithë kapilarë gjaku, me sy të kaltër e të vegjël, me një vështrim aq të vëmendshëm, sa të imponohej menjëherë. Më ngjau se nga ata sy sikur buronte edhe diçka tjetër, më e mprehtë, që të përpinte e të peshonte si në pëllëmbë të dorës. U ngrita në këmbë, ndërsa ai më zgjati të dyja duart gati të më përçafonte. Kishte një gojë të vogël e buzë të holla.

Këto tipare të fizionomisë së tij do të më mbe-teshin të ngulitura në mendje për shumë e shumë kohë. I përsërita gati gjithçka donte të mësonte për mua e familjen time. Gjatë gjithë kësaj kohe i biri sikur ishte zhvendosur i tëri nën hijen e tij, ashtu i heshtur, me veshë të mavi-

josur nga një druajtje e brendshme, dhe, siç m'u duk, i gatshëm të ndërhynte atje ku duhej.

Therën një pulë dhe na shtruan rakinë. Gruaja hynte e dilte në dhomë në majë të gishtërinjve, e heshtur si hije, ndërsa i shoqi, buzagaz e faqekuq, bisedone ngeshëm me mua, pa kthyer fare kokën nga ajo. Ishte ulur këmbëkryq, me pëllëmbët të mbështetura mbi kupat e gjunjëve të veshura me shajak të zi, ndërsa në trup mbante një këmishë bojë qielli të zbërdhulët që e tregonte shumë e shumë më të ri se e shoqja.

Ishte ajo orë e mbrëmjes kur njerëzit ktheheshin nga punët e shumta të ditës së gjatë. Kjo ndihej nga zërat gazmorë të djemve të rinj që ecnin rrugës, nga këmbët e kafshëve që trokitnin në zhavorrin e trashë të përroit, nga këmborët e bagëtive, shkurt, nga tërësia e zhurmave që mbushnin hapësirën mbrëmësore të këtij fshati. Papritur ai nguli këmbë të dilnim në ballkon se brenda bënte vapë. Ne nisëm një bisedë jetër, por ai nguli këmbë përsëri të dilnim në ballkon.

U ngritëm. S'andejmi peizazhi ngjante aq i larmishëm, sa të rrëmbente. I dhashë të drejtë kur këmbënguli të dilnim në ballkon. Malet po zhyteshin në muzg, grykat e thella po mbusheshin me një tis mjegulle, ndërsa zërat e gjindjes e bënin më të besueshëm këtë peizazh. Megjithatë sepse e ndieje veten të shkëputur nga të gjitha këto. Njerëzit që ecnin atje tej, rrallë e kthenin kokën nga ne. I zoti i shtëpisë, megjithatë, mundahej t'u fliste të gjithëve, të bënte shaka për Balon që çalonte, për lopën që pëlliste e lidhur pas rripit të të zot, për çamarrokun e Zalos që i kishte hipur dashit ka-

luar, por, me sa vija re, merrte shumë pak përgjigje. Ishte mbrëmje dhe nuk i lexoja dot vështrimet e njerëzve.

Kur u err plotësisht e zërat humbën, hymë përsëri brenda. Bisedat tani sikur u bënë më të çiltra, por befaz, pas hijes së babait, u shfaq shkoqur figura e djalit. Ai kishte heshtur deri atë kohë, por, me sa dukej, vetëm përkohësisht, sa për shaka, si për ta lehtësuar atë njeri aq energjik. Tani hiqte dorë nga lodra. Midis tyre u këmbyen dy — tri vështrime.

— Vetëm me Selimin do të punoni? — tha djali pa atë buzëqeshje në fytyrë. Për herë të parë m'u duk më i rritur.

— Nuk kuptova, — thashë.

— Nuk do të merrni punëtorë të tjerë në punimet tuaja?

Po bëhesha gati t'i përgjigjesha, kur ndërhyri i ati:

— Po të jetë fjala për ty, as mos e shko ndër mend. Dëgjomë mua, mor djalë. Me kokën që ke ti, jeta të ka futur në xhepin e vogël kur të duash.

Pastaj u kthye nga unë dhe shtoi:

— E dini, ishte në qytet. Punëtor në ndërmarrjen e ndërtimit. Punoi gjashtë muaj. Se nga vete e grindet me një nga shokët e tij të punës atje dhe ata... përsht për bythe dhe e nisin për në fshat! Kështu punë e këtij. Rri tani pa punë. Ose, përse pa punë, xhanëm? Merr parmendën dhe lëro kodrat e Gjo-shnikoshit, që janë gjithë gurë. Po nuk ke faj ti, or, jo! Ta ka përkëdhelur kokën jot ëmë për të ta bërë më të trashë se ç'e ke.

— Kështu punë e tij! — m'u drejtua përsëri mua. Dhe gjuha e kuqe lëvizi sa nga njëri

cep i buzëve te tjetri. Ngriti gotën nga sheshi, e përplasi me timen dhe e ktheu me fund.

— Po pi, pi pak, or mik, se më duket më kursen rakinë.

— Jo, — ia ktheva, — nuk e kursej, por nuk para ia them.

— E ç'ke, a i vrrarë? Edhe po pive një çikë më tepër, brenda në shtëpi jemi!

Djali më shkeli syrin në mënyrë të pakuptueshme. Këtë punë ai e përsëriti disa herë edhe më pas, sa herë i ati më lutej të pija pak më shumë.

— E ku e patëm llafin? — tha përsëri i zoti i shtëpisë, — dashka të punojë me ty i biri i botës! Por edhe në e marrç ndonjëherë, — ai tundi gishtin e verdhë para hundës sime, — degdise andej nga malet e Stavroit, që të mos ketë mundësi të kthehet fare në shtëpi.

— Kjo është punë e fshatit, — nisa ta sqaroja unë. — Ne nuk marrim njerëz në punë nga rruga.

— Me fshatin e rregullojmë, — hovi menjëherë ai me një gjest mospërfilljeje. — Unë kam hallin më tepër të thashethemeve. Po që se fillon punë me ty, le që unë nuk dua, xhanëm, nisin e pëshpëritin pastaj. Jo po pse djali i Myrtezait në punë të shtetit, kur ata janë vetëm tre veta në familje dhe nuk kanë shumë halle, e ku ta di unë! Si gojët e njerëzve!

— Hëpërhë nuk na duhen punëtorë këtu, — thashë haptazi unë. — Këtu më mjafton vetëm Selimi. Se edhe aq punë kemi.

— Selim mavria u shtrua në spital e thonë se është keq, — ma ktheu djali. — Nuk besoj se bëhet më për punë ai.

— Sidoqoftë unë do ta pres, — sqarova unë.

— Se mos thashë merre tani, — u hodh Myrtezai, — edhe për dhjetë — pesëmbëdhjetë ditë nuk u bë kiameti!

— Nuk të premtoj dot, — mërmërita i ndodhur në pozitë tepër të vështirë. Mallkuar çasti kur u takova me atë djalë! Këtë e ndjeva më shumë pas një çasti. Në sytë e Myrtezait dhe të të birit nisi të zëvendësohej ajo buzëqeshje e hare e hapur me diçka tjetër, që nuk e kuptoja ende. Përbrenda meje nisi të ziente një ndjenjë gjithsesi e habitshme. Qe një lloj proteste të cilën vendosa ta shprehja aty për aty. Duhej të mos pija më. Nuk e kuptoja fare se si mund të ma bënin haptazi një kërkesë të tillë, për të marrë në punë atë djalë, të cilin, diku në qytet, e kishin ndjekur si të padenjë dhe e kishin sjellë përsëri në fshatin e tij, që e njihte më mirë.

Duke menduar të gjitha këto me shpejtësi marramendëse, kisha shtypur e ndezur dy cigare njërën pas tjetrës. Mirëpo Myrtezai, siç u duk, dinte të dilte menjëherë nga situata.

— Dëgjo, djalë, — më tha i mbështjellë me një fjollë tym duhani të fortë që unë mezi e duroja. — Në të thashë ndonjë gjë që nuk ecën, të më falësh, sepse unë jam i pashkollë dhe bëj gabime. Por unë tani të njoha mirë dhe këtej e tutje, sa herë që të vish në fshatin tonë, kthehu këtej nga ne. Edhe te Selimi nuk është keq, por ai ka shumë fëmijë. Këtu, siç e sheh, jemi pak. Të vish si në shtëpinë tënde e sa herë të duash! Edhe në paç ndonjë gjë për të larë, sepse, helbete, beqar je dhe larg shtëpisë, silli këtu. Unë kaq kisha. Gru-

aa, — thirri pas pak me sa kishte në kokë,
— darkën!

— Lepee! — u dëgjua përsëri që poshtë
zëri drithërues. — Erdha!

Ka qenë darka më e pashijshme që kam
ngrënë ndonjëherë në jetën time. Kisha përshtypjen se në supierën e madhe, ku thelat e mishit notonin në gjalpë të shkrirë, ishte tretur edhe ajo «Lepe» e shëmtuar, arkaike sa rrjeta e merimangës.

Gjithë natën nuk mbylla sy. Dhoma e madhe, e zbrazët, ku më kishin shtruar të flija, më ngjante sikur qëndronte në ajër, mbi konturin e përthyer të tokës. Dysheku i mbushur me lesh të butë, megjithatë, ishte gjithsesi i parehatshëm. Gjithmonë diçka do të më pickonte. Nga jorgani vinte një erë e rëndë sepetesh. Pata përshtypjen se aty nuk kishin ardhur për vite e vite mysafirë dhe shtrojat e mbulesat ruheshin për ndonjë njeri si unë, që mund të peshkohej në merimangën e tyre te çezma e fshatit.

Rrezja e parë e dritës depërtoi në dhomën e madhe aty rreth orës katër të mëngjesit. Siç dukej kisha fjetur ndonjë orë. Konturet e dritareve të hapura dalloheshin qartë dhe përtej tyre shndriste një qiell i lartë korriku. U ngrita dhe u vasha me shpejtësi. Këpucët i mora në dorë për të mos zgjuar njeri. Jashtë më tundi bishtin një qen i vogël, i dobët, i ndyrë. Linja e horizontit qarkonte luginën me një ngjyrë mes blusë së thellë e së kaltrës së venitur. Flladi i lehtë, që frynte nga Qafa e Lugjeve, sikur më fshiu gjithçka të ndrydhur që ndieja përbrenda.

E drejta e studimit

Atë lajmërim e priste prej kohësh. Besonte se nga të gjithë mjekët e qytetit ai do të preferohej në një rast të tillë. Ishte diçka midis orës tetë e nëntë të darkës dhe telefoni kishte rënë me ngulm disa herë. E shoqja ishte sulur e para dhe nga mënyra se si fliste, me një dorë gati-gati mbështetur mbi pjesën e dhënësit të receptorit, e kuptoi menjëherë se e kërkonin diku. Atë pozicion dore të së shoqes e njihte mirë. Sa herë nuk donte që hallexhiu të dëgjonte përgjigjen e tij të largët, ajo mbyllte dhënësin me pëllëmbë dhe pyeste të shoqin me zë të ulët, duke mbledhur me ngulm buzët e holla. «Është... kanë djalin sëmurë... Ç'ti them?» Në shumicën e rasteve, dhe kjo ndodhte gjithmonë e më shpesh vitet e fundit, sepse, kur qe më i ri, ai sakrifikonte më shumë, Argjir Doni ia bënte me shenjë gruas se nuk gjendej

në shtëpi dhe zëri i saj fitonte menjëherë notat e keqardhjes. «Ua, si kështu, — thoshte ajo me nxitim, — telefononi në spital, ju lutem, mos pritni. Natën e mirë!»

Ishte e njëjta skenë. Argjiri ishte shtrirë në kolltukun e vjetër të kuzhinës dhe ia kishte ngulur sytë televizorit. Në të vërtetë ngjante më shumë sikur dremiste sesa shikonte, sepse zëri ishte shumë i ulur. Qe një emision për galaktikat dhe miliardat e yjeve afroheshin e zhdukeshin në thellësi të universit, herë si spirale e herë si njolla të shndritshme. Ca shifra të llogaritura në vjet-dritë nisën të dilnin anash ekranit, por atij nuk i interesonin shumë. Zëri qe ulur, sepse matanë, në dhomën tjetër, i biri, Genti, po mësonte për provimin e fundit të maturës dhe i gjithë shqetësimi i Argjirit ishte ta kapërcente edhe këtë hall të madh. Djali po mbaronte mirë me mësimet. Llogaritjet tregonin se, pavarësisht nga provimi i fundit, mesatarja e tij ishte diçka më e lartë se nëntë pikë katër, mos harro kurrë të dhjetat që vijnë pas, thoshte gruaja, dhe të gjitha këto tregonin se ai do të shkonte doemos në universitet. Problemi më i vështirë ishte fakulteti që do t'i jepnin. Në rrethin shoqëror ai ngulte këmbë kohët e fundit në një mendim që sa shkonte dhe e besonte edhe vetë. Fillimisht ai e ndiente turbull se djali i një mjeku duhej të bëhej patjetër mjek. Ky ishte një mendim disi i davaritur, personal, siç mund të quhej, jo fort i mbështetur as shkencërisht e as shoqërisht, dhe këtë ai e ndiente kohët e para. Mirëpo, duke e thënë shpesh e më shpesh në rrethin shoqëror, dalëngadalë atij, po i kthehej në bindje. Argumenti më i fortë qe jo vetëm tradita e mjedisi gati

tridhjetëvjeçar që zotëronte në familjen e tij për punët e mjekësisë, por edhe një bibliotekë e pasur që do t'i mbetej trashëgim mjekut të ardhshëm. Hokatari i spitalit, një ndihmësmjek që shërbente në laboratorin e radiologjisë, qeshte me të madhe me Agjirin dhe i kujtonte tamam, pas atij argumentit të bibliotekës, se dëshira e kujtdo për të lexuar mund të plotësohej lehtë. Nuk besonte që shoku doktor të kishte më shumë libra se Biblioteka Kombëtare.

Këto mendonte kur ra telefoni. Ai ngriti sytë me përtesë dhe pa të shoqen të bënte atë lëvizje të dorës mbi kufjen. Befas fytyra e saj e hijshme u ndrydh një çast, pastaj u çel vetiu menjëherë dhe ai e kuptoi se dikush po i kumtonte gruas një lajm të mirë.

— Ua, sa keq! — ngriti zërin ajo. — Nuk është këtu... Por sa të vijë do t'i them të niset menjëherë. Posi, ua! Ç'është ajo fjalë! Jo, jo, mos u mundoni gjetkë. E gjej unë, tani, sepse e di ku ka shkuar... Si punët e mjekëve. Çdo pasdite bën kushedi se sa vizita... Këputet. Ua, ç'është ajo fjalë! Është i lodhur për ju? Po, po, tani. Të shkuara! Natën e mirë!

— Kush ishte? — pyeti ai përgjumësh.

— Gruaja e kryetarit të Komitetit Ekzekutiv të Rrethit, — tha ajo me nxitim. — Kanë plakën sëmurë. Hë, si thua?

— Po përse i the se nuk isha këtu, djalli e mori! — shfryu menjëherë ai duke hovar nga kolltuku. — E kam pritur me kohë një rast të tillë.

— Pse?! — u habit ajo.

— Pse!! — e përqeshi ai duke u ngër-dheshur. — Për punën e djalit, moj! Psee!

U rrotullua disa herë nëpër kuzhinë, pa

ditur ç'të bënte, dhe u nis drejt telefonit.

— E kishim të shtruar plakën para disa kohësh në spital, — shtoi sikur t'i fliste vetvetes. — Po ti e di se atje nuk merret vesh se kush i shërben më shumë një të sëmuri me koleksion sëmundjesh. — Ngriti receptorin dhe donte të telefononte, kur e shoqja i tha se duhej të vonohej disi, që të mos merrej vesh se ajo nuk kishte thënë të vërtetën. — Kanë halle njerëzit dhe nuk bëjnë analiza të tilla, — tha ai dhe formoi numrin.

Njëzet minuta më pas ai ishte duke hyrë në shtëpinë e kryetarit. Derën ia hapi e shoqja, një grua e paktë, rreth të dyzetave, arsimtare, siç e dinte ai, jo edhe aq e dalë në shoqëri, ç'është e vërteta, sepse shoku Fatmir nuk kishte shumë kohë që qe emëruar në atë detyrë. Para se të bëhej kryetar komiteti, Fatmir Lani kishte qenë drejtor i një ndërmarrjeje të madhe bujqësore të rrethit. Argjiri e kishte njohur edhe më parë personalisht, por jo aq sa të krijonte afërsi. Gjatë gjithë atij viti që ai ishte kryetar, qe takuar dy-tri herë me të, ndonëse Argjiri qe ndër mjekët më të vjetër të qytetit.

Ai hyri në korridor pakëz kokulur, sepse kështu e mbante në përgjithësi, shkeli mbi rrugicën e gjatë dhe për një çast nuk diti nëse duhej t'i hiqte këpucët apo jo. Por kjo sjellje nuk do ta nderonte shumë, dhe hyri në kuzhinë me druajtje.

Në njërin nga krevatet prej hekuri, — ai e kuptoi menjëherë se kryetari e kishte sjellë

këtë krevat nga shtëpia e tij e vjetër në fermë, — ishte shtrirë plaka dhe, ndonëse qe qershor, ishte mbledhur sa një grusht poshtë një jorgani të kuq. Argjiri lëshoi çantën në karrige, e zbuloi pakëz, i buzëqeshi, ndërsa e kuptoi menjëherë se gjendja e së sëmurës ishte e rëndë. Qysh në spital ai e dinte se e ëma e kryetarit mëlçinë e tëmthin i kishte të cenuara keqas, përveç një sërë sëmundjesh shoqëruese të moshës, të cilat e rëndonin shumë gjendjen e përgjithshme. Plaka ishte diçka më shumë se tetëdhjetë vjeçe dhe gjithçka tek ajo ishte në konsumim të plotë përveç zemrës.

— Erdhi doktori, mëmë, — i foli gruaja e kryetarit me një theks si nga anët e tyre.

Plaka mezi lëvizi qepallat. Mbi to ishin ravijëzuar ca njolla të murme e kapilarët e gjakut kishin marrë një ngjyrë gjithsesi të papërcaktuar, diçka midis vishnjes e blusë.

— Më ndihmoni ta zhveshim, ju lutem, — tha Argjir Doni duke ngritur sytë mbi gruan. Ai donte të pyeste nëse ishte apo jo në shtëpi shoku kryetar, por kjo pyetje iu duk idiote. Doemos, po të ishte këtu, do të vinte, mendoi.

Sidoqoftë, ky rast iu duk me ogur të keq. Pas vizitës ai mund të bisedonte ca me shokun Fatmir, mund të krijonte rastin për t'i thënë atij diçka rreth mendimit që i vërtitej gjithmonë e më shumë në kokë se djali i një mjeku si ai, me një bibliotekë të madhe në shtëpi, me një stazh prej tridhjetë vjetësh në mjekësi, duhet të ndihmohet nga organet kompetente për të dalë mjek.

Nxori stetoskopin nga një çantëzë meshini dhe e vendosi në vesh. Plaka rënkonte sy-

mbyllur, me kurriz të përthyer goxha, sikur të kishte të këputur shtyllën kurrizore. Gruaja vinte re zbehtësinë e lëkurës së të vjehrrës, atë zhubrosje të mishrave të bardha, dikur të mbushura e të plota dhe i këputej shpirti. Argjir Doni po trokiste lehtas dhe ndiqte me vëmendjen gjithë zhurmat që vinin së brendshmi. Pastaj e ktheu në kurriz. Pamja e përparme e plakës që më ngjethëse për gruan e re. Mjeku shtypi me dorë diçka poshtë brinjëve dhe ngriti sytë vetiu e pa nga gruaja.

— Visheni, — tha me nxitim.

Në të vërtetë ai e dinte qvsh më parë se ç'kishte plaka. Në spitalin e qytetit asaj i qenë bërë një sërë analizash, të cilat tani ishte e kotë të përsëriteshin. Por, sido që të ishte, nëna e kryetarit duhej mbajtur gjallë të paktën edhe ndonjë muaj.

Gruaja e shtriu të vjehrrën në krevat dhe pa nga mjeku. Ai nuk kishte hequr ende stetoskopin nga qafa dhe asaj iu duk i përçudur. Për mjekët ajo herë besonte se ata ishin njerëzit më të zgjuar në botë e herë të tjera sikur nuk dinin asgjë... Derisa njeriu katandiset në këtë gjendje, mendoi ajo për plakën. Argjiri, përkundrazi, me qetësinë e një njeriu fort të ditur e të menduar njëherësh, para një gruaje gjysmanalfabete nga mjekësia e një plake që nuk hapi as sytë për t'i parë fytyrën, u mundua të krijonte përshtypjen e atij që kërkon një zgjidhje fort të vështirë. U mbështet pas tavolinës aty pranë, hapi kapakun e stilografit për të shkruar recetën, u mendua tepër gjatë, pyeti për moshën e plakës dhe pastaj nisi të shkruante vrullshëm.

— Merrni këto ilaçe për sonte, — tha ai. Nesër do të vij ta shoh prapë.

U ngrit. Në korridor ai i tha gruas së kryetarit se ata mund t'i telefononin në çdo orë të ditës e të natës, po të ishte se gjendja e plakës rëndohej. E pa të udhës të mos thoshte asgjë të saktë për gjendjen e saj!

— Sikur ta shtronim përsëri? — tha gruaja, që e kuptoi shqetësimin e mjekut.

— Nuk është nevoja, — ia ktheu ai me shpejtësi, i sigurt se në këtë rast, të paktën, ndër gjegjen e kishte plotësisht të pastër. — E mjekojmë këtu. Mendoj se ka nevojë edhe për kujdesin tuaj. — Ai i zgjati dorën, tha natën e mirë, por te dera ndali përsëri një grimë. — Të fala kryetarit. Është me shërbim kështu?

— Po, — tha shkurt gruaja, — natën e mirë! Faleminderit!

Nata që e pastër, blu e thellë, me yje të rralla që nuk ngjanin fare me ato që kishte parë ai në televizor një orë më parë. Kashta e Kumtrit mezi dallohej dhe ai, aty për aty, pati përshtypjen se me astronominë edhe mund të spekulohesh. Më shumë i besonte mikrokozmosit sesa universit. Diçka e plogët e kishte mbërthyer të tërin. Ndoshta ngaqë nuk e gjeta në shtëpi, mendoi për kryetarin. Kishte aq shpresa...

Pas dhjetë ditësh ai ishte bërë njeriu i shtëpisë te kryetari i Komitetit Ekzekutiv të Rrethit. Djali kishte dhënë provimin e marksizmit, kishte marrë nëntë, diçka ishte zbritur

nga ato të dhjetat e mesatares pas nëntës, alarmi për të drejtën e studimit për mjekësi që bërrë më i mprehtë, sepse kishte shokët e tij që kishin marrë medaljen e artë, ndërsa ai nuk kishte guxuar t'i thoshte goftë edhe një fjalë për këtë shokut Fatmir. Ndërkohë plaka sa po shkante e keqësohej. Falë ilaçeve të shumta e të forta, asaj gruaje dikur të fuqishme, me një zemër për t'u pasur zili, herë-herë i kthehej një oreks i pëlqyeshëm e një gjendje që e bënte Argjir Donin të rrëzëllente nga kënaqësia. Se, ç'është e vërteta, shumë mjekë ia kishin përshkruar me ngjyra të zymta gjendjen e nënës shokut Fatmir, midis tyre edhe ai vetë, ndërsa tani po ndodhte diçka e tillë që i trondiste Argjirit gjithë dijenitë. Ai thoshte se mjekësia e harronte veten. I dukej se ai i dinte këto të fshehta aq sa mund t'i duhej një mjeku të sërës së tij. E vërteta është se biblioteka e tij ishte për t'u pasur zili. Në vitet studentore, në librarinë e Librit Ndërkombëtar ai kishte marrë me cmime shumë të ulëta një numër të madh librash në gjuhë të huaj, që tani i quante thesare, ndonëse kishin kaluar tridhjetë vjet dhe mjekësia kishte nxjerrë libra të rinj. Tek ai vinin shumë mjekë për t'i hedhur një sy bibliotekës, ndërsa ai për vete vitet e fundit sikur qe rënduar shumë. Nga ana tjetër ai tanimë kishte krijuar ato kushte familjare për të cilat kishte ëndërruar gjithë rininë. Shtëpia e tij qe nga më të mirat. Njëri nga sekretarët e parë të partisë kishte thënë, vite më parë, kur ylli i tij qe në zenit, se një mjeku të tillë, që studion kaq shumë, i duhet doemos një dhomë pune. Mobiliimi i apartamentit, peshqeshet e shumta nga fshati e qyteti, rroga e tij maksimale, fëmijët

e paktë, krijonin vetiu një bollëk që e vetëkënaqte dhe e dembeloste. Në të vërtetë tani nuk kishte nevojë për asgjë. Meraku i vetëm që në fëmijët, që po rriteshin, një vajzë e kishte martuar, e, sidomos, djali i vetëm, që duhej të bëhej medoemos mjek. Kur vinte në këtë pikë, ai sikur harronte gjithçka tjetër.

— Dëgjo, — i tha një nga ato ditë së shpejtë duke mbajtur këmbët në korridor. — Po shkoj në shtëpinë e shokut Fatmir dhe pas ndonja gjysmë ore ma dërgo djalin atje, gjoja se po më kërkojnë për diku gjetkë për një rast urgjent. Është e vetmja mënyrë për ta njohur djalin me kryetarin. Ndryshe nuk e çoj dot bisedën në atë pikë që dua, kupton?

— Po në mos qoftë ai atje?

— Djalli të mori! — shfryu ai i nervozuar, — Ku të vete mendja edhe ty!

Fatmir Lani e priti vetë te dera. Ai ishte veshur me pizhame dhe kështu iu duk pakëz ndryshe, më njerëzor, më i afërt dhe tha me vete se kishte gjetur ditën e përshtatshme. Kur të vinte djali, mund të bisedohej lirshëm. Pizhamet tregonin, përpos të tjerave, edhe se shoku kryetar nuk kishte ndër mend të shkonte gjëkund atë pasdite.

— Hajde, Argjir, hajde, — tha ai me dashamirësi. — Të lodhëm edhe ty.

— Ç'është ajo fjalë, shoku Fatmir, — ia bëhu mjeku. — Ne gjithë jetën këtë punë kemi. Po hë, si duket? — tha pastaj për plakën.

Fatmir Lani ngriti supet. Ai e dinte se rruga e spitalit për nënën ishte e kotë. Edhe sikur në Tiranë ta çonte, nuk do të bënin më shumë. Ai falënderonte herë pas herë Argjir Lanin që vazhdonte ta mbante gjallë nënën e tij. Kishte

qenë një grua trime, që nuk u thye as kur iu vra djali i madh në luftë. Fatmiri qe i vogël atëherë. Kur u bë kryetar, nëna i thoshte shpesh që punët e pushtetit duhej t'i shikonte si ato të shtëpisë së tij. Fatmiri qeshte me filozofinë e saj, i rrihte shpatullat, ndërsa ajo e vështronte me dhembshuri. Kjo qe nëna e tij. Tani vuante sa të këpuste shpirtin. Ndaj i qe mirënjohës këtij mjeku që vinte e sakrifikonte orët e pushimit për t'i lehtësuar dhembjet asaj nëne.

— E, nëne, — tha Argjiri duke u përkulur mbi të, — si dukesh sot?

— Më lodhe, a të keqen, — tha befas plaka. — Lërmë të vdes, dhe mbaron kjo punë. U merran edhe njerëzia me mua.

Argjiri ngriu. Fatmiri buzëqeshi.

— Do bëhesh mirë, ke për ta parë! — i tha i biri. — Mos u mërzit kështu, de!

— U duk mirësia ime, — mermëriti plaka. — Kur zë e thahet një pemë, as ti, agronomi më i mirë i botës, nuk ke ç'i bën më, të keqen! Ajo do sëpatën, që të mos pengojë pemët e tjera.

Mjeku u hutua aq shumë, sa e ndjeu veten keq. Kjo plakë e pashkollë, të cilën ai thellë në vetvete e kishte konsideruar si mjet për qëllimin e tij, tani po i zbulonte sekretin më të madh, interesin. Natyrisht ai, si mjek, dhe mjekësia në përgjithësi, nuk e lë kurrë të sëmurin të vuajë, mundohet së paku ta qetësojë atë deri në çastet e fundit, por...

Vizita qe e shkurtër. Më e shkurtër se çdo herë tjetër. Ai nuk dinte se ç'mund të dëgjonte më. Edhe ajo zemër e fuqishme tanimë po dobësohej. Atë ditë ai i kontrollloi gjymtyrët. Shtynte minutat për t'i dhënë mundësi të birit ta gjente

aty, sepse pas vizitës ai duhej të largohej që andej.

— Dëgjo, Argjir, — tha papritmas Fatmir Lani, — mbaro punë dhe vemi nga dhoma tjetër. Pimë nga një gotë raki.

— Ti e di, shoku krvetar, që unë nuk para pi, — tha ai si i goditur nga kjo e papritur.

— Se mos them unë të dehemi, — buzëqeshi Fatmiri.

Lau duart dhe kaluan në dhomën e pritjes. Qe një dhomë jo shumë e madhe, ku binte në sy biblioteka, që kishte zënë afro një faqe muri. Kaq shumë libra nuk kishte as ai. Djali i kryetarit, mendoi befas ai, duhet të bëhet doemos agronom, sepse... Kjo qe një tezë e gatshme dhe një pikëmbështetje për të dalë atje ku synonte. Por një minutë më pas kjo gjë iu duk pakëz e dyshimtë. Mos donte që edhe kryetari ta bënte të birin mjek? Ku i dihej. Apo ndoshta inxhinier? Por nga të gjitha këto që mendoi rrufeshëm, tha vetëm:

— Paskeni bibliotekë të pasur, shoku Fatmir.

— Mbledhur çika-çika, — tha ai me gëzim. — Kur kam qenë agronom në kooperativën e Gravës, lexoja shumë. Edhe romane. O, i përpija. Edhe tani lexoj, nuk them, por sikur nuk më mbetet edhe aq kohë. Po ti ulu, ulu, — e ftoi ai duke i treguar një kolltuk.

— Doemos që keni punë, — ia ushqeu bisedën Argjiri. — Një rreth i tërë mbi shpatullat tuaja, nuk i thonë shaka.

— Po jo, — kundërshtoi Fatmiri, — kush e tha se është vetëm mbi shpatullat e mia. Por ngandonjëherë më shqetëson mendimi që disa

gjëra nuk i zgjidhim dot dhe shpejt. Është një gërryerje e vazhdueshme e ndërgegjes. Sa mbaron diçka, ngjan sikur lehtësohesh, kur ja, një hall tjetër njerëzor troket. E keqja dhe e mira bashkë, — buzëqeshi ai, — njerëzit besojnë se të gjitha këto mund t'i zgjidhë kryetari, po të dojë, dhe nuk e dinë se nga unë varet vetëm sa prodhojnë njerëzit, sa ndërtojnë ata, sa mësojnë fëmijët e tyre. E kupton, Argjir?

Ai sikur ndiente një lehtësim të habitshëm që po i thoshte këtij mjeku, një njeriu me kulturë, natyrisht, se nga anonte më shumë halli i tij, se ç'e mundonte më shumë.

— Tani do të keni edhe telashet e të drejtave të studimit, — shtoi menjëherë Argjiri.

— Ashtu është, — pohoi ai. — Vitin e kaluar e kisha për herë të parë këtë punë dhe nuk dija nga t'ia mbaja. Telash i madh. Ministria e Arsimit dërgon, ta zëmë, dyqind të drejta studimi, aq do të ndajmë edhe ne, kupton? Dhe fillojmë nga më të shkëlqyerit e zbresim më poshtë. Papo edhe ndonjë përjashtim i vogël bëhet, ta zëmë për një jetim, për një të sëmurë, e ku ta di unë. Mirëpo ti si prind nuk do t'ia dish fare për këto gjëra.

Mjeku tundte kokën me vrull dhe Fatmiri e ndiente se ky njeri po e kuptonte.

— Ç'fëmijë ke, doktor?

— E kam edhe unë një maturant sivjet, shoku kryetar.

— Mbaroi tani?

— Po, po, sapo.

— Si doli?

— Oh, mjaft mirë. Nëntë pikë katër, a nëntë pikë pesë, diçka e tillë.. Por është qerrata. Aq i zgjuar, aq i shkathët. Kishte mundë-

si të dilte edhe më mirë. E ka penguar ca fizikultura dhe... matematika i ka dalë tetë. Duket nuk ka prirje fare për inxhinieri. Kurse kiminë e biologjinë, për shembull, i ka dhjetë.

— Ç'ka kërkuar?

— Mjekësi, mjekësi. T'ju them të drejtën profesion i vështirë dhe me telashe. Unë, që e di, i them shpesh se me një profesion tjetër njeriu është më i qetë shpirtërisht. Po si t'ia bëj pasionit të tij, shoku kryetar. E kundërshtova disa herë, atëherë kur bëri dokumentet, por i është mbushur mendja: o bëhem mjek, o vdes!

Kryetari buzëqeshi.

— Pasionë të rinjsh, Argjiri, kështu kemi qenë të gjithë, apo jo? Por atëherë, në kohën tonë flas, ju keni mbaruar edhe më përpara, fakultetet numëroheshin me gisht. Mjekësia ngjante si kulmi i preferencës. Kurse tani më të talentuarit kërkojnë fizikë bërthamore, informatikë e ku ta di unë. Mirë është t'ua plotësojmë të gjithëve, por ja që nuk mundemi edhe në këtë pikë. Papo ka edhe shumë kërkesa për profesionet joproduuese, por shteti do edhe agronomë e zooteknikë, pa do inxhinierë minierash e bonifikimi, pa do metalurgë. Ka plan, apo jo?

— Ashtu është, ashtu është, — pohoi me shpejtësi Argjiri.

Në korridor u ndie se dikush erdhi. E zonnja e shtëpisë hyri në dhomën e pritjes me tabaka në dorë.

— Ka ardhur djali juaj, — tha ajo duke iu drejtuar mjekut.

— Ashtu, — hovi ai, — me siguri ndonjë urgjencë.

— Fute brenda djaln, — tha Fatmir Lani, Rioshi qe shtathedhur, me një push të dendur në mjekër e poshtë basetave, sa dukej i parruar. Kishte një fytyrë gjithë puçrra, por të gjallë e me sy të shkëlqyer.

— Më tha mamaja, telefonuan në shtëpi, — ia behu ai duke iu marrë pakëz fryma.

— Ç'thanë, more?

— Nuk e di, më dërgoi mami, — tha ai tanimë si i hutuar.

— Një këshillë në telefon, a nuk e di se si. Po duhet të kthehesh në shtëpi.

— Bah, — ia bëri mjeku si i habitur. U mendua një grimë, pastaj shtoi. — A mund të përdor telefonin tuaj, shoku kryetar?

— Posi. — tha tjetri. — Ulu, ulu, djalë. — e ftoi maturantin.

Telefoni ishte diku në korridor të shtëpisë dhe Fatmir Lani pati rast të rrinte disa minuta vetëm për vetëm me të birin e mjekut. Ndërkohë e shoqja kishte lëshuar rakitë mbi tavolinë dhe po rrinte me tabaka në dorë. Dukej sikur po pritnin me ankth kthimin e mjekut. Ai hyri pas pak, krejt i qetë, buzagaz dhe u ul në kolltuk qetë.

— E shikon, — iu drejtua pastaj të birit. — Mjekësia, që kërkon zotrote, kërkon sakrifica, kurse ti je mësuar të zgjohesh në orën shtatë e gjysmë të mëngjesit. Ndjek një pacient në një fshat, — iu drejtua ai kryetarit, — dhe sapo më kishte telefonuar ndihmësmjeku i atjeshëm. Më duhet të shkoj nesër në mëngjes atje. Oh, është një rast i dhimbshëm, — shtoi ai.

Të dy burrat çokitën gotat, ndërsa djali kishte mbetur si i ngrirë. Gjithë biseda qe bërë

para se të vinte ai dhe tani kryetari nisi një temë tjetër. Argjir Doni e kishte të vështirë ta rikthente bisedën nga silazhi me misër kalli te mjekësia e tij. Pasioni i të birit i ngjau i largët shumë. Pas pak e ndjeu se duhej të ngrihej dhe doli.

Plaka vdiq aty nga fundi i korrikut, një mëngjes të kthjellët e të shndritshëm. Gjithë natën kishte bërë një zagushi e tmerrshme. Argjir Doni e kishte parë kur plaka kishte humbur ndjenjat dhe qe në gjendje kome. Tanimë prania e tij qe e tepërt. Megjithatë ai bëri një vizitë tjetër në shtëpinë e shokut Fatmir aty nga mesnata. Rreth plakës ishin mbledhur ca gra shamizeza. Të bijat qanin me zë të ulët. Ca kushërira a fshatare, të ardhura nga larg, rrinin kokulura. Në dhomën e pritjes burrat pinin cigare, ndërsa Fatmir Lani pushonte në një kolltuk me kokën të mbështetur mbi dorë. Argjirit iu duk sikur ai ishte dobësuar brenda asaj nate. Dikush e uli mjekun në divan, ai ndenji me duar të varura midis këmbëve, me stetoskopin në dorë dhe nuk dinte ç'të thoshte më. Të drejtat e studimit shqyrtoheshin aty nga fillimi i gustit dhe ai për aq kohë...

— Nuk ka asnjë shpresë? — e pyeti befas një burrë i moshuar, që rrinte më pranë kryetarit.

— Jo, jo, — tha mjeku me nxitim, sikur të donte ta hiqte qafe këtë pohim. — Nuk kam ç'ti bëj më.

— Mos u shqetëso, — tha Fatmir Lani qetë!

— Më tepër se kaq nuk mund të bënte askush. Faleminderit!

— Faleminderit! — tha edhe plaku pas një hopi.

Tymi i duhanit davaritej përreth abazhurit të dhomës së pritjes aq, sa titujt e librave pas xhamave të bibliotekës lexoheshin disi turbull. Argjir Donit i sollën një kafe pa ajkë, ai e piu me gllënjka të mëdha, e ndjeu se heshtja aty qe e thellë, si çdo prag vdekjeje dhe e pa të udhës të ngrihej.

— Mund të më telefononi përsëri, po ta shihni të udhës, — tha ai pa iu drejtuar askujt, por edhe të gjithëve.

Ai i shtyu vizitat edhe dy ditë. Përcollën plakën në banesën e fundit, shkoi «zyrtarisht» te kryetari për ngushëllim me të shoqen, pastaj e dinte se nuk kishte asnjë arsye përse të vente më. Ankthi i tij sa shkonte e rritej. Lajmet nga seksioni i arsimit vinin tepër të turbullta. Thoshin se projektin e të drejtave të studimit po e bënte njëri nga inspektorët.

Ai u mundua të depërtonte në turbullirë, por, duke qenë se atyre njerëzve nuk u kishte kushtuar kurrë vëmendje deri atëherë, edhe ata tani e shikonin si çdo njeri tjetër. Në shtëpi nuk e nxinte vendi. Bëri edhe një përpjekje për t'i sugjeruar atë punën e bibliotekës shefit të seksionit të arsimit, por ai e priti me skepticizëm e pakëz me ironi këtë mendim. Kryetarin, shokun Fatmir, nuk po e takonte dot. Kur ja, befas, gjithëcka u bë e qartë. Gentian Donit iu dha e drejta për të studiuar në Fakultetin e Shkencave të Natyrës, në degën kimi — biologji.

Një natë e hidhur

I hodha një sy dhomës dhe mbeta disi i zhgënjyer. Nga jashtë hoteli dukej mjaft i bukur, ndërsa mjediset e brendshme i kishte të rëndomta. Kjo duhej të më kishte shkuar ndër mend nga çmimi, por para sportelit më kishte mbërthyer ankthi se mos më thoshin se nuk kishte vende. Në atë qytet nuk kisha asnjë të njohur ku të mund të mbështetesh. Qe e shtunë mbrëma dhe shumica e bujtësve ishin larguar. Sportelisti më kishte pëshpëritur në konfidencë se shoku im i dhomës atë darkë do të kthehej disi vonë dhe më porosiste që derën ta lija çelur. Kjo ishte pakënaqësia e parë që provova. Tani po vështroja dhomën dhe krevatin e të panjohurit. Kishte zënë qoshen më të rehatshme, sa më larg çezmës. Në gardërobë varej një këmishë ngjyrë qumështi. Këmisha më ngjau tepër e vetmuar mes asaj errësire kaba, ku

tundeshin ca varëse plastike. Nga këmisha mund të përfytyroje disi shtatin e të panjohurit. Nuk duhej të ishte më i gjatë se unë.

Dhoma gjendej në katin e katërt, ndërsa dritarja e vetme vështronte nga rruga kryesore. Ky qe një hotel i ngritur në një kryqëzim rrugësh periferie, megjithatë, në mbrëmje, poshtë kishte shumë lëvizje. Zhurma e njerëzve ngjitej deri lart. Kisha shkundur pluhurin e rrugës, isha larë e krehur dhe tani, në dritare, po mendoja se si duhej ta takoja Irma Mavrovën. Ora po shkonte pesë e gjysmë dhe, ngaqë ishte fund shtatori, deri në orën tetë mund të qëndroja para shtëpisë së saj. Më pas errej. Ky qe pozicioni im i zakonshëm. Prisja të binte disi vapa dhe ajo të dilte nga shtëpia. Ishte një kohë kur ankthi i pritjes më ngjante gërryes e torturues. Gati-gati edhe tani diçka e tillë po më ndodhte.

Dola. Gjithë ditën kishte bërë një vapë e padurueshme dhe ndihej një erë e rëndë asfalti të nxehtë. Bleva një paketë cigare diku në një kiosk dhe u nisa për në rrugën ku gjendej shtëpia e saj. Shpresa se mund ta hasja rrugës herë rritej e herë zbehej. Përballë pallatit ku banonte ajo kishte një varg dyqanesh dhe kjo më jepte mundësinë për të mos rënë aq shumë në sy, edhe sikur të qëndroja gjatë aty.

Pallati qe i madh, pesëkatësh, me një fasadë gjithsesi të shëmtuar. Ca ballkone mikroskopike, sa për të ndenjur një njeri në këmbë, ishin të vetmet çudi të arkitekturës. Apartamenti ku banonte familja e Irmës ishte në katin e tretë. Dera e ballkonit qe lënë gjysmë-hapur. Një perde tyli lëkundej lehtë, ndonëse aty ku kisha qëndruar unë nuk frynte asnjë

Në të vërtetë ajo sikur e kishte tepruar me dhurata në ato tre vjet që kishte filluar punën. Herë-herë më dërgonte edhe para, edhe pako. Gramoz Dreni, një shoku im i ngushtë, më thoshte shpesh se, të kishe një dashnore të tillë në jetën studentore, ishte një fat i rrallë. Mua më vinte turp nga e gjithë ajo frazë. Së pari Irmën nuk e kisha dashnore, por të dashur. Kjo fjalë e njëjtë sikur ndryshonte karakter në trajta të ndryshme. Pastaj ata lekë që dërgonte... Gramoz Dreni tallej shpesh me këto koncepte që kisha unë. Romantizmi i maturës që kalamallëk tanimë për të. Truphollë, flokëlëpirë, elegant në të veshur, pedant në lustrën e këpucëve, sqimatar në zgjedhjen e çorapeve, ai kishte depërtuar tek unë gati përdhunshëm. Diçka më pëlqente e diçka nuk më pëlqente tek ai. Por, më sa dukej, ajo që më pëlqente dalëngadalë rritej, derisa unë e quaja tanimë shokun tim.

M'u kujtua kështu në çastin kur Irma më la në dorë çantën. Qe e rëndë. Me siguri atë darkë unë e Gramoz Dreni do të kishim festë.

— Besoj se nuk ke ngrënë? — tha Irma duke buzëqeshur. — Më ngjan pak më i tretur këtë radhë. Ke pasur shumë mësim?

Ajo thoshte «mësim» dhe jo leksione dhe nga kjo mua më ngjante disi e largët. Kërkoj të dilnim së bashku. Ishte ende mesditë dhe unë nuk dija se ku të shkoja me të. U mendova një grimë, nuk i dhashë përgjigje dhe ngjita shkallët me vrap. Gramoz Dreni që shtrirë gjysmë-lakuriq mbi krevat dhe, për fat, e kishte zënë gjumi. Habitesha se sa shpejt flinte. Para një çerek ore u kishte vërvitur një kovë me ujë një grupi vajzash të Filologjikut dhe tani flinte. Futa çantën në dollapin tim, rregullova flokët

me gishtërinj dhe, ndonëse këmisha më qe bërë pis, dola.

Hijet e Parkut të Madh përmbi liqen qenë strehëza e asaj dite. Një stol qe shkukur nga vendi e ishte strukur pas një ferrishteje të dendur. Nuk kishte cep më të vetmuar. Sikur qe krijuar enkas për mua. Tanimë gjendesha larg botës, larg të gjithëve. Kjo nuk qe një vetmi të dashuruari, por një limer «dashnori», siç më quante Gramozi. Në lokalin aty afër kishim ngrënë nga një pastë gjithë krem gjalpi e vezësh dhe përmbi buzën e saj të sipërme kishte mbetur një vijëzë e bardhë shkume. Disa herë u mata t'i thosha ta fshinte, por sepse stepesha. Papritmas zgjata gishtin dhe i preka buzët. U tulat menjëherë pas meje.

— Një ditë erdhi në shtëpinë tonë Beni, — nisi ajo papritmas e me gjallëri. Me sa dukej fytyra ime nuk duhej të kishte pësuar asnjë ndryshim, sepse ajo hovi, — Arben Muka, nuk të kujtohet? Oh, po, ti e kishe shok klase në maturë?!

— Po, po, — thashë.

— Tani punojmë bashkë. Është brigadier te ne. O, çun i re ullueshëm. Ka marrë një goxha vajzë aty në uzinë. E kam shoqe të ngushtë. Kështu u miqësua më shumë. Unë i kam treguar asaj për ty.

— Për mua?

— Asaj diçka i kishte thënë edhe vetë Beni... Ai e dinte nga shkolla që unë e ti duhehim. — Ajo heshti pak, puliti sytë e kalër, më pa vijat e pëllëmbës dhe shtoi: — Kur unë i thashë se ne vazhdonim ta donim njëri-tjetrin, Beni u gëzua shumë. Të quajti ty djalë besnik dhe të mirë. Pas dy ditësh ai i tha edhe mamasë.

— Mamasë?! — qati hova unë. Nuk e kisha menduar kurrë të ardhmen e atyre marrëdhënie-

ve. Më kishte pëlqyer ajo gjendje gjysmëilegale, ndonëse në fakultet i kisha ardhur rrotull një studenteje të Artit Dramatik. Oh, qe tepër fine, por një djallushkë e vërtetë. Gramozi thoshte se ajo vdiste për mua, por unë e shikoja që asgjë nuk po tretej nga fytyra e saj e shëndetshme. Dashuria për Irmën tani më ngjante më tepër si një mall i vjetër, që të zgjon diçka të tretshme, shpërbërja e së cilës të ngjall edhe brengë, edhe lehtësim... Sa herë vinte ajo, brenga brenda vetes rritej si një ortek, ndërsa, sapo ikte Irma, sepse lehtësohesha. Tani që ai farë Arben Muka i kishte rrëfyer mamasë së saj lidhjet tona, më dukej sikur shihja një palë zinxhirë të hedhur tejpërtej brigjeve të honit që na ndante. Kështu ai... Beni... brigadieri i saj... E mbaja mend mirë, sepse nuk kishin kaluar veçse katër vjet. Qe një djalë që nuk kishte shkëlqyer kurrë në mësim, por u ngjante atyre tipave që kërkojnë karrierë. Ishte ndihmësi i parë i kujdestarit të konviktit dhe hynte në të gjitha veprimtaritë e shkollës që kërkonin forcë fizike. Ky Beni... pra...

— Dëgjo, Irma, — thashë qetë, pas atij rrëmbimi. — Unë kam edhe dy vjet derisa të mbaroj fakultetin, papo nuk e di se ku do të emërohem, si do të ecin punët në jetë. Të fejojesh në këto kushte...

— Ne kemi qenë gati të fejuar, — ia behu ajo me një habi e shqetësim femënor në sy.
— Vetëm se këtë nuk ia kemi thënë askujt, ngaqë ishim tepër të rinj. Tani ç'ndryshoi?

— Shumë gjëra, — thashë menjëherë, ngaqë më nervozoi puetja e saj. Megjithatë e ndjeva se diçka të madhe po humbisja brenda një çasti. Diçka flu, të papërcaktuar vërtet, por që

më ngjante sikur po më priste krahët. Nuk e kisha bërë kurrë llogari se si do të ishte grua-
aja ime e ardhshme, por as kjo që kisha para
sysh nuk qe e ngjashme me çfarëdo përfytyrimi.
— Ti nuk e kupton, — shtova duke hequr duart
nga duart e saj. — Një fejesë të lidh me dhje-
tëra detyrime, ndërsa unë kam halle të tjera tani...
— Ti po më ngrin, — tha befas ajo, pas
një çasti. Këto fjalë nuk ia kisha dëgjuar ku-
rrë.

Më tronditi. Zgjata duart dhe kapa përsë-
ri të sajat. M'u dukën çuditërisht të ftohta. Kër-
kova menjëherë të zhdukja përshtypjen alar-
muese me diçka më të ngadaltë. Të mos hu-
mbiste rrapëllueshëm ajo gjë e vjetër, që kishte
qenë i gjithë ngazëllimi i rinisë sime të parë.
Afrova kokën dhe e puttha lehtë. Kaltërsia e
syve tani qe aq pranë meje e, megjithatë, edhe
ata dukeshin si akull.

— Eh, po nuk thashë ndonjë gjë të madhe,
— ia nisa unë. — Mos i var buzët. Fundja
kemi të drejtë ta mendojmë më gjatë këtë punë.
Të bisedoj edhe unë me prindërit e mi.

— Askush nuk të detyron të vish në shtë-
pinë time, — ma ktheu ajo po aq ftohtë. — As
sot, as nesër, as pasnesër. Unë të dua më shu-
më se gjithçka dhe kjo që të kërkova nuk është
më e rëndësishme. Veç dije se një vajzë njëzet
e një vjeçe nuk është më e vogël. Nuk i shpë-
toj dot këtij shqetësimi. Por ajo që më bren
tani është se ti nuk je më i një mendjeje me
mua.

— Nuk është fare kështu, — ia ktheva më-
dyshas. — Megjithatë të kuptoj. Por edhe ti...
Ti ke të drejtë, Irma ime. Diçka do të bëjmë,
me siguri, — mora zjarr unë papritur.

Zgjata krahët dhe e përqafova. Ajo u mbështet pas meje me po atë ftohtësi e kryeneçësi që ia njihja qysh në ditët e para të dashurisë sonë. Atëherë nervozohesha. Edhe tani diçka po humbisja. Qëndruam gjatë kështu. Nuk e di se ç'mendonte ajo, por tek unë po rritej një pësjtjellim i paanë.

E përcolla pasdite me një tren që nisej nga Tirana në prag të muzgut.

Pas kësaj erdhi një periudhë kur unë i fshihesha. Tri herë ajo u kthye nga Qyteti i Studentëve pa më takuar gjithë me po atë çantë të mbushur me lloj-lloj ushqimesh e trillesh vajzërore që nisnin nga një prerëse thonjsh e deri te një copë për këmishë. Letrat nisën të shkurttoheshin, pastaj të rralloheshin, duke u dhënë mundësi javëve, muajve të mbushnin ndjesinë e dikurshme me diçka tjetër... Studentja e Institutit të Lartë të Arteve më së fundi i la komeditë e saj dhe erdhi e u bë aq tragjike, sa më tërhiqte së tepërmi. Sikur kishte luajtur me mua një shaka të hatashme. Qe tallur sa kishte dashur, pastaj, befas, e qeshura i ngriu në buzë. Lëshoi dy pika lot, i fshiu shpejt e shpejt, pshe-rëtiu si një Ofeli e vërtetë dhe iku me vrap. Të nesërmen, si rastësisht, më priti ta bënim rrugën së bashku nga Qyteti Studenti deri në she-shin para universitetit. Folëm fare pak.

Kur endesha midis kësaj hapësire, harresës dhe ripërtëritjes, një fund dite mësimi, nga pas shtyllave të Muzeut Arkeologjik dikush më preu rrugën. Më thirri në emër. Mabajta këmbët. Drejt meje vinte një burrë, kështu e quajta në fillim, rreth të tridhjetave, që më buzëqeshte lehtë. Tiparet e tij u lëkundën diku në kujtesën time, por nuk desha më shumë se një minutë ta

njihja. Qe Arben Muka. Kishte veshur një kostum prej stofi të shtrenjtë, qe rruar para ndonjë gjysmë ore, sepse vinte ende erë kolonjë, ndërsa në sytë e tij seç bridhte një ndjenjë vendosmërie. Më ftoi të hanim drekën së bashku. E kuptova menjëherë se atë e kishte dërguar Irma, dhe kjo gjë më bënte të provoja një ndjenjë gjithësesi të pështirë.

— Dëgjo, Beni, — i thashë duke i vënë dorën në sup, — kam një djall e gjysmë leksione për nesër dhe nuk ta plotësoj dot dëshirën për të ngrënë drekë bashkë. Po të duash, eja më përcill një copë rrugë. Ty të ka dërguar Irma, apo jo? — nënqesha unë.

Mbajti këmbët. Më pa drejt në sy. Atë kohë ai më ngjau aq fëmijor, sa, ata tridhjetë vjet, që i vura përsipër pak më parë, firuan. Qe po ai i shkollës së mesme.

— Me sa duket ti nuk e njeh fare atë vajzë, — foli duke rrudhur buzët. — Prandaj edhe i largohesh kështu. Apo ndoshta ngaqë është punëtore, ë?

— Ç'janë këto?! — ia ktheva rrëmbyeshëm. Kishte qëlluar atje ku duhej me një të shtënë. — Koha mund të na ketë larguar disi, — shtova, — ja, kjo është e asqjë tjetër.

— Kohën e bën njeriu, — tha butë ai. — Një miqësi rritet apo fiket sipas karakterit të secilit. Irmës do t'i vinte turp po ta dinte që unë kam ardhur të të kujtoj ty sa detyrimë që rrjedhin nga marrëdhëniet tuaja të gjata. — Heshti një çast, më kapi për krahu dhe shtoi: — Por unë them ta hamë drekën bashkë. Ty të ka marrë uria, kishe gjashtë orë. Erdha një herë këtu aty nga ora njëmbëdhjetë, por më thanë se dilje më dy.

Pranova. E dija se ky mund të ishte takimi ynë i fundit. Rrugës për të gjetur një restorant mbartja në shpirt një trazirë të tillë, sa nuk rrëfeket. Për habi, gjithë drekës ai u mundua t'i largohej bisedës për të cilën kishte ardhur të më takonte. I pëlqente të kujtonim shkollën e mesme. Përse të mos e organizonim në fillim të korrikut pesëvjetorin e mbarimit?

Kjo mënyrë të sjelluri më bëri ta admiroja. E dija se ai do t'i kthehej çështjes së Irmës sapo unë të pija gllënjken e fundit të birrës. Dhe ashtu ndodhi. Më zgjati një cigare dhe tha:

— Në jetë ka ngjarje të tilla, të cilat dikur njeriun e bënin të lumtur e më pas po ai vuan prej tyre. Irma është në një gjendje të tillë. Ajo tashmë e di se ti nuk do të fejojesh me të. Kjo është një fatkeqësi, ta them unë. Sepse ajo vajzë ka humbur në jetë diçka... Është e sëmurë, kupton? — shtoi pas një çasti duke më parë në sy.

Këtë nuk e kisha menduar kurrë. Të bëhesha fajtor për një fatkeqësi të tillë? Ky njeri vinte e më kumtonte me qetësinë më të madhe një brengë. Vetëm ca rrudha iu shumuan në ballë. E gjithë fuqia e tij e dikurshme sikur qe tretur e kthyer në sentimentalizëm.

— Bëj si të duash, — më tha kur u ndamë. — Si të të thotë zemra.

Iku. Nuk e di as sot se ç'i thashë. Mori me vete një shpresë për Irmën e gjorë, apo vërtetoi atë hon që unë e shihja qartë. Pas tri ditësh vetmie e torturash nisa një letër për Irmën. Qe një demagogji. Nuk mora përgjigje për shumë kohë. Shkrova edhe një tjetër. Kësaj radhe premtoja se do të shkoja së shpejti ta ta-

koja dhe të bisedoja me njerëzit e saj. As pas kësaj nuk më erdhi përgjigje. E dija se nuk mund të shuhej tek ajo aq lehtë ai zjarr. Tani sikur kishte nisur të gëlonte edhe tek unë. As krenaria për fyerjen e dikurshme nuk mund ta detyronte të heshte kështu. Diçka tjetër, doemos... Ndoshta qe e sëmurë dhe letrat e mia nuk ia jepte askush. Ky mendim m'u duk i lemë-rishëm. Vendosa të nisesha. Mora me vete Gramoz Drenin, ngaqë ai vendosi të më huante paratë. Im atë nuk më kishte dërguar atë muaj aq sa të bëja të tilla shpenzime.

U dhamë para portës së uzinës mekanike, ku punonte Irma, dhe me vendosmëri kërkova Arben Mukën. Aq kohë, sa shkuan dhe e thirrën atë njeri, mjaftoi që unë të hyja përsëri në labirintet e mëdysheve. Gramozi po pinte cigare ngeshëm, ndërsa unë mundohesha të kapërdija diçka që ngjante se më kishte mbetur në grykë. Lajmëtarit i kisha treguar emrin tim dhe ja, tani ai po vinte së bashku me Irmën. Kishin veshur të dy përparëse të zeza. Ajo, dy pëllëmbë më e shkurtër se Arbeni ngjante fare e imët. Së largu vura re se si nxori me skpejtësi nga xhepi i përparëses një tufë fije pambuku dhe fshiu duart. Sa më tepër afrohej, aq më shumë më ngjante e tretur. Ajo Irmë e bukur, aq e shëndetshme, me gjallërinë e saj të pazakontë, organizatore e shquar e mbrëmjeve të vallëzimit, tani vinte drejt meje aq e drobitur, sa u drithërova. Vështrova Gramozin. Ky më buzëqeshi lehtë, thua jse ardhja e saj ishte një triumf. Ajo ide e mundimshme e lojës së fjalëve «e dashur» e «dashnore» tani sikur lodronte përsëri në sytë e tij të zbehtë. E ndjeva menjëherë se ai ende nuk i besonte an-

gazhimit tim ndaj asaj vajze, më gjithë bisedat në tren. Më shkeli syrin, buzëqeshi lehtë dhe priti ngeshëm.

U përshëndetëm fare ftohtë. E ndjeva menjëherë se Arben Muka e kishte sjellë në atë takim pas një grindjeje. Ajo nuk i ngriti kurrë sytë të më vështronte ballazi. Përkundrazi, Arbeni ngjante aq sa gëzuar, sa i hodhi krahun Gramozit, sikur ta kishte njohur vite më parë, dhe na ftoi të pinim diçka në klubin aty pranë. Rrugës për atje unë dhe Irma mbetëm një hap pas tyre.

— Mund të mos kishe ardhur, — thëa ajo ftohtë. — Pothuajse isha qetësuar.

— Ti mendon budallallëqe, — ia nisa unë duke e kapur lehtë për krahu. — Nuk të kam harruar kurrë.

— Gënjen, — nënqeshi ajo zbehtë. — Tanimë unë të njoh mirë. Kurrë më parë nuk i kishe kaq të lira fjalët. Sesi më ngjan kur i lëshon kështu...

U gëlltita. Ajo gjë e bezdisshme, që më kishte mbetur në fyt, sikur më zuri frymën. Arbeni këmbënguli të pinim kafe e fërnet, por ne kundërshtuam. Pimë vetëm nga një kafe. Gjatë gjithë kësaj kohe ai njeri mbante gjallë një bisedë të ngazëllyer, të cilën unë nuk e kuptoja. Isha tepër i shpërqendruar nga dacka që sapo më kishin dhënë. Aty ia niste me një kujdestar konvikti që u bë si i tërbuar kur dikush nga nxënësit ndezi një zjarr me dispensat në mes të dhomës së gjumit e, pas një çast, ishte në uzinën e tij. Gramozin nisi të thërrieste inxhinier dhe ai, me sa vija re, kënaqej nga kjo diplomë e marrë para kohe. Nisën të diskutonin si mekanikë të vërtetë aq, sa, kur erdhi

fjala për një ingranazh konik, Gramozi e la mënjane vetëpërmbajtjen dhe nisi të vizatonte diçka mbi paketën e cigareve.

— Do të vij që sot në shtëpinë tënde? — i thashë Irmës me zë të ulët, duke përfituar nga debati i shokëve të mi. Nuk e kisha parë kurrë aq të trishtuar. Gati — gati nuk njihej më.

Ngriti pak kokën dhe nënqeshi.

— Kështu u thuhet vajzave që njihen së pari, — tha. — Natyrisht, kur djemtë kërkojnë mirëbesim, paçka se ka prej tyre që gënjejnë.

— E vërtetë! — hovi befaz Arben Muka, duke u kthyer i tëri nga ne. Ishte e habitshme se si e la mënjane ingranazhin konik dhe Gramoz Drenin. Me ç'mprehtësi e vëmendje dëgjonte ky njeri! — Shkojmë sonte të katër, ja, kështu, siç jemi, tek teto Polikseni. Ose, po të doni ju, po marr edhe unë nusen time. O, do t'ia kalojmë mirë. Si thoni?

Gramozi u step. Më pa ftohtë, dhe në sytë e tij unë lexova edhe një herë atë ftohtësi prej bandilli, që nuk do t'ia shkelë kush caqet e interesave. Ai kërkoi menjëherë mbështetje. Nuk iu përgjigja. Gjendesha përpara dy zjarresh. Në të vërtetë unë i isha trembur shumë një fatkeqësie që mund të vinte nga sëmundja e saj. Tani që e pashë në këmbë, në punë, që fliste lirshëm, pavarësisht se që aq e ftohtë, tani... tani... isha shumë më i qetë. Asgjë e frikshme nuk do të më mundonte.

— Më mirë takohemi diku pasdite, — thashë me shpejtësi. — Më pesë ose më pesë e gjysmë.

— Pse? — pyeti i pakënaqur Arben Muka. — Vemi në shtëpi. Ose hajdeni tek unë. Si thua ti, shoku Gramoz?

— E ka në dorë ky, — u shkarkua menjëherë ai.

— Një herë tjetër, — thashë unë. — Tani bëhemi shumë. Nuk i thonë shaka të shkosh në shtëpinë e Irmës kështu, kaq papritur, me gjithë këta njerëz. Dhe nuk do të jetë një vizitë e zakonshme...

Ky arsyetim sikur më lehtësoi. Kisha gjetur një mjet justifikimi. Kështu mbeti të takoheshim në orën pesë të turizmi. I përcollëm deri te porta e uzinës dhe ikëm. Një copë herë të gjatë unë dhe Gramoz Dreni ndenjëm pa folur. Pastaj ai tha se donte të bisedonte seriozisht me mua. I dukej se për herë të parë gjatë atyre viteve të jetës sonë studentore kishte kuptuar diçka nga lidhjet e mia me atë vajzë. U ulëm diku në një lulishte.

— Le të flasim si dy burra, — tha Gramozi. — Mua nuk më pëlqen ajo vajzë për ty. Habitem me entuziazmin tënd! Ty nuk të afrohet në asgjë. Je njëqind herë më simpatik se ajo, or dreq! E mban veten edhe për djalë të kohës, posi! Po ajo? Një punëtore e rëndomtë, një mekanike që nuk të shkon mendja ta puthësh kurrë. Ndenji një orë aty me ne dhe mezi i tha dy fjalë. Më fal, po kam përshtypjen se duhet të jetë injorante.

— E ke gabim, — ia ktheva disi i indinjuar. — Në shkollë të mesme nuk kishte vajzë që të lexonte më shumë se ajo.

— Në shkollë të mesme, në shkollë të mesme... — ma priti.

Kurrë më parë nuk kishim biseduar aq haptazi. Të gjitha këto që po më thoshte ai tani, ishin brenda meje. I shihja po të m'i tregonte dikush. Nuk kisha guxuar t'ia rrëfeja as

vetvetes, por thellë-thellë ato më trazonin gjakun, më kishin futur me kohë në atë mëdyshje të mallkuar. Gjithçka e virtytshme që mbetej rreth saj, atë kohë u shua si çikë dielli që përpihet pas reve.

— Bëj si të duash, por unë mendoj se i duhet dhënë fund kësaj pune. Nuk ke përse e torturon edhe atë... Shkojmë që tani në turizëm dhe pyesim mos e njeh njeri Arben Mukën. I lëmë një copë letër për korrektesë dhe ia mbathim. Oj, u fut në halle tjetri që në njëzet e tre vjeç!

Treni ikte më dy e gjysmë. As hëngra, as piva. Gojën e kisha pelin dhe për herë të parë bleva një paketë cigare. Deri atëherë e pija rralle.

Që nga ai çast, që nga ajo ikje e turpshme, me një tren të mbushur dëngëza e në të tre muajt që kaluan, unë mbeta si i trallisur. Më emëruan në Vaun e Dejës. Për habi, jeta e re që po nisja sikur më kujtonte çdo ditë e më shumë Irmën. Në fillim poshtërsia që kisha kryer, pastaj, dalëngadalë, një inxhinierë që kishte mbaruar dy vjet para meje e që ngjante aq shumë... Qe po aq e dhënë pas punës, si ajo, duart e saj nuk dallonin aspak nga ato të Irmës, siç u bënë edhe të miat, kjo inxhinierë, pra, po ma kujtonte çdo ditë e më shpesh. Në të vërtetë, një javë pas ikjes nga qyteti i saj unë i nisa një letër të shkurtër justifikimi. Por më pas erdhi diploma, provimet e shtetit, vera e ankthshme e atij viti, emërimi dhe të gjitha këto në tre muaj. Vendimi për ta zgjidhur një herë e mirë këtë punë që një çështje çasti. Tani jam këtu, pres para pallatit të saj dhe dua t'i kërkoj ndjesë asaj

vajze për të gjitha. E shihja qartë që unë nuk e kisha harruar kurrë. As atëherë kur njoha studenten e Institutit të Arteve.

Befas ndjeva të ftohtë. Po mugej. Kisha afro një orë aty para pallatit të saj dhe mund të rrija kështu si guak gjithë natën. Asnjë she-një, asnjë shpresë, asnjë fytyrë, sadopak e njo-hur, së cilës mund t'i bija në sy, nuk po shihja. Lëkundej po ajo perde najloni te dera gjysmë e hapur e ballkonit të saj. Njerëz hynin e dilnin në atë pallat kaba e të shëmtuar, por asnjë sy-resh nuk njihja. M'u shkrep njëherë t'i nisja një copë pusullë me ndonjë fëmijë, por u përmbajta. Po sikur Irma të mos që brenda? An-kthi sa po vinte e rritej. Qe më shumë një ndje-një fajtori, të cilën përpiqesha ta shporrja një orë e më parë. Edhe atë tradhti të vockël... Irma nuk do ta mësonte kurrë. E kisha vendosur. Do të shkoja të bisedoja me nënën e saj. Diçka të për-afërt i kisha shkruar tim eti në një letër të ditëve të fundit. Më morën menjëherë në tele-fon, por atje u tregova më i përmbajtur. Nuk do ta kishin të papritur.

Orët nisën të zvarriteshin njëra pas tjetrës. Sa bëhesha gati të ikja, një shpresë e vakët më mbante të mbërthyer aty. Ja, edhe gjysmë ore, i caktoja vetes. Pastaj vinte një çerek ore tje-tër, një gjysmë e hidhur... Kështu ra nata. Ora po i afrohej tetës dhe uria po më gërry-ente. Dreka më kishte zënë në udhëtim e sipër dhe e kisha mbytur urinë më shumë me kafe

e cigare. Kjo ishte edhe fatkeqësia. Sikur të kisha mbërritur para orës tre, do të mund ta shihja në punë. Atë ose Arben Mukën.

Bëra ca hapa, u ktheva përsëri të vendi, u largova së fundi duke mbajtur kokën pas. Fundja, do të rrija edhe të nesërmen. Nëse nuk do ta takoja deri në drekë, atëherë, me guximin e një të marri do të trokitja në shtëpinë e saj. E dini, unë jam... Ajo do të hutohej në fillim, do të qeshte, pastaj do të më njihte me njerëzit e saj...

Me këto mendime u shtriva në krevat. Shqetësimi se dikush do të vinte në dhomë, kur unë do të isha duke fjetur, më irritoi ca. Lashë me dyshim derën hapur. Portofolin e vura nën jastëk. Lodhja më mbylli qepallat dhe e ndjeva se po zhytesha në një terr gri, në një hon...

Mund të kishte kaluar mesnata kur më zgjuan. Ashtu përgjumësh dallova të hynte në dhomë një djalë i ri që më buzëqeshi si fajtor. Nuk më kërkoi ndjesë, por e gjithë fytyra e tij e tregonte këtë. Nisi të zhvishej me shpejtësi dhe për dy minuta që në krevat.

— U bë pak zhurmë me rojen e natës,
— nisi ai po me atë pamje fajtori. — E kishte zënë gjumi.

— Të ndjeva vetëm kur hyre në dhomë,
— ia ktheva. — Sa është ora?

— Dy.

— Pse kaq vonë?

— Kishim një fejesë, — tha ai. — Një shoku im i ngushtë, kupton? Mirëpo atë e mbajtën atje, në shtëpinë e nuses, — guiti ai. — Kurse ne të tjerët në hotel. — Heshti një çast, pastaj pyeti: — Nga të kemi?

I tregova. I panjohuri fiku abazhurin dhe dhoma u zhyt në errësirë. Tanimë më kishte ikur gjumi. Ai nisi të vërtitej sa nga njëri krah në tjetrin dhe këto lëvizje më acaropin. Pas një çasti u ngrit me rrëmbim dhe vrapoi për të lavamani. E kuptova se kishte pirë tej mase dhe tani i vinte për të vjellë.

— Më fal! — tha që atje tej. — Nuk kam pirë kurrë kaq shumë në jetën time. Nuk e di sesi, por isha shumë i gëzuar.

— Po ju nga jeni?

— Jemi nga Korça, — tha ai. — Pak larg, hə?

— Jo, pse? Me dashuri e gjeti shoku yt nusen?

— Jo, — tha ai. — Dikush e bëri këtë kru-shqi. Një kushëri-a... Ç'rëndësi ka! Sot vija re se ngandonjëherë në jetë luan rol edhe rastësia. Kjo qe vajzë shumë e mirë...

— Ç'punë bën?

— Mësues. Edhe shoku im mësues është.

— Po nusja?

— Teknike e mesme. Ka mbaruar shkollën industriale të Tiranës. Oh, po ç'rëndësi ka kjo! Mund të zgjedhësh një astronome dhe...

Ai fliste i mbështetur pas lavamanit, gromësinte herë pas here dhe rrinte aty për çdo rast. Pastaj fërkoi krahët. Me sa dukej ndjeu të ftohtë dhe u shtri përsëri. Atë kohë më buzëqeshi.

— Beson, nuk më flihet. Ty mbase.

— Më iku gjumi edhe mua, — ia ktheva.

— Ishte një kushëri i nuses atje, more,

— nisi përsëri ai, — xhevahir djalë. Me të u ngatërrova e piva ca.

— Qe i moshuar besoj.

— Jo, ishte i ri. Nuk të nxiste, por sesi më hipi në kokë një dëshirë ta kisha gjithmonë pranë atë njeri. Beson? Një Arben Muka, për kokë të tij! I mrekullueshëm.

— Ah! — brofa unë me këtë rastësi. — E kam shok Arbenin, — thashë menjëherë. — Si, kushërirën e Arbenit fejuat kështu?

— Irmën, — tha i panjohuri. — E njeh?

M'u zu fryma. Shqeva sytë se mos isha në ëndërr. Jo, gjithçka që e vërtetë. I panjohuri vazhdonte të më buzëqeshte përzemërsisht. Megjithatë duhej të bëja ende edhe një pyetje.

— Irma Mavrovën?

— Ah, po! Po ti i njihke të tërë! Çudi për t'u çuditur! E po ne duhet të bëhemi edhe bashkë miq. Do t'i them Klementit nesër.

Nuk iu përgjigja për një kohë të gjatë. Dridhesha i tëri. Një gulç lotësh po më mbinin në qerpikë. I panjohuri tundi kokën, psherëtiu me kënaqësi dhe më ktheu shpinën. Zgjati kra-hun dhe fiku abazhurin. Tani unë e dija se nuk do të flija më...

Diçka kishte ndryshuar

Matanë hekurave lëvizi kanati i rëndë i derës dhe një kokë gjysmë e thinjur u shfaq befas.

— Ej, Rob, — thirri, — makina është gati. Mos ndërrove mendje përsëri?

Shtyva me trup sirtarin e tavolinës dhe u ngrita. Sikur më gërvishti diçka në fyt. Ai zë i thellë sikur vinte nga fundi i një pusi dhe të nervozonte. Pastaj nofka «Rob» më ngjante si i helmatisur. «Robi i malit» ishte tutulli i një tregimi me temë nga historia e Luftës së Parë Botërore dhe, ngaqë gjithçka atje më ngjante sikur e kisha shkruar me dyshim, edhe kjo nofkë më dukej sikur më ndrydhte personalitetin.

— Pres edhe dy minuta, — tha ai dhe përplasi kanatin e derës.

Iku. U hodha një sy rrobave të shtatit dhe

u binda se shërbimi në male nuk mund të bëhej kështu. Ky mund të ishte një justifikim. Por, se sa do ta përtypte Jorgji Keri këtë, nuk e dija. Dikur patëm qenë shokë shumë të mirë. Shtatë vjet kishim fjetur në barakën e një ekipi gjeologjik. Pastaj ai kaloi gjetkë, kurse unë u gjenda në një zyrë. Por ajo periudhë më grishte gjithmonë të shkruaja dhe Jorgji Keri ishte personazhi i shumë tregimeve të mia. Tani ai donte të shkonim edhe një herë në ato anë. Këtë lajm ma kishte thënë ditë për ditë, që para një jave. Përgatitej të hapej miniera dhe projektuesit i kërkonin ca kampione për vetitë fizike të shkëmbinjve.

Nuk e di nëse kishin kaluar dy minuta apo më shumë, po zhurma e makinës, që u ndie përjashta, më detyroi të frëmbeja pallton, shallin, të mbyllja gjithë zhurmë dollapin dhe hekurat e zyrës e të dilja jashtë. Dita ishte e ngrohtë. Marsi sa pati kaptuar mesin e vet. Në gaz Jorgji ishte shtyrë në ndenjëset e mbrapme duke më liruar vendin pranë shoferit.

— Po ulu ti këtu, — i thashë.

— Sodit më mirë, sodit, — ma ktheu po me atë zë të thellë. — Veç bëj edhe muhabet. Mos na çaj dërrasa me romantizma.

Shoferi buzëqeshi lehtë. Ishte djalë i ri dhe e dija se me ne druhej. Ndryshe nga shoferi i dikurshëm i ekipit. Ai ia dinte Jorgjit të gjitha bëmat e rinisë dhe tallej me të sa herë nevríkosej. Ky që ndryshe. Bile e pashë që u skuq. Si dukej, ngaqë Jorgji më tha të mos çaja dërrasa.

Nga dreka mbërritëm. Një klub buzë rruge, që mbahej si pikë turistike me nam në tërë ato anë, e gjetëm të mbyllur. Kjo vuri në dyshim gjithë kënaqësitë e shërbimit. Planet sikur

u prishën që aty. Ku do të hanim drekë? Po kafe? Jorgji rrudhi buzët, më pa drejt në sy, e ndjeu gjithë mërzitjen time, ndaj tha me tërsëllëm:

— Më çan kokën! Po kur nuk ishte ky klub, ç'bënim?

Shoferi do të priste aty. Ne mund të ktheheshim pas katër-pesë orësh. Rruga ishte e shkretë. Ngaqë ishte hapur një tjetër më e shkurtër, kjo nuk para përdorej më. Dielli digjte si në gusht. Në pëqi të përrenjve po bulëzonin gorricat. Rreth betoneve, ku dikur ishin ngritur barakat tona, tani bari që rritur më shumë se gjetkë. Ca kashtë e kalbur më dha të kuptoja se ato ishin përdorur ato vjet si lëmenj gruri.

Nisëm të ngjiteshim. Ia njihja Jorgjit dihatjen e vështirë siç i njihja kollën që e zinte sa ngrihej nga krevati në mëngjes. Megjithatë, ai pati qenë të paktën dhjetë kile më i rëndë se unë dhe më quante lepur nga këmbët. Tani mua m'u prenë gjunjët pa bërë as njëqind hap. E lashë të shkonte përpara.

— Dëgjo, Jorgji, — thashë për t'u çlodhur disi. — Fshati ka buisur i tëri mbi xhade. More, ku i gjejnë paratë e ngrenë gjithë këto shtëpi, xhanëm?

— Pse ti s'ke para? — buzëqeshi ai me ironi.

— Nuk ankohe, — iu përgjigja, por një shtëpi si ajo atje bën të paktën treqind mijë të vjetër, dhe aq unë nuk i bëj dot as për njëzet vjet.

— Në ke hall të çlodhesh, rrimë, — ma preu, — veç mos fol budallallëqe.

— Pse budallallëqe? — këmbëngula unë.

— E po treqind mijë bën në qytet, a i vra-

rë, — lëshoi ai një tingull labi, — po këtu gurët nuk i blen njeri.

— Sidoqoftë, nuk janë një e dy shtëpi.

— Doemos, të gjithë duan të rrojnë mirë.

U ul. Atë desha. Tani do të ndizte cigare. Veç qe thinjur shumë. Më shumë seç i takonte për moshën. Ca flokë të ashpër, dikur shumë të dredhur, i binin mbi ballë, ndërsa midis faqeve dy rrudha të thella i mbaronin pranë cepave të buzëve. Shkeli cigaren me thembrën e këpucës alpine dhe tha se e kishim nisur shumë ngadalë. Bile po më përkëdhelte si tepër. Kështu mund të na zinte nata udhës.

U ngritëm. Tani ndihesha më i lehtë, ndërsa ai filloi të dihaste rëndë.

Ndonëse kishin kaluar pesë vjet që nuk e kisha parë më këtë udhë malore, nisën të më kujtoheshin të gjitha hollësitë e saj. Ca më tej do të vinin Varrezat e Islame, — tre varroshë të mëdhenj me nga një rrënjë fiku në mes; pastaj Sheshi i Dhëne. Një re mbuloi papritmas diellin dhe vendin e mbyti ftohtësia. Gjethet e reja të pralleve vezulluan një çast, ashtu të blerta, siç ishin, pastaj u zymtuan. Një duhmë ere kaloi, befaz, dhe e bëri shkurrajën të ulërinte. Kjo qe shenjë shtrëngate. Jorgji mbajti këmbët.

— Kemi stanin e Hates sipër, —tha pakëz i përkulur, — mos çaj kokën. Le që s'duhet të jetë gjë.

Sa më kujtoi Hatën, shtrëngata u ngrit brenda meje. Nëse Jorgji Keri ishte gjeologu i tregimeve të mia, Hate Nurja qe çobani i tyre. Ia dija kasollet në stanet verore dhe këtu në Shesh të Dhëne. Sipër kisha fjetur shpesh, poshtë kthehesha për muhabet. Nja tri herë për

Vit të Ri patëm këmbyer edhe kartolina me njëri-tjetrin, kur unë u emërova në zyrë. Të katërtin nuk i dërgova unë kartolinë. Kjo më bën të skuqem tani. Sepse të pestin, domethënë atë që kishte kaluar para tre muajsh, as ai nuk më dërgoi më. Ia njihja karakterin. Sikur Jorgji të ma kishte zënë në gojë Hatën para se të niseshim, nuk do ta merrja atë udhë. Kalimi para atij stani tani më dukej tepër i vështirë. Pashë orën. Dy e gjysmë. Ndofta nuk ishte kthyer akoma me bagëtinë. Kështu i kaloja disi shkarazi Hate Nures e stanit të tij.

Dolëm në shesh. Vërtet, këmbë bagëtie nuk dukej. Nëpër degët e pralleve varej një litar kulpre i gjatë, mbi të cilin qenë lidhur ca copa letre ambalazhi për të trembur bishat natën. Stani dimëror, në formë potkoi, qe ripërtërirë i tëri. Faqet e nomeve ishin mbyllur me dyer thuprash dhe vështirë se mund të shihje se ç'kishte brenda. Kasollja e fjetjes ishte ngritur te buza e rrëpirës. Gurët e bardhë gëlqerorë, të sjellë nga këmbët e malit, ishin shpërndarë nëpër lëndinë.

— I flasim? — pyeti Jorgji Keri, pa dalluar asgjë tek unë.

— Mos vonojmë, — iu përgjigja.

— Hamë një çanak kos, — ma ktheu, — nuk u bë kiameti.

Nuk e zgjati më por eci përpara. Lehu një kone që, pas një çasti, erdhi e u lëpi të këmbët e mia. Ç'ishte bërë, vallë, Belec, që të fuste mornicat sa herë e shihje?

— O Hate Nurja! — buçiti zëri i Jorgji Kerit.

Asnjë përgjigje. Vështrova rreth e rrotull. Konia kuiste përfund këmbëve të mia e le-

dhatohet si një manare. Madhështia e druajtja, njëkohësisht, që të ngjallte një stan i vetmuar në shpat të malit, nuk po dukeshin më.

— S'ka bagëti këtu, — i thashë Jorgjit.

— Ikim më mirë. S'paske fat sot.

Ai ngordhte për kos stani dhe e dija se nuk do të shkulej kollaj s'andejmi. Dikur hante një tenxhere njëherësh. Le të ishte disi e palarë ose e nxirë nga bloza. Jorgji Keri hiqte me luginë e drunjtë me fund bilbili ndonjë qimë që, rastësisht, notonte mbi të, dhe ia gjente fundin.

— Do ketë njeri këtu, — tha pa ma vënë veshin. — Nuk e lë Hate Nurja stanin vetëm.

Ne flisnim për Haten sikur të ishim ndarë me të jo më shumë se një ditë më parë. Në të vërtetë kishin kaluar plot pesë vjet. Dihej, ama, që pesë vjet në të tridhjetat e Hates si çoban nuk ishin pak. Unë isha i bindur se me kohë kësaj cope vendi mes shkurrajës do t'i thoshin Sheshi i Hates.

Konia nisi të lehte djallëzisht. Ngriti këmbët e para e vështroi Jorgji Kerin në sy.

— Po kjo, a i vrrarë? — ia bëri ai me përçmim, — ç'më lëpihet si...

— Ta kenë Belecini, vallë?

— Ç'ta duan? — ma ktheu Jorgji. — Ku ka më bisha këtej. Jo me ujqër, por as laraska nuk besoj të kenë mbetur nga minat tona, e tani nga miniera.

— Sidoqoftë, qeni... — thashë me njëfarë nostalgjie.

— Ja tek e ke, ma ktheu ai me përbuzje duke më treguar konen.

Befas, nga ana e sipërme e sheshit doli nga shkurraja një djalë rreth të njëzetepesave, truplartë, disi i paqethur, veshur me një kostum doku

blunxhins. Blza i vinte e ngushtë dhe e shkur-
tër, gati mbi rripin e pantallonave, duke ia nxje-
rrë më në pah shtatin. Qëndroi një sekondë në
vend, pa përtej kasolleve të reja, futi tre gishta
në gojë e fërshëlleu. U duk sikur nuk na për-
filli. Foli diçka me vete dhe u kthye i tëri nga
ne.

— Mirë se erdhët! — buzëqeshi.

— Ku e ke çobanin? — pyeti menjëherë
Jorgji.

— Cilin çoban?

— Të stanit.

— Unë jam çobani këtu, — foli djali, — nuk
ta mbush syrin?

— Hë, — nisi të përtypej Jorgji, — sa di-
të ke këtu?

— Tre vjet. Qëkurse u lirova nga ushtria.

— Je me xha Hatën, hë?

Një re mali kaloi mbi fytyrën e djalit. Ia vu-
ra re mirë.

— Nuk rron më, — ia behu duke i mbu-
shur sytë me lot. Përtheu buzën e sipërme mbi
të poshtmen, deshi të mbahej, por nuk mundi.

— Si?! — klitha unë.

— Mos, more! — tha edhe Jorgji Keri.

U shushatëm. Të tre. Dy-tri minuta nuk foli
njeri.

— Vdiq në dhjetorin që shkoi, — shtoi dja-
li duke fshirë sytë me mollëzat e gishtave. Nuk
u mundua të fshihej më. — Vdiq fare papritur.
Nga zemra. Pillnin delet e para dhe aty... — ai
zgjati dorën drejt nomesë më të re të stanit.

U rrëqetha. Kjo ishte arsyeja që nuk më ki-
shte ardhur kartolina e Vitit të Ri. Në të vërtetë
vetëm unë e kisha harruar. Po të rronte ai...

Djali u vu të ecte. Jorgji Keri e ndoqi pas.

Unë ndenja një çast jashtë dhe e vështrova vendin që më dëftoi djali... Mali kishte hedhur hijen e vet te Sheshi i Dhëne. Një rreze dielli ndriste ca më tej. Trupi i Jorgji Kerit u zhduk brenda në kasolle. U ktheva edhe unë. Sytë i kisha akoma të lagur dhe nxitova të shkoja te djali. Ky kishte thyer gjunjët e po mbli-dhte cipalet në hi për të ndezur zjarrin. Dhe- mbja i qe lehtësuar ca. Shfryu bulçitë si një çoban i vërtetë dhe nisi të tregone se ai na njihte mirë të dy. Doli se ishte djali i një fsha- tari të atyre anëve që pati punuar ca kohë te ne si ndihmësminator. Ndërkohë, midis hirit e ci- paleve buisi një gjuhë prushi e pas asaj tymi. Një rreze e trashë dielli, sa një gisht, depërtoi, befaz, nëpërmjet kashtës, nisi të luante me të.

— Pikon? — pyeta për kasollen.

— Sikur gurë të bien, — ma ktheu djali.

— Pse pyet?

— Shoh që hyn dielli.

— Mbase ke parë që del edhe tymi mbi çä- titë me tjegulla, — ma ktheu ai. — Këto janë ligjet elementare të fizikës.

— Mbaje! — buçiti Jorgji Keri.

— I kam lexuar tregimet e tua, — tha djali.

— Më pëlqejnë. Ndoshta ngaqë atje është një çoban që i ngjan shumë xha Hates.

E ndjeva se nuk qe tamam ashtu. Më bënte qejfin. Vetë kjo kasolle e tregonte këtë. Nuk ishte më aq e ngushtë, shtruar vetëm me baltë, ku njerëzit flinin mbështetur mbi një lëkurë de- leje. Tani aty dukeshin tre krevatë të ndërtuar me thupra ilqeje, me dyshekë e batanije, si ato që përdornim ne në ekipin gjeologjik. Pastaj ajo rreze dielli që hynte aq lirshëm e, megjithatë, kasollja nuk pikonte...

— Ke kos? — pyeti papritur Jorgji Keri.

— Kam, — iu përgjigj djali, — por unë thashë t'ju ngrohja pak qumësht.

— Kos, kos, — këmbënguli Jorgji. — Këtij jepi qumësht po deshi. Po s'deshi, — ai mblodhi supet.

Djali doli e shkoi diku. Pas kurrizit të Jorgjit pashë dy mace që gërhitnin. Ku flinte, vallë, Hate Nurja, para se të vdiste? Vështrova të tre shtretërit. Ndoshta te ky më pranë derës... Që të dilte i pari nga kasollja po qe se bagëtisë i ndodhte gjë... Që të mos ua prishte gjumin djemve të rinj, që i kishin ardhur në stan!..

Jorgji nderi një cigare, mori një tjetër, e mbajti një copë herë në dorë dhe pastaj më tha:

— Ndize ti në vend të xha Hates. Të mos e fut më në paketë. Beson? Më hante dora. Dikujt doja t'ia hidhja. Diçka ka ndryshuar këtu, e vë re ti?

E ndera. Djali hyri me një krah dru. Konturet e trupit të tij i vërejta me shumë kujdes. Dukej tepër i hajthëm. Nuk e dija nëse do të kishte shpirtin e Hate Nures.

— Tani vijnë bagëtia, — tha me njëfarë shqetësimi, sikur ta dinte se ç'mendoja. — Ju çlodhuni e merrni një sy gjumë.

— As ne nuk kemi kohë, — ia ktheu Jorgji. — Na duhet të ngjitemi.

Mulliri

Ndërtesa e makinës së miellit ishte kaba, ndonja tridhjetë metra e gjatë e po aq e gjerrë. Ngaqë trarë të tillë nuk gjeje gjëkund, u tallarët e dikurshëm patën ngritur në mes të ndërtesës ca kolona të trasha guri. Përmes tyre lëviznin rripat e transmisionit, që lidhnin motorin me gurët e bluarjes gjendej skelaria e drithit, pompa e ujit, thasët, vendi i kandarit, një tavolinë e vogël me këmbë të shtrembra, e pa-lyer kurrë me bojë dhe, po aty, im atë, xha Llazi e Lamja, E gjithë makina ndrydhej në gjysmerrësirë. Drita vinte këtu brenda vetëm nëpërmjet një dritareje të vogël mbi kandar, nga dera e parme dhe nga hatullat e çatisë. Të tre njerëzit që punonin aty, ishin aq të ndryshëm me njëri-tjetrin, sa mua më vinte habi se si mund të mirëkuptoheshin. Im atë, motoristi, ishte trupgjatë, i thatë në fytyrë, nevrík, veshur

gjithmonë me një palë kominoshe, mbi të cilat lyra e vajit dhe e naftës kishte krijuar një shtresë të shndritshme. Ai lëvizte gjithmonë nga kthina e motorit te gurët e blojës. Xha Llazi, dhjetë vjet më i moshuar se im atë, vinte i shkurtër, rrondokop, me një kapele me strehë të thyer nga të larët, që i rrinte gjithmonë shtrembër. Ishte njeriu më i qetë që mund të gjeñdeh. Mezi e thoshte një fjalë e skuqej. Puna e tij shtrihej nga koshi i mullirit te gryka e gurit, ku dilte mielli. Atje trazonte me dorë atë pluhur herë të verdhë e herë të bardhë, ngjyhej me të deri te qerpikët, flegrat e hundës, pushi i veshëve, rripat e opingave. Lëvizjet e tij ishin tepër të imta, thuajse të padukshme. Të krijohej përshtypja sikur ky njeri flinte në këmbë. Mirëpo ishte aq i vrullshëm, sa nuk të besohej. Vrulli i xha Llazit shfaqej në disa raste: kur zbrazte thesin pesëdhjetëkilësh mbi hinkën e madhë, kur lëvizte rrotën e gurëve dhe kur prekte miellin me dorë. Këto ndodhnin një herë në orë. Im atë kalonte sa para prapa këtij njeriu, xha Llazi i buzëqeshte vazhdimisht gjithë dashamirësi, sikur t'i thoshte «Kot grindesh me veten. Ja, ke për të parë sa mirë do shkojë puna!»

Pesë hapa më tej gurëve të blojës, ngulur mbi karrige, rrinte Lamja. Kollitej vazhdimisht. Cigaren e dridhte të trashë sa një gisht, e kafshonte tri herë para se ta flakte, lëvizte këmbët mbi njëra-tjetrën, lëpinte gishtërinjtë përnjëherësh kur donte të kthente faqet e bllokut të ujemit dhe kollitej vazhdimisht. Më dhimbsej aq shumë, sa doja që më mirë të kollitesha edhe unë e ai të mos ndihej i vetmuar.

Kishte ardhur maji e ditët qenë të ngrohta.

Menjëherë pas shkollës merrja rrugën e mullirit, jo vetëm ngaqë uria më gërryente zorrët, por edhe ngaqë atje ishte vendi më misterioz në botë. Im atë dhe shokët e tij kishin pak kohë që punonin aty dhe unë ende nuk ia njihja të gjitha skutat makinës së miellit. Përreth harlisej një bimësi aq e dendur ferrash, murri-zash, buhavicash e bari të lartë, ca mund të thurje një mijë aventura si ato të Tom Sojerit. Pastaj midis pusit dhe murit të jashtëm kishte mbirë një man, të cilit unë ia provoja kokrrat çdo ditë. Prisja të piqeshin dhe vrojtoja se si u ndryshonte ngadalë ngjyra jeshile derisa zbardheshin. I haja sapo ato nisnin të fryheshin disi, pa pyetur shumë për shijen. Pastaj, ashtu i pangopur, shtrihesha mbi thasët me miell, kruspulloshesha sa të shtrëngoja barkun dhe prisja... oh, si prisja, një shenjë të njohur të Lames: të fuste gishtat e mbledhur në gojë e të kollitej. Xha Llazi atëherë merrte fshehurazi katër grushte miell, zhdukej diku, vonohej një shekull, pastaj vinte e më guduliste në thembrat e z bathura.

— I ke të mbuluara me hi, te vendi, — pëshpëriste në veshin tim zëri i dashur. — Hajt, çohu tani!

Më sekretonte menjëherë. Atë kohë xha Llazi më dukej as më pak e as më shumë, por si ai plaku i mullirit që bënte tre kulaçë në hi dhe:

*Një e poq, një e dogj,
një e hëngri me gjithë zogj. .:*

Dilja nga moria e thasëve duke kërcyer si një bishëz e uritur. Im atë bënte sikur nuk vin-

te re. Shkonte te xha Llazi, i tundte kokën pa folur, kombi i grykës i lëvizte katër-pesë herë lart e poshtë, derisa gjëmonte kolla e Lames.

— Nuk do të vasesim nga të pangrënët, or, jo!

Gjithë këto fjalë i dilnin nga goja në ndër-kohë të gjata dhe kisha përshtypjen se ai lodhej tmerrësisht.

— Mistreci! — ankohej im atë për mua që vija e zbrazja kaq haptazi urinë në mes të thasëve me miell.

E keqja ishte se në fshat nuk na besonte më njeri për këtë uri. Para se të hynte im atë në mulli, na e qanin hallin. Ishim njëmbëdhjetë shpirt që rronim vetëm me rrogën e babait. Nëna e dinte se sa vuante. Tani nuk guxonte të bënte hap jashtë shtëpisë për të kërkuar pak miell hua. Bile, rastet kur vinin e kërkonin te ne, nisën të shtoheshin. Siç dukej, babanë e quanin tani njëfarë pronari të ri të makinës së miellit, sapo që të vjetrit i kishin hedhur prangat. Në të vërtetë përgjegjës aty ishte Lamja. Ai raportonte se sa drithë ishte bluar, sa ujem ishte mbledhur, kur duheshin skalitur gurët, sa naftë donte babai për motorin, e punë të tjera si këto. Im atë dhe xha Llazi banonin në fshat e gdhieheshin në shtëpitë e tyre, ndërsa Lamja flinte në makinë. Njëherë ishte gdhirë gjithë pulla të kuqe në fytyrë e trup ngaqë ishte shtrirë mbi ca thasë gruri që i kishin lënë ta zinte shiu në lëmë. Mbulohej me një kapotë angleze gjithë kopsa të mëdha që më pëlqenin shumë. E përfytyroja se si gjëmonte natën ndërtesa kaba, e heshtur e makinës së miellit nga kolla e tij, ndërsa minjtë stepnin një çast vrapin e strukeshin nën petavrat e ça-

tisë. Mbrëmjeve i çoja atij njeriu një shtambë ujë, ca qepë të njoma e kripë, të gjitha të mbështjella në një pecetë të bardhë. Qe njeri pa njeri. As grua, as fëmijë. Tri vitet e luftës duhej t'ia kishin dhënë atë pamje të vrazhdë, diçka midis nevrinklëkut të tim eti e butësisë së xha Llazit. Në shpatull mbante një plumb. Këtë ma kishte treguar babai një mbrëmje.

Kisha përllarë kulaçin e pjekur në hi dhe isha kthyer përsëri brenda. Iu afrova tavolinës së shtrembër, ku punonte Lamja, dhe qëndrova aty mbi kandar. Ai kishte ulur kokën mbi kuitancat e ujemit dhe dukej sikur nuk e kishte vënë re praninë time. Unë i shikoja profilin dhe çuditesha se sa të thella i kishte faqet.

— E njihje Andrean ti? — më pyeti befash, duke më parë drejt në sy. Atë vështrim e njihja mirë. Sytë i kishte gjithmonë të kuq nga ca kapilarë që i prishnin bardhësinë e kokërdhokut.

— Ëhë,— ia bëra pakëz i habitur.

Andrea që ish-pronari i makinës së miellit. Siç dukej, Lames nuk i kishin mjaftuar tregimet e babait tim për të, por kërkonte të dinte edhe nga unë.

— Si ishte? — vendosi të më pyeste më tej.

— Kishte një çarçaf me para! — thashë unë me vrull. — Më plaçin sytë, në gënjej! I pashë kur ia mori qeveria.

Në të vërtetë këto më fort ishin fjalët e gjyshes sesa të miat.

— Ka fëmijë?

— Pesë, — iu përgjigja unë duke shtrirë pëllëmbën.

Ai heshti. Thithi cigaren dhe unë prisja që të kollitej. Gjoksi i ushtonte së brendshmi, sikur të kishte fshehur diçka atje. Grumbullohej, grumbullohej, pastaj shpërthente. Vrapit i minjve stepej diku, pastaj bishtat e tyre të gjatë nisnin e shfaqeshin nëpër të çarat e petavrave, midis trarëve, zbritnin si pehlivanë nëpër kolonat e mesit e mblidhnin kokrra gruri me turinj të e tyre të dalë. Herë-herë qëndronin në bisht, shikonin nga ne, derisa Lamën e zinte përsëri kolla.

Nëpunësi i vogël ndizte edhe në mes të ditës një kandil dhe e vendoste mbi tavolinën e shtrembër. Drita e mekët mezi skuqte një kokorreth, ndonja tre metra katrorë, Lamja afronte stolin pas tavolinës, u binte blloqeve të ujemit me dorë duke kërkuar copën e lapsit kopjativ dhe më paralajmëronte kësaj se duhej t'ia mbathja nga kandari. Unë e dija se ai punonte deri natën vonë. Të nesërmen mbërrinte nga qyteti një karrocë dhe Lamja ndihmonte karrocierin ta ngarkonte ujemin shpejt. E dija se drithi shkonte menjëherë në fabrikën e bukës.

Pronari e kishte ngritur këtë makinë mielli ndonja tridhjetë vjet më parë. Fshati ishte në udhëkryq midis Myzeqesë dhe fshatrave mbi qytet. Ujëra për mullinj të rëndomtë nuk kishte. Kështu që ai mbeti i vetmi mulli për bluarjen e drithit në një trevë të gjerë. Se sa kishte fituar ai njeri, këtë e nxirrte Lamja darkë për darkë. Tani gjithçka i shkonte shtetit të ri.

Megjithatë, fshati ishte akoma i uritur. Toka s'kishte, ullinj të dhe vreshtat i piquin prodhimet në vjeshtë. Edhe sezoni i kripores ishte larg. Punë të tjera qenë hapur, po shumica qe-

në larg. Drithi vinte nga Myzeqeja. Kishte fshatarë që sillnin gjysmë thesi në krah, të tjerë vinin me kafshë, por edhe me qerre. Njerëzit, kafshët, rrotat e qerreve vinin të përbaltura ngaqë udha kalonte buzë kënetës. Lamja hapte portën e madhe të makinës sapo zbardhte dita. Njerëzit shkarkonin në heshtje drithin, e vinin me rradhë në kandar, pritnin t'u merrej ujemi, shikonin datën e bluarjes në kuitancë dhe, si rregullonin thasët, iknin. Kishte nga ata që nisnin e luteshin t'u bluhej gruri e misri atë ditë, se i kishin fëmijët pa bukë dhe Lamën menjëherë e zinte kolla.

— Mirë, mirë, — thërriste ai gjithë afsh.
— Vendose thesin atje ti. Të vijë Llazi e t'i them unë, posi!

Një darkë erdhi në shtëpinë tonë një grua këmbëzbathur. Frynte erë jugu aq e fortë, sa nga petavrat e çatisë binte në dysheme bloza e oxhakut. Zjarr nuk kishim ndezur dhe babai, ngaqë mbrëmjet ishin akoma të freskëta, që kruspullosur te vatra mbështjellë me një pallto të vjetër mbi supe. Gruaja qëndroi te dera. Unë po bëja detyrat e shkollës mbi një arkëzë druri dhe vështroja herë babanë dhe herë gruan. Nëna ime gati ishte fshehur pas saj. Babai sikur u zgjua atë kohë. Lëvizi prapsht krahun dhe palltoja e vjetër ra në shesh. U shkoi një dorë flokëve dhe, pa u kthyer nga gruaja, kapi mashën.

— Jam pa bukë, — tha gruaja shkoqur. Vu-
ra re se si i kishin mbirë copa balte të zezë për-
mes gishtave të këmbëve. — Ti je i pushtetit,
je edhe mullixhi. Ta them qysh tani. As për
pesë muaj nuk ta kthej borxhin.

Im atë shtrëngoi fort mashën, e lëvizi kot
mbi vatër dhe pastaj e hodhi tej.

— Pse s'ke ndezur zjarr?! — i bërtiti nënës.
Unë u mblodha sa një grusht nga frika.

— Tani e ndez unë, — tha nëna dhe doli menjëherë.

— Hë, — rënkoi babai pa vështruar gjëkundi. — Po e di ti, moj, se Andreas i vunë prangat, ndërsa mua nuk më la babai aq para, sa ta blija atë mulli?

— E di, — tha gruaja.

— Të vjedh unë, thua ti?

— Mos e dhëntë zoti! — ia behu gruaja duke iu afruar dy hapa. — Vetëm thërrimet. Ato që hanë minjtë e mullirit. Vij e i mbledh unë kokërr për kokërr në pluhur..

Hyri nëna me ca shkarpa nëpër duar.

— Në ke një bukë, jepi gjysmën, — i tha nënës babai. Pastaj vështroi gruan, zjarrin që s'po ndizej akoma, mua, donte të bënte diçka, u ngrit dhe doli.

U stepa. Nëna, përkundrazi, i buzëqeshi gruas. U dëgjua një zhurmë poshtë në katua, unë dhe gratë u pamë sy më sy dhe, pas pak, u ndie zëri i tim eti që thirri:

— Dërgoma djalin me një trastë!

— Do të niset për në mulli, — vazhdonte të buzëqeshte ime ëmë.

E ndiqja babanë nga pas si kulish. Koha ishte aq e kthjellët, sa të vinte habi se nga vinte ajo erë. Për mua era aso kohe duhej të vinte gjithmonë nga retë. Hëna ndrinte rrugën, ujërat e kanalit buzë kënetës, kurorat e ullinjve, gjithçka. Makina e miellit ishte ndonja dhjetë minuta larg fshatit. Gjëmonin kanalet nga bretkosat, që kërkonin të binte shi. Bulkthat ndiheshin të vetmuar. Babai ecte me aq nxitim e i heshtur sa, po të mos kisha marrë pjesë në bi-

sedën e tij me gruan, do të trembesha nga kjo rrugë natën.

Dera e makinës ishte ende e hapur. Drita e kandilit ngjante në mes të errësirës së thellë si një xixë cigareje. Dëgjoheshin zëra. Lamja ankohej për diçka. Im atë u nervozua në çast. Këtë e vura re se përshpejtoi hapat. Me gjithë dritën e kandilit, ishte e pamundur t'i dalloje menjëherë fytyrat e atyre që flisnin. Zëri i Lames shquhej, kolla sidomos.

— Në, s'ke zot kthehu te të tutë, — gjëmonte Lamja. — Kjo është shtetërore. Merr vesh, or mik?! Në s'merr vesh, ta dëftoj unë. Shte... të... rore! E kupton ti? — pastaj vinte kolla. Heshtnin të gjithë. — E kupton apo jo?

— Si është puna? — tha menjëherë babai, sa mbërritëm.

— O, o, sa mirë bëre që erdhe! — iu shtrëmbërua disi Lamja. — Po më bien më qafë, Nasi vëllai, Ky thotë se...

Zoti Nasi! — u përkul njeriu me servilizëm.

E njoha. Qe Thermon Kazaqi. Grek nga origjina, shërbëtor i Andrea tregtarit. Tani kishte mbetur si qeni pa zot. Për të tregonin ca historia të çuditshme, të cilat nisën të qarkullonin nëpër fshat sidomos pas arrestimit të pronarit. Njerëzit e ngacmonin kudo që ulej dhe ai niste e tregonte vetë. Nisi të lypte. Për një copë bukë këndonte, sidomos një këngë për liqenin e Janinës:

*Mijëra kuintalë sheqer
t'i hedhim në liqen,
të ëmbëlsohet uji,
të pijë zonja Frosini...*

Thermon Kazaqi kishte një trup kaba, ndër-
sa koka i dukej si e rrjepur. Kjo vinte ngaqë
ai nuk kishte flokë dhe lëkura e kafkës i vinte
e përskuqur. Poshtë saj rrihnin ca damarë blu
gjithë gjak. Habiteshe se si mund të vuante
nga uria një njeri aq i shëndoshë. Për të fshehur
këtë lakuriqësi koke, ai mbante mbi krye një
kapele të çuditshme. Vetëm një copë beze dosi-
do, e qepur me penj të bardhë e pa astar.

— Çështë? — pyeti përsëri im atë duke iu
drejtuar Lames.

Kërkon të gdhihet këtu, — ia ktheu në-
punësi. Kandili që mbante në dorë i ndriçonte
vetëm pjesët më të dala të fytyrës: ballin, hu-
ndën, mollëzat e faqeve, mjekrën. Gropat qenë
mbushur me errësirën më të thellë.

— Ku të mbitem unë, qirje krietari? — i
tha menjëherë babait.

Babai ishte edhe kryetar i këshillit të fsha-
tit.

— Po këtu, këtu? — rënkoi im atë.

— Në një cepi... Atje, — tregoi ai njëfarë
strofke që nuk e kisha pikasur kurrë.

— Ku flije deri dje? — pyeti Lamja.

— Në depon e barit. Tani ju e sekuestruat.

— Atje fli prapë, — vendosi aty për aty
im atë. — Na çelësin. — Nxori nga xhepi një
tufë me çelësa, që rritej përditë, dhe ia zgjati.
— Por unë kam hall jo se ku do të flesh, por
çfarë do të hash, mor i zi!

— Unë iki stin Elladha, qirje, sapo ha-
pi rruga.

— Mirë, mirë, — pranoi babai. — Doemos
atje do të shkosh. Ku gjetkë? Po sa të ha-
pen udhët... — Diçka donte të shtonte akoma,
por heshti. U mendua një çast dhe shtoi: — Kë-

shtu. Na çelësin e depos. Veç, në rëntë ndonjë zjarr atje, do të të var për gjuhe!

Thermoni iku. Nata qe thelluar. Lamja bëri përpara drejt kandarit dhe u ul mbi fron.

— Halle, — tha im atë duke psherëtirë, — prandaj erdha.

Mua më mbeti mendja te Thermoni. E dija depon e barit. Tani së fundi kisha hyrë nja tri herë. Një botë e tërë ngjyrë floriri. Drita e verdhë bëhej veçanërisht tërheqëse për sytë e fëmijëve si ne, që nuk shihnin kurrë kashtë gruri. Te ne as mbillej, as korrej. Ky qe një fshat thuajse pa kafshë, me përjashtim të disa gomarëve që ushqeheshin dosido. Gjithandej zotëronte një shterpësi kripore, shterpësi kënete...

— Më zgjidhe një komb, — tha Lamja për Thermonin.

— Unë e kam më të ngatërruar kombin. — Psherëtiu përsëri im atë. — Tani sapo më erdhni në shtëpi një grua me fëmijë pa bukë.

Midis dy burrave ra diçka si prej plumbi. Nuk e shihnin më në sy njëri-tjetrin. Një karkalec kishte depërtuar nëpër errësirën e mullirit dhe këndonte. Ishte një këngë e fortë, gërryëse, fishkëlluese. Jashtë kokorrethit të dritës së kandilit nuk mund të lëvizje. Kështu që edhe mendja ime u ngjesh pas halleve të këtyre dy njerëzve. Më dilte parasysh sidomos fytyra e gruas me gishta të përbaltur. Thermonin, përkundrazi, nuk e mëshiroja edhe aq. Sepse nuk tregonte i përvuajtur. Kisha rastisur ta dëgjoja kur fliste me ne fëmijët. Si i rritur, nuk u tregonte përralla, por histori të ndyra.

— Për sot i dhashë gjysmën e bukës së

shtëpisë, — po thoshte im atë. — Po për nesër?

Drita e kandilit lëvizi drejt kandarit. Lamja e vuri përmbi tavolinë. Dukej gërmuq, si i thyer më dysh. U vu të dridhte një cigare. Im atë gjithashtu.

— Ja, merrni nga një lugë nëpër të gjithë thasët, — thashë befas unë midis heshtjes. Nuk munda të duroja më. Ata dy burra nuk ishin në gjendje të zgjidhnin një vogëlimë. Si bënte xha Llazi me kulaçin tim? Prisja të më brohoritnin Përkundrazi, sikur nuk më dëgjoi njeri.

— Dëgjo, — i tha babai Lames, — nesër e zgjidhim këtë punë. Na, mbaje këtë trastë.

— Nesër, sot, kjo punë është, rënkoj Lamja.

Kolla e tij nisi të vinte me aq gulçe, sa m'u duk si kollë e mirë. Ime motër e kishte kaluar dimrin që shkoj. Unë tmerrohesha kur ajo nxihej në fytyrë. Kështu po bëhej edhe Lamja. Nuk mund t'i flisje sa pa pushuar kolla.

— Nesër bisedoj unë me Mit Novoselën. — vendosi babai. — Kulaku i qenit! Në një qerre që do të sjellë ai, pesë kile nuk janë as sa krundet!

— Ai mbase të fal edhe një kuintal, — tha Lamja. — Atë do ai, t'i përulesh.

U duk qartë se u pre edhe rruga tjetër. Babanë tani nuk e mbante më vendi. U shty nëpër errësirën e makinës së miellit, diku ndezi një shkrepëse, pastaj u kthye. Ndërkohë unë e Lamja nuk kishim këmbyer asnjë fjalë.

— Më thoshte, e shkreta, — sikur erdhi më i zbutur im atë, — më thoshte se jam gati të mbledh thërrimet që bien nga gurët. Ka pesë fëmijë.

- Mirë, nesër, — pranoi befas Lamja.
 — Nesër, meqë për sot paske bërë diçka.
 — Eja në shtëpi, e ftoi im atë duke dalë.
 — Nuk mërzhitesh vetëm këtu?
 — Sot jo, — kundërshtoi Lamja. — Ndo-
 një ditë tjetër. Nuk do të jemi gjithmonë kë-
 shtu, — buzëqeshi. Tendosja e lëkurës zhduku
 ca copa errësire nga fytyra e tij. Mollëzat e
 faqeve sikur iu lartësuan goxha.

Pas disa ditësh isha prapë në mulli. Hëngra
 ca kokrra grurë, diku mbusha një grusht tjetër
 dhe, gjithë duke brejtur kokërrizat, lëvizja sa
 andej-këndej. Përtypesha më nofulla aq të shtrë-
 nguara, sa vështirë se më dallonte babai. Xha
 Llazi buzëqeshte herë pas herë, ashtu i stër-
 pluhurosur, zhyste dorën deri në sup në thesin
 e hapur, provonte imtësinë e miellit të ngrohtë,
 që sapo dilte nga gurët, pastaj niste e rro-
 tullonte rrotën e poshtme të bluarjes. Të gji-
 tha këto bëheshin me atë ngadalësi të përjet-
 shme e vrull të brendshëm, që mezi binte në sy.

Befas, i gjithë ai mekanizëm pushoi. Tej,
 pas çatmasë prej kallamash, që ndante motorin
 nga pjesa tjetër e mullirit, u përplas një send
 metalik dhe u dëgjua një sharje e ndyrë e tim
 eti... Xha Llazi kishte mbetur me dërrasën që
 mbyllte hinkën e miellit në dorë, ndërsa Lamja
 i ra fort kandarit. Dy fshatarë, që sapo mbë-
 rritën, vështruan të habitur njëri-tjetrin. Ishte
 prishur motori. Këtë e dija prej kohësh. Vetëm
 atëherë im atë shante asisoj. Dija, gjithashtu, se

ai lodhej aq shumë, kur e ndizte, sa mua më mbledhej një komb në grykë. Qe një motor kaba, sa zinte një dhomë të tërë. Në ballë të makinerisë ishin derdhur në bronz kjo fjalë e gjatë «HRISTOPH» dhe më poshtë viti i prodhimit «1904.» Volanti i vetëm e kishte diametrin aq të madh, sa, kur i kishin bërë motorit bazamentin, qenë detyruar të hapnin në tokë një gropë të thellë. Oh, sa lodhej babai kur e ndizte! Manivelin e kapte së bashku me xha Llazin, ndërsa Lamja mbante shtupën e ndezur mbi skapamento. Tani qe prishur. Nuk kisha hallin se si do ta ndreqte, por më shumë mendoja se si do ta ndizte.

— Dëgjo, — më tha xha Llazi duke më kapur për krahu, — mos u afro te motori. E di, sot vura re se mani kishte pjekur ca kokrra. I hëngre?

Aq desha...

Mani kishte mbirë tre metra larg murit, por ishte aq i shtrembër, sa mund ta merrje me mend se rrënjët e tij qenë shtrirë poshtë themeleve të mullirit. Përreth shtrihej shkurraja, pastaj vreshti i Andrea tregtarit. Qe ndër vreshtat më afër fshatit dhe piquej shpejt. Aty toka kishte më shumë rërë sesa argjil. Nga maja e manit vreshti dukej i kaltëruar. E kishin spërkatur ato ditë me gurrkali, me gjithë arrestimin e të zot. Një trup njeriu shihja të përkulur atje pas jeshillëkut të kuckave. Nuk ia vura veshin. Kokrra të shumta kishin nisur të zbardheshin. I arrija e i kollofitja me gjithë bishta. Për ca kokrra duhej të rrezikoja disi. Ato qenë në lastarët e atij viti dhe mezi i arrija.

Befas ndjeva se po bija. Trupi m'u këput nga dega ku isha mbështetur, u ktheva brinjas,

kërcitën ca karthje të vjetra dhe u përplasa për-
tokë. Fare pranë meje, gati-gati në mes të gjo-
ksit, pashë së fundi një palë këpucë të reja.
Me gjithë dhembjen e trupit dhe gjakun që më
buisi nga goja, hapa sytë e njoha të birin e
Andrea tregtarit.

— Hip prapë, po deshe! — dëgjova nëpër
mjegull.

Kur erdha në vete, nuk isha më aty. Më
kishin shtrirë mbi thasët me miell. Fytyra e
parë që dallova, qe ajo e xha Llazit. Pakëz
qafështrembër, me po atë kapelë strehëkthyer,
me po atë buzëqeshje të përhershme në fytyrë,
me dorën kaba mbi ballin tim, ai më shikonte
në dritë të syrit, pa ia vënë veshin rrëmujës që
bëhej përreth. Dikush qante. Babanë nuk po ma
zinte syri gjëkund. Ca më tej ndjeva kollën e
Lames dhe fare pranë tij atë që po qante. Ca
fshatarë nga të fshatit tonë dhe ca të largët, që
kishin ardhur për të bluar, ishin mbledhur rreth
meje.

— Në pësoftë gjë, pa e shikon! — i hakë-
rrohej Lamja djalit të tregtarit. — Po si, more,
edepsëz, vete e tund pemën për të rrëzuar fë-
mijën? Po ti je kriminel, more dobiç!

— Mani është imi, — pushoi së qari djali
i tregtarit. Ishte ndonja dhjetë vjet më i madh
se unë. Nga trupi qe një herë e gjysmë më i
gjatë.

— Ku e gjete, që është yti?

— Na morët makinën, e jo manin! — nisi
të bërtiste djali i tregtarit. — Tani na i hani
kokrrat pa pjekur. Nesër do vini te vreshti,
pasnesër në shtëpi.

— Edhe te vreshti do vijmë, — foli xha

Llazi për herë të parë, pa lëshuar ballin tim.

Kaq tha. Buzëqeshi mbi sytë e mi. Kishte shërbyer një jetë të tërë në atë mulli. Hyzmeqar. Pa rrogë. I jepej një thes miell në muaj. Kishte qenë usta i mbaruar për skalitjen dhe manovrimin e gurëve. E kisha parë aq herë kur skaliste. Thellonte lehtë kanalet nga duhej të derdhej mielli përjashta, ndërsa strallet e gurëve lëshonin xixa.

— Edhe ti kundra nesh? — thirri djali i Andreas.

Siç dukej, xha Llazi nuk kishte folur kurrë më parë në atë shtëpi.

Lamja ngriti dorën dhe ia flakëriu syve. Pastaj e lëshoi. Sakaq mbërriti babai me një sëpatë në dorë. E la pranë një thesi, përtheu trupin dhe më pa nga afër.

— E preva, — tha me dhembje. — Nuk do të rrëzohesh më. Hë, si e ndien veten?

— Ç'preve? — pyeta me gjysmë zëri.

— Manin...

Burrat lëvizën nga vendi.

— Nuk kisha rrugë tjetër. — tha përsëri babai. — Derisa të vijë reforma. Në të vërtetë ai man dukej si pa zot. Siç është shkurraja. Nuk qe shtetëzuar. Nesër mund të rrëzohej ndonjë fëmijë tjetër.

Burrat u shpërndanë ngadalë. Unë mbeta shtrirë aty mbi thasët me miell, duke parë çatinë gjithë merimanga të mullirit. Nën mjekër ndieja të më bezdiste diçka. Fërkova vendin. Nëpër gishta më mbetën copëzat e gjakut të tharë.

Kam ardhur të pres jetën

Tani gjithëka kishte përfunduar dhe unë rrija në qoshen më të skajshme të dhomës së pritjes e prisja ngushëllime. Sapo kishim varrosur mëmën time dhe shtëpisë dukej sikur diçka i mungonte. Unë e dija se kjo ndjesi do të rritej në ditët e ardhshme, kur të iknin njerëzit, por që tani seç ndieja një përhumbje. Jam gjashtëdhjetë vjeç dhe kam parë shumë në jetë, por kjo vdekje sikur më ka palosur më shumë. Ato ditë të sëmundjes së saj të shkurtër, të ankthit, kur s'dija ç'të mendoja më parë, pak i kisha kujtuar vitet e mia me nënën pranë. Tani, kur ajo prehej në krah të tim eti,—kishte qenë dëshira e saj dhe ne ia plotësuam,—te dera e dhomës pashë fytyrën e fryrë nga lotët të sime shoqeje. Më bëri një shenjë. Nuk doja të lëvizja, sepse në dhomë kishte njerëz, por ajo

këmbënguli në një mënyrë gjithsesi të çuditshme dhe unë u ngrita.

— Vajza, — pëshpëriti ajo me një ndjenjë paniku. — Sandrën e nisëm për në maternitet.

Vonë e vonë, pas disa ditësh, unë do të kujtohesha se rastësitë e jetës janë shpesh të mrekullueshme, por atë çast nuk u gëzova fare. Ime bijë që martuar larg. Me sa dukej, udhëtimi e kishte lodhur së tepërmi dhe kjo lindje mund të qe e parakohshme. Ishte lindja e parë.

— Kujdes, — porosita aty për aty dhe shko-va e zura vend në dhomën e pritjes.

Nuk kisha thënë asgjë, nuk kisha bërë asgjë. Qe ajo kohë, kur pas varrimit njerëzit e largët kishin ikur, të afërmit kishin ngrënë drekën dhe tani shtëpia kishte fituar përsëri një lloj ekuilibri. Natyrisht edhe mund të lëvizja, edhe mund të dilja jashtë, asgjë nuk më pengonte, por seç ndieja një gjë tronditëse të më mbërthente aty. Ishte e largët gati-gati mjegullore...

Dikush nga njerëzit e mi të largët hyri atë kohë rrëmbyeshëm në dhomë, u sul të më përqaftonte me lot në sy dhe unë harrova gjithçka. Kishte udhëtuar copa-copa, nuk kishte mundur të arrinte në varrim.

— Kur njeriu është larg... — tha dikush. I porsaardhuri qau një copë herë me zë të ulët, ashtu kokulur, me dorën mbështetur në krahun e kolltukut dhe mua më mbyti përsëri ngashërimi.

Atë çast pashë përsëri fytyrën e gruas të dilte te dera më ballazi. Shqetësimi i saj tanimë qe i dukshëm, dhe unë u detyrova të ngrihesha përsëri. Lajmet nuk qenë edhe aq të mira. Djali i madh ishte kthyer nga materniteti së

bashku me të shoqen dhe ajo thoshte se lindja
që e parakohshme. Tamam ajo që sapo kisha
menduar. Duhej të shpëtonte e madhja.

Lajthita. Dikë lashë të më zëvendësonte në
dhomën e pritjes dhe u ngrita e shkova në ma-
ternitet. Një mami më qetësoi disi kur më tha
se gjithçka shkonte mirë, sepse vajza sapo ki-
shte shkelur në ditët e saj. Me të tilla raste me-
rren më shumë gratë, por unë atë vajzë e doja
veçmas të tjerëve. Sapo kishim varrosur mëmën
dhe tani po shihja me një qartësi të lemerishme
atë ndryshim të madh midis dhembjes së djalit
dhe dhembjes së prindit. Diçka e tillë na kishte
ngjarë shumë vjet më parë...

Atë kohë ne jetonim në një qytet tjetër.
Kisha vetëm djalin e madh. Midis tij dhe lindjes
së Sandrës kishte kaluar e gjithë lufta. Kisha një
punë të tillë që më duhej të lëvizja nga njëri
qytet në tjetrin për të mbledhur drithë. Në
shtëpi kthehesha gjithmonë natën vonë, ose ki-
shte raste kur gdhiesha nëpër fshatra. Ishte
në atë kohë kur prisja të më lindte përsëri gru-
aja. Por ajo mbetej gjithë ditën, e vetme, me
një djalë të vogël që nuk mund ta ndihmonte
për asgjë, në një qytet të huaj, ku nuk njih-
nim askënd. I bëra një telegram tim vëllai në
fshat të më dërgonte mëmën. Prit e prit, asnjë
përgjigje. E dija, rruga ishte tepër e largët,
makina nuk kishte si tani, përveç që edhe te-
legramet nuk ishin fort të sigurta. Për fat u
ndodha në shtëpi atë darkë kur i nisën dhe-
mbjet e lindjes. Madje gjithë atë ditë në shtë-

pi kisha qenë. E shtrova në maternitetet dhe ndër-
kohë lajmërova në punë të më lejonin të rrija
në shtëpi për disa ditë.

Në një hall të tillë isha, kur atë mbrëmje
me furtunë, erë e shi trazuar, mbërriti mëma.
Ishte e lagur dhe e dërmuar nga lodhja. Ki-
shte lidhur mbi shpinë një thes të madh dhe
derën e oborrit e shtyu me shkop. Kur e pashë të
hynte kështu, më ngjethi malli. I dola me shpej-
tësi përpara dhe e përqafova. Mbjaj mend se
ndjeva një lehtësim të habitshëm. I zbrita the-
sin nga krahët. Aty brenda ishte gjithë merak
i saj, gjithë era e fshatit, që vinte tek unë në
një ditë të tillë të trazuar. Futa thesin brenda,
Djali flinte. Mëma lau këmbët në çezmë dhe
rënkoi një çast:

— Ku e ke nusen? — më pyeti duke fshirë
cepat e buzëve.

— Prita e prita e sonte e shtrova në spi-
tal. — thashë gjithë druajtje.

— Në spital? — u hodh përpjetë mëma. —
Pse s'thua...

— Në spital për të lindur, — nisa t'i shpje-
gohesha. — Në maternitet, siç i thonë tani.

Ma priti me dyshim gjithë atë lajm. Shkoi
e puthi djalin në gjumë, pastaj pa pircun e e-
nëve mbi lavapjatë dhe përveshi mëngët. Unë
vura xhezven e kafes mbi sobë.

— Dëgjo, — tha duke larë enët, — ke bë-
rë gabim që e ke dorëzuar në duar të huaja.
Nuk njihje ndonjë grua këtu?

— Jo, — thashë me druajtje.

— Duhet ta dije se lindjen e parë, të dja-
li, e ka pasur shumë të vështirë. Mezi e kemi
shpëtuar atëherë. Ti jeshë në luftë, djalo, dhe
ajo e varfra e di ç'ka vuajtur.

Këtë nuk ma kishte thënë kurrë askush. As ime shoqe. Vërtet më shtoi ankthin, por edhe u gëzova që e kisha shtruar në maternitet. Ia thashë mëmës me zë të lartë.

Si kaloi ndonjë orë, thashë se kisha punë diku dhe u hodha deri në maternitet. Shiu binte me suferinë. Ishte turp të shihje burrë aty aso kohe. Le po ta mësonte plaka! Ngaqë s'morra vesh ndonjë lajm të keq, shpejtova të kthehesha në shtëpi. Nuk kishte lindur ende.

Aty nga mesnata dikush trokiti në derën e jashtme të shtëpisë. Vazhdonte të binte po ai shi me gjyma. U ngrita, ashtu përgjumësh, dhe shkova të hapja derën. Mendova se do të ishte ndonjë lajm nga materniteti. Mirëpo te pragu gjeta një postier të qullur që diçka rrihte të gjente në çantën e tij. Së fundi më dorëzoi një telegram. E falënderova, mbylla derën e hyra në korridor. Jashtë ishte errësirë dhe nuk munda ta lexoja. Në dritë mësova një lajm të lemerishëm. Kishte vdekur në fshat ime motër në moshën dyzet vjeçe. Linte pas gjashtë fëmijë, të gjashtin të sapolindur. Vija rrotull shtëpisë me një helm të tillë, sa po çmendesha. Më duhej të zgjoja mëmën, të bëheshim gati e të niseshim. Ajo flinte, ashtu e lodhur dhe e këputur nga rruga që sapo kishte bërë. Kishte dy ditë që qe nisur nga Lunxhëria. Megjithatë duhej zgjuar.

— Lindi? — tha ende përgjumësh, e shqetësuar.

— Jo, por... — e përmbajta veten. Por ajo pa lot në sytë e mi dhe u çua vërtik.

— Ç'ndodhi? — pyeti duke u veshur me shpejtësi.

U gëlltita. Nuk dija se si t'ia thosha. Me-

gjithatë nuk kishte kohë për të humbur. Se ku do të lija djalin që flinte, këtë nuk e dija.

— Motra në fshat, — thashë me gjysmë zëri. — Është shumë e sëmurë dhe lajmërojnë që të nisemi.

— Korba! — klithi. — Pse s'më thua që vdiq, korba, korba, korba, — rrahu shuplakat ajo duke u endur nëpër dhomë. — E dija që kishte ditët e lindjes edhe ajo, por unë duhej të vija më parë te nusja, se kjo e kishte shumë të vështirë, birooo. Dhe ti ishe vetëm. Korba! — klithi prapë pas një çasti.

— Por jo, — u mundova ta qetësoja unë. — Nuk thotë njeri se... ,

Hodhi shaminë në kokë, mblodhi kindat përreth qafës dhe kryqëzoi duart në gjoks. Nga shërimat nisën t'i vinin njëra pas tjetrës, pastaj nuk duroi më dhe qau me zë të ulët. Atë kohë m'u kujtua djali. Ku ta lija? Vija rrotull ta zgjidhja këtë pamundësi dhe s'bëja gjë tjetër veçse i lija kohë mëmës të lehtësohej disi. Kurrrë nuk e kam ndier veten më keq. Le pastaj që edhe makinë nuk mund të gjeja aq lehtë, sa mendova në fillim.

U bëra gati të zgjoja djalin. Por po atë çast ngurrova. Mbase nuk duhej ikur kështu, vjedhurazi nga ime shoqe. Duhej të hidhesha edhe një herë deri në maternitet, t'i lija një lajm, ose të mësoja diçka më të re për të. Isha krejt i mpirë.

— Unë kam ardhur të pres jetën, o bir, paçka se më ndoqi pas vdekja. Kujdes, se tani mund të bëhen dy! — Kur tha këto fjalë, më nguli sytë e kaltër. Atje kishte një klithmë të tillë dëshpërimi, sa më ngiethi. Dhe këtë duhej ta zgjidhja unë. Të mos bëheshin dy...

— Nuk ka vdekur njeri, jo, — fola unë pa forcë. Në të vërtetë lotët i kisha në qerpikë. — Më prit ndonjë gjysmë ore sa të telefonoj në Gjirokastër, te Vasili... Do të marr vesh gjësendi...

E ndjeva që nuk më besoi, por unë nuk e zgjata më. Dola. Jashtë dritat e vetëtimave zbardhnin natën. E dija se nuk mund t'i telefonoja askujt, askund. Ajo kishte vdekur dhe tani unë mendoja se si mund të ikte aq lehtë një jetë kaq e re.

Te dera e maternitetit mbeta. Nuk guxoja të trokitja. Pas pak së brendshmi u ndie një zhurmë. Një klithmë e pasoi. Pastaj sikur u rrëzua diçka. Këto zhurma nate më ngjanin se kishin të bënin të gjitha me time shoqe.

Trokita. Trokita prapë më me forcë. Kisha nevojë t'i flisja një njeriu. Mamisë së parë që do më dilte do t'i thosha se...

U hap një kuadrat i vogël në mes të derës. Një fytyrë infermjereje disi e bezdisur më pa me qetësi.. Iu zbraza në çast.

— Kur është shtruar? — pyeti.

— Në mbrëmje sot, — thashë.

— Dje, — nënqeshi turbull ajo. — Ka kaluar mesnata.

Iku. Sportelin nuk e mbylli. S'andejmi më binte në fytyrë një afsh i nxehtë dhe një erë ilaçesh. Nuk e di sa prita. Por, kur e pashë të kthehej me nxitim, ngriva.

— Lindi! — hovi që atje tej. — Vajzë...

Kishte lindur Sandra. Kjo Sandër që unë i pres tani lindjen e parë. Dhe ne u nisëm që atë mëngjes, pa dalë ime shoqe nga materniteti.

Po mendoja këto, kur në kuadratin e vogël të derës së maternitetit u shfaq një fytyrë e gëzuar mamie.

Redaktorët

Dera u hap ngadalë dhe koka e zeshkët e Taqos u shfaq një sekondë atje. Unë, që kisha pritur pikërisht këtë çast, buzëqesha shtrembër dhe pashë nga katedra. Taqoja më shkeli syrin. Kjo ishte shenja. Tani më duhej të kaloja me ngadalë midis rreshtit të bankave dhe t'i afrohesha kujdestarit të klasës. Ky qe një djalë që nuk e kisha dashur kurrë. Befas më pushtoi një drithërimë e dhëmbët nisën të më kërcitnin. Jashtë binte një shi i imët dhe herë pas here dëgjoheshin bubullima të mbytura.

U ngrita në këmbë. Shumë nga nxënësit ngritën kokat. Dera e klasës qe mbyllur përsëri e Taqoja me siguri më priste në korridor. Tani shumë syresh më ndiqnin heshturazi dhe mudo-heshin të krijonin një lidhje midis derës së hapur dhe daljes sime. Kërkova me zë të lartë leje për t'iu afruar katedrës së kujde-

starit. Ai pranoi dhe unë, para se të lëvizja, shtrëngova edhe një herë rripin e pantallonave. Ajo gjë e fshehur që kisha futur në mish, sikur më rëndonte shumë. Iu afrova katedrës në majë të gishtërinjve. Kujdestari, një nxënës rreth të shtatëmbëdhjetave, dy vjet më i madh se unë, ngriti kokën dhe më pa me vëmendje. Këtë fytyrë të verdhë, të gjatë, që përfundonte në një mjekër tepër të mprehtë, nuk e kisha parë kurrë me aq vëmendje, sa atë çast. Nga shprehja e saj varej një nga çastet më të rëndësishme të jetës sime dhe këtë e vlerësoja me gjithë shpirt. Nuk e kisha dashur kurrë, sepse ai nuk qeshte kurrë me ne. Askush nuk e dinte se si e bënë kujdestar, si erdhi e zuri vend diku mbi në, ndonëse në mësim nuk shkëlqente. Në ballin e lartë iu formuan menjëherë katër rrudha paralele.

— Në nevojtoje... — thashë me zë të ulët.

— Shpejt! — ma ktheu dhe hodhi vështrimin e egër nëpër klasë.

Dola menjëherë. E dija se të nesërmen do të kisha punë me të, por atë çast nuk doja të mendoja asgjë. Në korridorin e gjatë e të ngushtë më priste Taqoja. Ky qe një shoku im, kujdestar në klasën paralele, që kishte pasur detyrë atë pasdite të kontrollonte lëvizjet e dezurnit të katit të parë. Sa të zhdukej ai në ndonjë klasë, ky do të më lajmëronte mua se rruga për të dalë jashtë ndërtesës së shkollës ishte e hapur.

— Hyri në kabinetin e paleoantologjisë, — tha Taqoja me thjeshtësi. — E thirri mësuesi...

— Kam ftohtë, — thashë duke u dridhur.

— Ç'të të bëj unë! — ngriti supet Taqoja.
— S'kemi as çadër.

Në të vërtetë nuk kisha aq ftohtë, sesa ndieja një dridhje të pakuptueshme ankthi.

— Ika, — thashë me vendosmëri.

Diku vajtuan menteshat e një dere.

— Racionin e darkës do ta marr unë, — tha Taqoja.

— Çajin pije, — ngula unë këmbë.

Zbrita me shpejtësi shkallët dhe u gjenda para portës së rëndë. E hapa shpejt dhe dola në trotuar. Për një çast mbeta atje. Shiu sikur ishte shtuar më shumë. Tutje, pas fushës së basketbollit, ku ishte kthina e rojës, dallohej një dritë e zbehtë elektrike. Atje mund të shihej qartë se sa shi po binte. Tani më duhej të vrapoja për te muri rrethues. Nuk ishte shumë larg, po befaz më pushtoi aq shumë frika, sa për herë të parë mendova se e gjithë kjo fshehtësi ishte pa kuptim. Javeri do të vinte nesër në mëngjes dhe unë do t'i ankohesha për kujdestarin e konviktit që nuk më dha leje. Pastaj ai... Dikush lëvizi nëpër errësirë. Unë vrapova me shpejtësi në drejtim të murit se, po të më gjenin atje, gjithçka dështonte. Shkolla jonë kishte qenë gjatë Luftës komandë ushtarake, ndaj edhe muret rrethuese i kishte shumë të larta. Pas një pengese betoni afro dy metra të lartë, ngriheshin një palë kangjella druri mbi tre metra. Këtë lartësi marramandëse duhej të kapërceja tani. Për fat, qysh në mbrëmje, para se të hynim në studimin e pasditës, unë e Taqoja kishim ngritur ca gurë për të hipur lehtë mbi të. Gurët nuk i kishte luajtur njeri. Shiu nisi

të më lagte paq. Hipa me shpejtësi mbi mur, pastaj hoqa mënjanë një dërrasë që e kishim shqyer më parë. Nga ana tjetër ishte aq errësivë, sa më pushtoi frika. Poshtë murit rrethues të shkollës rridhnin ujërat e një kanali, ndërsa më tej shtrihej një nga lagjet më të vjetra të Tiranës, me shtëpi qerpici njëkatëshe, me labirinte rrugicash të shtrembra. Mbeta mbi mur afro pesë minuta, derisa u mësova me errësirën. Shtrëngova edhe një herë rripin e pantallonave deri në vrimën e fundit dhe fluturova. Gjunjët e mbledhur më goditën mjekrën, u vrava disi në bërryl, por e mora veten shpejt. U ngri ta me shpejtësi dhe u zhduka në rrugicat gjysmë të errëta.

Ishte dhjetor dhe ditët qenë shkurtuar shumë. Ora nuk duhej të kishte kaluar as gjashtë. Diku në qendër të qytetit ndihej gumëzhima e makinave dhe zhurma e mefshët e jetës mbrëmësore. Shiu vazhdonte të binte lehtë e qetë. Kisha veshur një xhaketë të gjatë, por që më rrinte fort e ngushtë te mëngët, ngaqë poshtë saj mbaja një triko të trashë leshi. Pantallonat e shkurtra,— nuk kisha veshur kurrë të gjata në jetën time, i mbulonte gjatësia e xhaketës dhe kisha një pamje për të ardhur keq. Nëpër kofshë më rridhnin rrëke uji që depërtonin në çorape. Në këmbë mbaja një palë këpucë që ishin shqyer me kohë nga poshtë, ngaqë i futja shpesh në pellgje. Kjo nuk qe një mani e aq. Im atë m'i kishte dërguar këpucët aty nga fillimi i nëntorit. Më shkruante në letër se i kishte punuar këpucari i fshatit tonë dhe se babai kishte prishur një palë balla çizmësh ushtarake. Këpucët dukeshin shumë të forta. Qe

një boks i zi, i trashë, që shkëlqente për mrekulli kur e lustroje. Por e keqja ishte se më erdhën të vogla. Vuaja shumë kur ecja dhe mezi prisja darkën që t'i hiqja. Shpejt m'u bënë flluska gjithë ujë te gishtat e vegjël e te kërciri i këmbës. Taqoja më këshilloi t'i mbaja vazhdimisht në ujë, derisa të hapeshin. Kështu nga nëntori në dhjetor këpucët u kalbën nga lagështia e tepërt dhe u hapën poshtë. Me këto këpucë ecja tani rrugëve të ngushta të Brrakës, pa çarë kokën nëse kishte pellgje apo rruga ishte e terur.

Pas pak dola në Rrugën e Durrësit. Duhej të ecja sa më i fshehur që të mos më diktonin. Trupin e mbaja të përkulur në mënyrë që, sado të lagesha, fletët që mbaja të fshehura të mos pësonin gjë. Ishte gjëja më e shtrenjtë që kisha fshehur ndonjëherë. Nuk e di a do të kënaqej Javeri kur t'i lexonte, por unë e ndieja se diçka kisha bërë për shokët e mi. Tani nxitoja drejt redaksisë së gazetës me një ankth të tillë, sa ato drithërima të mallkuara që më kishin pushtuar qysh në klasë, nuk po më ndaheshin...

Javeri që organizatori i rinisë së shkollës sonë. Me mua ishte miqësuar fare rastësisht. Një ditë, aty nga fundi i tetorit, klasa jonë kishte bërë një ekskursion në Dajt. Për herë të parë unë mendova të shkruaja diçka në një gazetë. Dhe vërtet, në mbrëmjen e asaj dite nisa me postë ndonjë faqe gjë që, kur u botua, kantandisi në shtatë rreshta të një kolone. Për fatin tim të keq, ngaqë nuk e kishin lexuar si duhej shkrimin tim, mbiemrin ma kishin ndërruar. Po shkrimi i kishin mbetur dy emrat e shokëve të mi, (kujdestarit jo, dhe nga kjo ai më mori

inat), dhe të gjithë u bindën se atë shkrim e kisha bërë unë. Bile Taqoja, në fshehtësi, më kishte thënë një mbrëmje:

— Me siguri ke përdorur pseudonim, apo jo?

U shushata. Kjo, ideja e pseudonimit, ishte interesante. Përse të mos e pranoja?

— Po, — thashë me nxitim, duke marrë pamjen e një të rrituri, — nuk doja ta merrnin vesh se kush i shkroi ato radhë.

Shkrimi, ndonëse shtatë rreshta, më rriti shumë në sytë e shokëve. Ne njiheshim prej një viti, por unë isha nga ata konviktorë që nuk bien në sy, që struken në punët e tyre, mësojnë gjithë pasditen dhe nuk dinë të luajnë futboll. Kësisoj, «elita» e klasës që tjetër. Pas atyre shtatë radhëve më ishin afruar më shumë shokë. Edhe vajzat më shihnin ndryshe.

Kishin kaluar dy muaj nga ajo kohë, kur, aty nga mesi i dhjetorit, organizatori ynë i rinisë, Javeri, më takoi një mëngjes tek bënim gjimnastikë. I mori leje mësuesit dhe shëtitëm një copë herë. Shkolla jonë kishte rrugë të hijshme, me bredha në lulishte, që jeshilonin edhe në dimër. Javeri që një burrë rreth të tridhjetave, i shkurtër e i shëndoshë, fagekuq, por kishte ca duar që të bënin për të qeshur. Të vogla fare. Kafshonte pakëz buzën e poshtme para se të fliste, shtrembëronte kokën, puliste sytë dhe ia niste:

— Kalova dje nga gazeta, i dashur... Oo, kanë krijuar një simpati aq të madhe për ty, sa nuk ta rrëfej dot. M'u lutën të të transmetoja një kërkesë të tyre. Tani, me rastin e provimeve të dimrit, ata duan një reportazh nga

shkolla jonë. Dhe më thanë se duhet ta shkruash ti. Oh, i dashur, më porositën dhjetë herë.

M'u skuqën veshët nga kënaqësia.

— Të thanë për mua, vërtet?! — pyeta duke m'u marrë fryma.

— Po, po, — nguli këmbë Javeri. — Të betohem! Bile e duan sa më shpejt. Po të jetë e mundur, t'ua shpesh të martën që vjen, ca më mirë. — Dora e tij e vockël-ra mbi supin tim.

— Po të martën në mëngjes unë jam në mësim, — belbëzova gjithë druajtje.

— S'ka gjë, — ma ktheu Javeri, — pasdite. Ata kanë orar zyrtar dhe i gjen atje.

Nuk guxova të shtoja se as të martën pasdite nuk më linte njeri të dilja nga shkolla pa leje. E ndjeva se Javeri fliste me mua si me një të barabartë, dhe kjo pozitë nuk më lejonte të pyesja si fëmijë. Por nga ky ngurrim do të vuaja shumë. Megjithatë, duke shëtitur me Javerin, ma kishte përkëdhelur sedrën ajo pozita e rëndësishme dhe mendova se do të dija t'i zgjidhja vetë punët e mia.

Në fund të shëtitores së shkollës ishte një klub i vogël, ku ne konviktorët harxhonim ato pak pará. Aty qëndruam. Nuk kisha asnjë dyshkë në xhep, ndaj u skuqa.

— Do një kulaç? — më pyeti Javeri me dashamirësi.

— Falemnderit! — thashë kokulur.

Ai më bleu dy, hëngri edhe një për vete dhe më la të ikja.

I hëngra kuleçët shpejt e shpejt për të arritur mësimin. Gati po mbytesha. Kështu hante vetëm Zaça, njëri nga shokët e mi,

që e doja shumë. Në të vërtetë Zaçe ishte mbi-emri i tij, po ne e thërritnim ashtu ngaqë emrin e kishte shumë të shëmtuar. I ati që kapter në ushtri dhe vinte herë pas here e i sillte bukë, sepse Zaça nuk ngopej kurrë me ato që hanim në konvikt. Thoshin se mund të kishte shiritin. Sidoqoftë, ai blinte aq shumë kuleçë, i hante me aq nxitim, sa ne e vështronim të shqetësuar. Më keq e kishte darkave vonë. Tani që ne mësonim edhe pas mesnate për provimet, ai vuante shumë nga uria. Lexonte sa lexonte, pastaj sillej vërdallë nëpër dhomë...

Kisha dalë në sheshin «Skënderbej». Llamburiste i tëri. Monumenti i Stalinit lagej në shi, ndërsa pankartat e mëdha të mbetura te dekori prej dërrase, që mbulonte Pazarin e Vjetër, qenë shpërfytyruar. Skena para tij ngjante e shkretë, ndërsa tek ëmbëltorja «Peza» ishin mbledhur shumë njerëz për t'u mbrojtur nga shiu. Xhamat e dritareve qenë veshur me avull, ndaj trupat e njerëzve dukeshin të shformuar. Nxitoja. Duhej të arrija në redaksinë e gazetës sa më parë, në mënyrë që të kisha mundësi të kthehesha në konvikt para darkës.

Ndërtesa e redaksisë së gazetës ishte e madhe dhe në atë orë që kredhur në gjysmerrësirë. Ndriçonin vetëm tri kuadrate dritaresh në katin e katërt. Duhej të ngjitesha deri atje. Për fat të keq, dera kryesore ishte e mbyllur, kështu që m'u desh të sorollatesha ca kohë rreth ndërtesës, derisa të zbuloja një deriçkë të pasme. Hyra s'andejmi. Sipër të ngjitnin një palë shkallë të përdredhura që nuk e dija se ku të çonin. Errësira këtu ishte e madhe. Vetëm një pah drite se nga depërtonte. Qetësia

e thellë më shtonte drithërimat. Të më gjente njeri aty, me siguri do të më merrte për ndonjë keqbërës. Mirëpo ato shkallë më ngjiten atje ku doja. Korridori i katit të katërt ishte shumë i gjatë. Dyert e zyrave shumë të rënda. Po të gjykoja nga dritaret e ndriçuara që kisha parë nga jashtë, duhej të kishte njerëz vetëm zyra e fundit në të djathtë. Atje trokita. Dëgjohej një bisedë e mbytur, ngaqë dera nuk ishte mbyllur mirë. Dikush thoshte diçka për Turqinë, për një skuadër volejboli. Trokita përsëri. Askush nuk m'u përgjigj. Shpërtheu një e qeshur. Prita sa të pushonin dhe trokita më fort. Dikush tha hyr, unë ngurrova edhe një çast, zemra m'i shtoi të rrahurat dhe ula dorezën e derës.

Një afsh i ngrohtë m'u përplas menjëherë në fytyrë. Përballë meje, mbështetur pas një kaloriferi të gjatë, rrinte një grua e re, ndonja njëzet e shtatë vjeçe, truphedhur, e veshur me një pulovër gri, me duar të kryqëzuara nën gjoks. Në të dyja tavolinat, majtas e djathtas, ishin ulur dy burra. Njëri qe tullac, trupmadh, me sy të mëdhenj e vetulla si shushunjë, ndërsa tjetri fytyrërrudhur, flokëkaçurrel, me një buzëqeshje të vazhdueshme në sy. U duk që të tre ngrinë sapo më panë. Poshtë këmbëve të mia vazhdonte të zgjerohej një pellg uji, ndërsa nga flokët e lëpirë shkisinin rrëkeza. Kisha mbetur ashtu i hutuar e gjysmë i përkulur.

— Ç'kërkon, more çun? — pyeti së fundi burri tullac dhe doli nga tavolina e tij e m'u afrua.

— Më dërgoi Javeri... Më tha Javeri...

— Cili Javer? — pyeti edhe gruaja, por pa luajtur nga vendi.

U shushata. Mendoja se, me të shqiptuar emrin e organizatorit tonë të rinisë, gjithçka do të kthjellohej. Ata do të më pritnin duarhapur, do të më përgëzonin. Po këtu, me sa shihej, askujt nuk i kujtohej emri i tij.

— Cili Javer? — pyeti edhe një herë burri tullac. Toni i tij ishte i ngrohtë e dashamirës. Ngrita kokën dhe e pashë drejt në sy.

— Më tha të sillja këtë, — thashë me një guxim të marrë.

Ngrita trikon e leshit, këmishën, kanotierën dhe zbulova barkun. Thellë nën kraharor gjendeshin shtatë fletë fletoreje të mbushura me një shkrim të imët në të dyja anët. Ky qe shkrimi im për provimet. E hoqa nga trupi dhe ia zgjata burrit.

Njëra dorë e burrit u ngjesh pas kokës sime, ndërsa tjetra mori fletët. Pashë me keqardhje se të katër cepat e fletëve, ngaqë ishin palosur, qenë lagur pak. Kisha frikë mos qe hapur boja e shkrimit dhe ata mezi e lexonin. Gruaja, ndërkohë, lëvizi nga kaloriferi dhe iu afrua tavolinës së parë. U përkul aty, flokët e shkurtër sa iu vithisën mbi qafën e gjatë, lexoi me shpejtësi titullin e shkrimit dhe ngriti kokën vërtik.

— Cili Javer ta dha këtë?

— Kam shkruar vetë, — thashë unë, — Javeri më tha se duhej ta sillja patjetër të martën.

— E ke shkruar ti?! — u duk se shtangu gruaja. Heshti një çast, u përpoq të dilte nga befasia, m'i nguli sytë e bukur dhe pastaj më pyeti përsëri: — Sa vjeç je?

— Pesëmbëdhjetë.

— Ku mëson?

I thashë emrin e shkollës.

— A, — ia bëri flokëkaçurreli, — Javeri është ai shoku... ai, organizatori i rinisë së shkollës së tyre.

Pohova me kokë. Gruaja m'u afrua më pranë dhe më preku supet. Shtangu përsëri kur më gjeti të lagur deri në palcë.

— Po ti do plevitosesh, — tha me merak.
— Hajde, hiqi rrobat!

Të hiqja rrobat?! Mohova me kokë. Ndërkohë, burri që më kishte marrë shkrimin, u ngrit në këmbë dhe më luti të hiqja rrobat.

— Sa të thahen, — shtoi ai butë. — Ja, i hedhim aty mbi kalorifer dhe për gjysmë ore i ke gati. Të paktën kanotierën. Ndërkohë, të veshim diçka tjetër. Mos ki turp nga ne.

— Vish në trup trikon time, — tha gruaja me shpejtësi. — Po të duash, unë dal nga zyra sa të zhvishesh ti.

Nuk pata kohë të kundërshtoja sepse të tre u vunë të më hiqnin xhaketën. Pas pak mbeta vetëm me pantallonat e shkurtra në mes të zyrës së redaksisë. Ndërkohë, me trikon e gruas në trup, e ndjeva menjëherë veten ngrohtë. E dhe drithërimat më pushuan. Rrobat e qullura i renditën mbi kaloriferin e gjatë. Ato nisën të avullonin menjëherë. Burri tullac më hodhi mbi supe xhaketën e tij.

— Ulu tani, — më tha ai.

— Luan, — tha gruaja nxitimthi, — lexoje menjëherë dhe ta daktilografojmë.

Redaktori e pa drejt në sy, nënqeshi kushedi përse, prapë më rrahu supet dhe tha:

— Menjëherë, posi.

— E daktilografoj unë, pastaj e redaktoni,
— tha flokëkaçurreli.

Ndërkohë më kishin afruar një karrige dhe unë isha ulur në krah të tavolinës së Luanit. Nuk e dija se në botë kishte zyra të tilla, kaq të ngrohta. Edhe redaktorët i përfytyroja ndryshe. Nuk kisha parë kurrë dhe i përfytyroja tepër të ngrysur e ca më të vjetër në moshë. Ca më shumë gra të tilla, kaq të reja. Gjithçka aty ishte paqësore. Gruaja e bukur rrinte si në vjeshtë. Ky mendim më mbiu vetiu. Qe bionde, bile pakëz e zbehtë në fytyrë.

Luanit bëri një përpjekje për të lexuar shkrimin tim, por, me sa dukej, diku ngeci.

— Më mirë daktilografoje, — i tha burrit tjetër.

Nisi një kërcitje e befasishme makine që i ngjante një mitralozi. Nuk kisha parë njeri të daktilografonte aq shpejt. Fletët e mia të fletores u varën diku mbi makinë, ndërsa burri vetëm sa lexonte atje. Nuk shikonte fare se ku i vendoste gishtat mbi tastot e makinës së shkrimit. Mendoja se ai punonte kuturu. Në më pak se gjysmë ore shkrimi im kishte marrë formë tjetër. I dallohej këndshëm titulli dhe kështu, i daktilografuar, m'u duk më i bukur. Ia zgjati Luanit. Ky u përkul ngeshëm mbi të dhe nisi të lexonte. Në zyrën e ngrohtë të redaksisë ra një heshtje e thellë. Gruaja më buzëqeshte herë pas here. Unë ndiqja me ankth stilografin e Luanit që po kalonte nëpër rreshtat e shtypur. Diku shoi një fjalë, pastaj diku gjetkë bëri një shigjetë të shtrembër dhe zhvendosi tri fjalë bashkë, në faqen e dytë vendosi dy presje që më bënë të skuqesha. Befas ai qëndroi. U përqendrua gjatë dhe, ngaqë ndiqja tinëz majën e stilografit, pashë se si ajo u ngjiti për-

sëri në rreshtat e parë të faqes së tretë. U ul pak më poshtë dhe aty qëndroi. Papritmas, ca vija blu nisën t'u binin përsipër rreshtave të mi. I pari i dyti, i treti, i katërti... U ktheva më mirë nga Luani dhe mposhta ankthin. Ai e ndjeu vështrimin tim dhe më buzëqeshi me dashamirësi, sikur donte të më jepte kurajë.

— Dëgjo, — tha ngrohtë, — kjo sikur nuk shkon.

Nuk u përgjigja, por përpiva rreshtat e shuar. Qe hequr uria që ngacmonte Zaçen në mesnatë. Gëlltita pështymën. Tani emri i Zaçes nuk do të dilte gjëkund në shkrimin tim, ndonëse ai ishte nxënësi më i mirë i klasës. Kjo më dëshpëroi pa masë. Megjithatë e ndiejá veten të pafuqishëm të bëja diçka në ato çaste. Të thosha, për shembull, se shkrimin do ta merrja përsëri e do ta sillja një ditë tjetër. Kisha mbetur si guak në karrige dhe vështroja majën e stilografit të Luanit. Pas pak ai nisi të redaktonte faqen tjetër.

— Po atë e merr uria se ka shirit, — thashë befas.

Më vështruan të tre me habi. Luani buzëqeshi.

— Pra është një rast i veçantë, — shtoi ai.

Nuk dija si të kundërshtoja më tej. Diku u hoqën ca rreshta të tjerë, por asgjë nuk më hynte më në sy.

— Interessant, — tha Luani duke mbyllur stilografin, — një shkrim kaq i mirë!

— Vërtet?! — tha gruaja. — Ma jep ta lexoj edhe unë.

Ndërkohë Luani ndezi një cigare. Më pa

drejt në sy dhe, ngaqë ishim shumë afër, sytë e tij m'u dukën shumë të ngrohtë. E besova se uria e Zaçes ishte një rastësi, por unë doja... Ai nisi të më pyeste nga isha, a kisha shkruar herë tjetër, ç'njerëz kisha në shtëpi dhe unë e harrova atë që doja të thosha për Zaçen. Tani e ndieja se më kishte pushtuar një zagushi e tmerrshme. Trikoja e gruas më pickonte në mish, ndërsa xhaketa më rrinte aq e madhe, sa më bezdiste.

— Mrekulli! — tha gruaja.

Gëlltita pështymën. Të dy burrat u kthyen nga ajo.

— Unë them se duhet futur në numrin e nesërm, — shtoi ajo. — Daktilografoje ti, Duro, dhe nisu me biçikletë në shtypshkronjë. Hiq shkrimin që kemi për ngjitjet alpinistike dimërore dhe radhite këtë në fund të faqes së tretë.

Nga mënyra se si fliste e urdhri që dha, u duk se ajo duhej të ishte me përgjegjësi aty. Duroja nisi të daktilografonte me po atë shpejtësi. Ndërkohë po vija re se rrobat e mia mbi kalorifer vazhdonin të nxirrnin avull. Ishte koha të ngrihesha, por nuk dija se si t'ua thosha. Shkrimi u firmos dhe Duroja veshi pardësynë.

— E po, natën e mirë! — tha ai. — Nuk ka kohë të kthehem më.

— Mos u kthe, — tha gruaja.

— Natën e mirë, çun! — më kapi Duroja për faqeje.

— Do iki edhe unë, — thashë pas pak.

— Po i ke rrobat akoma qull! — kundër-shtoi gruaja.

— Ju lutem, më lini! — shfrevë befaz ga-

ti me të qarë. Vërtet një gulç lotësh po më mbliidhej në fyt. Më pickonin hundët. Një zagu-shi e brendshme po më pushtonte të tërin. Nuk dija ta shpjegoja, por isha në një gjendje për të qarë hallin. Hoqa me shpejtësi xhaketen, pastaj trikon e gruas dhe kështu i zhveshur iu afrova kaloriferit.

— Po të duash, eja nesër të marrësh dy gazeta, — më tha gruaja duke më parë të vishesha.

— Edhe sot kam dalë pa leje, — ia ktheva shkurt. Përfytyrova menjëherë murin prej betoni me fytyrën e murrëtyer të kujdestarit të klasës tek po më raportonte për gënjeshtren. — Natën e mirë!

— Natën e mirë!

Më përcolli Luani deri poshtë për të hapur derën kryesore. Më kishte hedhur dorën në sup dhe u përpoq të më trajtonte si të rritur.

— Shkruaj përsëri. — tha kur u ndamë. — Të fala Javerit!

Atë kohë e kuptova se Javeri vetëm kishte dashur të më nxiste të shkruaja. Shiu vazhdonte të binte butë e të më lagte përsëri paq. Ora po i afrohej tetës. Duhej të kalonin edhe plot dhjetë orë, sa të gdhinte e unë të shihja të botuar shkrimin tim.

Toka

Sotir Torovi fshiu xhamin e dritares dhe vështroi jashtë. Një lule e bardhë i qe qepur gërxxhit dhe ledhi kështu ngjante më i bukur. Ca fije bari të imët, fare të imët, lëkundeshin lehtë, sikur dridheshin. Moti kishte marrë në të ngrohur, megjithatë bryma e mëngjesit mezi i çironte gjallesat nga pragu i ngordhjes. Bari shfaqej në sipërfaqe i mbytur në kristalet e brymës e priste një rreze dielli ta shpëtonte.

Toka i ngjante gruas. Ky mendim i shpoi befaz kokën Sotirit atë mëngjes marsi dhe vetiu u mbështet pas parvazit të dritares. Kishte një dhembje koke të fortë, ngaqë një natë më parë kishte pirë shumë. Diku duhej të ishte rrëzuar, sepse tani e ndiente se në cepin e djathtë të ballit diçka vazhdonte ta përvëlonte. Zgjati dridhshëm majat e gishtërinjve dhe pa se vërtet kishte një plagë. Në shtëpi ndihej ajo

qetësi mëngjesi pas rrëmujës së njerëzve që nisen për në punë. Zakonisht atij nuk i mbe-
tej asgjë për të bërë dhe i shtynte orët disi
në vetmi. Po u afrohej të pesëdhjetepesave dhe e
ndiente atë mëngjes se jeta që kishte kaluar,
sidomos në ato dhjetë vitet e fundit, sikur e
ligështonte. Këtë kishte vite që nuk e pati me-
nduar. Me sa dukej, gjithë shqetësimin e sillte
ajo plagë që e përcëllonte. Në krah të dri-
tares së kuzhinës gjendej lavapjata dhe sipër
saj një pasqyrë. Pasqyra ishte prishur disi nga
avulli dhe cipa e kuqërreme nga pas ishte ci-
flosur. Megjithatë, e bija,—ai e kishte vënë re
disa herë,—qëndronte një copë herë të gjatë
aty para se të shkonte në punë, ose para se të
dilte pazarit. Ai për vete kishte kohë pa u
parë. Zgjati kokën me druajtje dhe syri i pa
një fytyrë të zvogëluar, të tretur. U çudit
nga njeriu që e vështronte s'andejmi. Diku mi-
dis pasqyrës së plasaritur ai shihte tani një
burrë të parruar, mjekërbardhë, me fytyrë të
rreshkur tej mase, ndërsa një plagë e vjetër
i kishte gjymtuar cepin e hundës, cepin e
buzëve dhe mjekrën. Plaga ishte e pjerrët, e
thellë. Vetëm mjekra e parruar e shpëtonte di-
si këtë thellësi. Megjithatë, atë mëngjes ai e
preku lehtë me dorë dhe ndjeu se ajo plagë
qe si një hendek që ndante përgjysmë një jetë.
Sotir Torovi e kuptoi atë çast, për herë të pa-
rë pas dhjetë vjetve, se qe ajo plagë që jetën
e fytyrën ia kishte ndryshuar asisoj.

Hoqi sytë nga pasqyra me ngut dhe vë-
shtroi përsëri jashtë dritares. U mundua të shqu-
ante lulen përmbi ledh, pastaj fijet e holla të
barit, por nga të gjitha këto pa vetëm tokën.

Dhe përsëri iu duk e zhveshur, e ftohtë, me mjegullën që i shkonte përsipër tinëzisht. Poshtë pallatit ku banonte ai, shtrihej një bregore jo shumë e pjerrët, pastaj vinte një luginëzë. Midis luginës shkonte rruga e lagjes. Atij ia përshekënditi trurin një mendim i befashëm dhe u përumb.

Një grua e pallatit përbri erdhi e derdhi hirin e sobës në koshin e plehrave dhe atij papritur iu duk sikur ajo trazoi me mashë mendimet e tij. Gruaja që nusja e Raziut dhe ai e dinte se ajo punonte pasditeve. Sikur... tha me vete.

Dhe vendosi të dilte jashtë.

Përreth ishte qetësi. Tej, në rrugën kryesore të qytetit, kalonin më të rrallë ca makina, ndërsa më larg dalloheshin oxhakët e hollë të fabrikës së lëkurëve që nxirrnin tym. Gruaja e Raziut që futur brenda, ndërkohë që ai iu afrua kazanit të plehrave. Hiri i sapoderdhur që në sipërfaqe e dukej ende i ngrohtë. Ai e preku me dorë. Pastaj gishtërinjtë i mbërtheu pas buzëve të kazanit dhe e shtyu. Plehrat u derdhën së pari në sheshin prej çimentoje, pastaj ranë përtokë. Poshtë kazanit shtrihej pjerrësia e shpatit. Toka aty ishte e veshur me një bar të imët si të që myshk. Sotir Torovi e pa mirë. Një degë gjineshtre kishte plasur e tëra dhe përgatitej të buiste. Megjithatë toka i ngjau e varfëruar, ndonëse e butë dhe e lagësht. Ujërat e shpatit i kishin rrëmbyer humusin dhe ai mendoi se duhej plehruar po që se...

Hyri përsëri brenda. Mori një lopatë që mbante në depon e druve dhe shpejt e shpejt nisi të hapte një gropëzë, ku shtiu gjithë plehrat e kazanit. Pastaj i mbuloi paq dhe e ndjeu se

u lodh. Një plakë, që po kthehej nga pazari, e vështroi e habitur. Ç'bënte ky i krisur me lopatë në dorë qysh pa gdhirë? Sotiri nuk e ngriti kokën. U mbështet pas ledhit, vuri nën vete një copë gur që gjeti aty dhe nisi të dridhte ngeshëm një cigare.

Një orë më pas ai ishte i dehur. Për këtë mjaftonte vetëm një gotëzë. Trupi i qe alkoolizuar. Turbull-turbull ai e ndiente se duhej të kthehej menjëherë në shtëpi, por kjo nuk ndodhte gjithmonë. Shumëkush nuk e dinte përse qe dhënë pas të pirit ky njeri, ndërsa të vegjëllve u ngjante se gjithë jetën xha Sotiri kishte qenë i dehur. Në shtëpi zakonisht nuk gjente njeri, sepse të gjithë ishin në punë dhe ai shtrihet ku të mundej. Gjithë pasditen nuk dilte më. Koka i dhembte shumë, mezi i duronte bisedat e të tjerëve dhe ankohej vazhdimisht.

Të nesërmen në mëngjes vështroi përsëri ledhin dhe i ngjau se bari qe rritur shumë brenda një nate. Kazani u mbush përsëri, gruaja e Raziut zbrazti diçka aty, ndërsa ai doli jashtë për të groposur plehrat. Pastaj nisi të mendonte për tarracimin e shpatit. Duheshin sjellë gurë nga larg sepse aty afër nuk kishte shumë. Nga shtëpia nxori edhe kazmën. Mbeti me të në dorë një copë herë të gjatë. Papritur u ul. Iu kujtua shtëpia e vjetër në fshatin e largët të lindjes, ku qepët mbilleshin në një tarracë si kjo. Oh, kur kishte ndodhur kjo? As ai nuk e mbannte mend tani. Kujtonte vetëm se anash ledhit të shtëpisë e ëma mbillte gjithmonë një rresht të gjatë me borzilok, kur të tjerët mbushnin arkëzat e dritareve. Rrugicëza që të çonte në shtëpi kundërmonte. Lule le të mbillte edhe kë-

tu. Aroma e tyre e fortë do t'i lehtësonte dhe mbjen e kokës. Hoqi një vijë me kazmë dhe e ndjeu se diçka kishte nisur. Shpati i pjerrët tani sikur ngjante më i bukur, ndërsa plisat që dilnin nga tehu i kazmës avullonin.

— Ej, Sotir, ç'bën aty, a i varfër? — thirri që atje tej një pensionist që aso kohe kthehej nga pazari me trastë në dorë.

— Do të hap ledhin — u përgjigj Sotir Torovi pa ngritur kokën. — Do ta sitis e do ta mbjell.

— Mirë, mirë të paska shkuar ndër mend, — tha tjetri dhe Sotiri nuk e dalloj nëse pensionisti e tha seriozisht, apo me qesëndi. — Mbase nuk pi më, more derëzi, se po merr veten më qafë, — shtoi.

Sotiri nuk e ngriti kokën përsëri. Këtë avaz e kishte dëgjuar me mijëra herë. Ç'u duhej të tjerëve se ç'bënte ai? Qëndroi një copë herë, sa pa që hija e pensionistit u zhduk. Më keq nga të gjithë e kishte me të bijën. I ngjante sikur kohët e fundit ajo kishte nisur ta shihte shtrembër. Kur i delte pija, e shoqja i thoshte gjithmonë se vajza u mbeti e pamartuar për shkak të tij.

— Kush ta merr, — ankohej ajo. — Të bijën e Sotir Torovit, thonë, do të marr për grua?

Këto fjalë sikur e varrosnin. Ai mbetej diku midis vetes dhe atij tjetrit që pinte dhe zinte e i lotonte njëri sy. E bija, një vajzë njëzet e gjashtë vjeçe, dilte me vrap nga shtëpia dhe zhdukej diku për shumë orë. Ai përhumbej në minderin e kuzhinës dhe mbetej ashtu i mbështjellë me pallton e tij të vjetër ushtarake.

Dikur ai vërtet kishte qenë një ushtarak i

shquar dhe me gradë të lartë. Mirëpo një mbrëmje ai kishte pirë për herë të parë më shumë se ç'duhej, kishte nxjerrë pistoletën e ia kishte drejtuar një shoku të tij. Dhe do ta kishte vrarë sikur të tjerët të mos i qenë sulur ta mposhtnin. Arma që shkrehur në tavan të lokalit, ndërsa ai mundohej të shtinte përsëri. Dikush e kishte goditur fort me një send të mprehtë dhe i kishte çarë mjekrën e buzën. Që nga ajo kohë i kishte mbetur shenja në fytyrë. Mezi e patën bërë zap. Aso kohe ai që një burrë tepër i fuqishëm dhe i pashëm. Pas disa ditësh e kishin çmobilizuar.

Jeta e tij kishte marrë një goditje. Ai e ndiente se kishte humbur diçka tepër të shtrenjtë, diçka që e kishte bërë njeri në të kaluarën, diçka që lidhej me të gjithë familjen e tij. Ai që djali më i madh i një fshatari që shteti e kishte arsimuar, pastaj...

Në muajt e parë pas largimit nga ushtria ai punonte pa u ndier në një ndërmarrje pyjore, ku e caktuan si kartelist dhe kthehej në shtëpi si të gjithë. Veç as fliste, as i jepte përgjigje njeriu. E kishte tepër të vështirë të tregonte se si kishte ndodhur ajo ngjarje edhe midis njerëzve të tij. Në punën e re u kujtuan ta mbanin afër kur ai nisi të pirët. Një darkë, që u kthye aq i dehur, sa që gjakosur, familja u llahtaris. Të nesërmen nuk shkoi më në punë. Një muaj pas kësaj nuk vuri raki në gojë. Pastaj nisi t'i pinte të gjitha të hollat që i binin në dorë. Kështu kaluan dhjetë vjet. Kjo mënyrë jetese, nga skaji në skaj, -ushtaraku i dikurshëm që edhe një atlet i përsosur dhe aq i rregullt në paraqitjen e jashtme, sa e tregonin

si pedant në rregulloren e disiplinës,-bëri që trupi i tij të pësonte atë ndryshim të shpejtë, që e shpërftyroi si njeri. Flokët nisën t'i thijneshin. Jetonte shpesh me ditën e trazirës dhe i rrëqethej trupi sa herë kujtonte se mund ta kishte vrarë vartësin e vet... Kjo e mundonte vazhdimisht. Pastaj gjithçka iu mjegullua. Kishte raste kur gjithë ditën ai ishte i dehur. Sidomos qëkurse kishte dalë në pension.

Mbi rrugën që i shkonte luginës mes për mes ai gjeti një minierë gurësh shtufi të mbetur kushedi se kur. Nisi t'u hiqte me shpejtësi cipën e dheut që kishin përsipër, pastaj, një e nga një, i çoi më lart. Ledhi nisi të merrte formë, ndërsa dheu që do ta mbushte gjendej ca më larg. Nuk kishte as karrocë dore dhe as tezgë. Kështu që nisi ta sillte aty me një mushama të vjetër, e cila pas disa ditësh humbi çdo ngjyrë, e filloi të grisej. Toka në mars ishte e shkrifët dhe gjithë lagështi. Aty-këtu lëvri- nin nëpër të ca krimba të trashë, të kuqërremtë, që synonin në çast t'i fshiheshin dritës. Sotir Torovi qeshte me këtë frikë të gjallesave dhe e ndiente se tanimë ai kishte shkatërruar një copë tokë të vdekur dhe përpiqej të ringjallte një copë tjetër. Kur e sheshonte dheun, kur e hidhte sa andej-këndej me lopatën e tij të shkurtër, e ndiente se aty nga fillimi i majit gjithçka këtu do të qe tjetër. Ca farë borziloku do t'i kërkonte të vëllait në fshat dhe pastaj... pastaj këtu do të ndryshonte dheu.

Dheu ishte i rëndë. Trupi i tij, dikur aq i drejtë dhe i fortë, drobitej kur mbante pesha të tilla. Megjithatë, sa herë derdhte mushamanë, ai ulej në gjunjë, pa u kujdesur fare nëse

përbaltej dhe niste e shkrifëronte tokën me gishtërinj. Malli për diçka të stërvjetër i lotonte njërin sy, dhe ai kafshonte bishtin e cigares me dhembje. Një gorricë e vjetër, me trung të shtrëmbër, kishte buisur ca më tej dhe atij i erdhi keq që nuk ishte brenda sinorit të vet. Sepse do ta shartonte. Një dardhë që do të zbardhonte nga lulet qysh në vitin e dytë. Befas pa të bijën. Kishte dalë në dritare e që përthyer si biskonjë jashtë parvazit. Diçka nder-te. Dielli i pasdites i binte ndër flokët e verdhë e ata ngjanin si kashtë e ndezur. Në fytyrën e saj të mprehtë, për herë të parë pas shumë kohësh, ai pa mirësi dhe ndjeu syrin e kuq, të lënduarin, t'i lëngëzohej.

Piu edhe pas një jave. Kjo ndodhi sepse dheu i qe larguar shumë dhe gurë nuk gjente më. E sollën në shtëpi dy djem të rinj. Kur arritën para ledheve të reja, ai e ndjeu, turbull-turbull, se aty duhej të qëndronte. Lëvizi krahët fugishëm dhe u lirua nga duart e tyre.

— Nuk hyj bre...nda! — tha kokulur.
— Këtu!

Djemtë u përpoqën ta bindnin, pastaj e ndien se ai nuk do të bënte asnjë hap më tutje. Qe afër drekës. E bija u gjend fare rastësisht aty dhe mbajti hapat sa pa djemtë. Njëri prej tyre, teknik në komunale, i kishte prerë udhën disa herë dhe i thoshte në mënyrë komike se e dashuronte si i marrë. Asaj i pëlqente djali dhe, sa herë ndahej prej tij, një furi gazi e kaplonte të tërën. Tani ja se ç'kishte ndodhur. Ajo u përpoq t'i shmangej këtij takimi dhe hyri me shpejtësi në pallatin për-bri.

Sotir Torovi mbeti aty deri në mbrëmje. Ndiente një shije të athët në gojë, ndërsa pas pak shqoi ledhin e ri, dheun e hedhur mbi tarracë, që kishte nisur të zinte një kore të hollë dhe turbull-turbull mendoi se ajo duhej thyer. Dielli humbi diku pas kontureve të qytetit. Nga jugu po afrohej një re e zezë që natën do të lagte paq tufat e barit, gorricën atje tej dhe do t'u merrte gurëve të shtufit dheun e qëmotshëm.

Natën ndodhi e madhja. Dera e tij qe hapur kanat dhe e shoqja kishte hyrë me një zemërim të tillë, sa ai, edhe pa folur, ishte çuar ndenjor. Ajo shpërtheu, befas, në mallkime. Nuk e kishte bërë kurrë. Mallkonte më shumë veten e të bijën sesa të shoqin. Sotir Torovi e humbi. Diku përmes bubullimave të fjalëve të saj kuptoi se diçka po ndodhte me të bijën. Diçka e keqe, e hidhur, por që gjithsesi nuk qe vdekje. Me sa dukej, tani të gjithë ishin të mendimit se me atë pije të mallkuar ai ishte bërë pengesë...

U ngrit dhe vështroi nga pragu i derës të bijën që qante, rënë përmbys në krevat. Ato që mendonte ajo, i thoshte e ëma. U kthye e doli jashtë pallatit. Nata qe e thellë, e lagët.

Një muaj të tërë nuk piu më. Dheu i shkrihet u mbush me kërcejtë e një krisjeje që çapleu humusin e pushtoi tarracën. Anës ledhit buisi edhe borziloku. Një rrënjë pishë, që e kishte marrë në fidanishten e komunales, e mbolli në mes të tokës së re, ndonëse e dinte se kjo punë duhej bërë muaj më parë. Por, pas ca kohësh, pishëza lëshoi pushin e bardhë të amësisë në cepat e degëve dhe ai e ndjeu se si kuqëlonin kërcejtë e saj. Po përgatitej

të bleronte. Sotir Torovi ngrihej pa gdhirë, me xhakëtë krahëve, fërkonte me dorë mjekrën e parruar dhe niste e vështronte tokën. Qëndronte kështu orë të tëra, i përkulur mbi këtë punë të stërvjetër, pastaj hynte në mezhde. Niste e shkulte një e nga një kërcejtë e krisjes, shkri-fëronte tokën rreth kurorës së luleve, ndërsa tokën përreth pishëzës e ngjeshte fort me tabanin e këmbës. Një copë herë ndreqte shtrembërimet e mureve mbajtëse, diku gjeti ca gjysmatulla dhe i vendosi bukur mbi to. Pastaj zhgroposi hirin e dimrit dhe nisi t'ia hidhte tokës.

Ra dielli. E gjithë begatia e duarve të tij shndriti. Dalloheshin pejëzat e barit të ardhshëm e zhdukeshin farëzat e poleni. Në maj këtu do të jetë mrekulli, mendoi ai dhe syri i përfshiu sipërfaqen tej ledhit. Deri në pranverën e ardhshme ai mund të çonte në këmbë një mur tjetër e ta mbushte me dhé.

— Si u gdhive, Torovi? — dëgjoi befas një zë pas shpine.

Sotiri ktheu kokën me mundim dhe pa hijen e këmbëve të Delo Halilit. U ngrit dhe iu afrua.

— Nata ka qenë e keqe, vëlla, po tani e ndiej veten mirë. — tha ai dhe buzëqeshi lehtë. Fytyra e tjetrit sepse i ngjau e përgjumur. Qe ajo orë e mëngjesit kur gjyshet ktheheshin nga dyqani i qumështit e nipërit flinin akoma.

— Vështron tokën, hə? — nënqeshi dhe Delo Halili.

— Vështroj, — tha Sotiri, — dhe më ngjan e butë.

— Ti e hape këtë ledh, hə?

— Sikur nuk më ke parë! — ia bëri Sotiri me ironi. Diçka e ngrohtë i përpiu gjakun. — Më pëlqen borziloku. Them ta bëj lulishte. Në fshat ime më...

— Sat ëme nuk dihet se ku i kanë rënë kockat tani, Torovi, — ia ktheu tjetri, duke afruar pas supeve xhaketën e tij të re, — po plakesh ti tani.

— Toka nuk plakët, — tha Sotiri.

Syri i tij i majtë, i kuqi, i lënduari, ndjeu t'i shponte në thellësi të kokërdhokut. Vështroi përtokë. Këpucët e Delo Halilit qenë lustrosur qysh në mbrëmje, me sa dukej, e tani shkëlqenin. «Blen qumësht ky si të gjithë pensionistët?» i shkrepri papritur Sotirit duke i parë këpucët.

— Po mirë, more Sotir, — nisi ngeshëm Deloja duke vënë me kujdes tabanin e këpucës mbi çimenton e kazanit të plehrave, — e di ti se toka është e shtetit dhe nuk ka më pronë private?

Sotir Torovit iu mbulua vështrimi. Syri i majtë, i kuqi, i lënduari, lëshoi një kokërr loti që mbushi gropëzën dhe mori tatëpjetë hundës. «O dreq, ku katandisa! — i kumboi së brendshmi. — Të më mësojnë atë që unë ua mësoja të tjerëve!»

— E di, — tha ai ngeshëm, duke kërkuar nëpër xhepa qesen e duhanit. «Tarabosh», — por edhe unë i shtetit jam. Dhe borziloku i shtetit do të jetë. Do të vijë erë edhe për ty, more shoku Delo, do ta shohësh. Hyr, hyr në kopshtin tim.

— Në kopshtin tënd, — qesëndisi Delo Halili. — Ti vuan nga komplekset e pronës private,

mor i zi, dhe ne, nuk mund të të lejojmë që...
Si, ore, hapkërke tokë të re ti në sy të të gjithëve! — u nxeh papritur ai. — Po kjo është vjedhje!

Sotir Torovi u mpi. Në këta dhjetë vjet e ndiente se diçka e fuqishme, e freskët kishte firuar nga mendja e tij, po njerëzit seç kishin një mirësi që atij i binte në sy edhe kur dehej. E gjithë drama e tij kishte qarkulluar përmes rrembave të gjakut, që shfaqur tani në ato rrudhëza të parakohshme të fytyrës, në flokët e thinjur e të pakrehur, tek ai sy i skurqur, i lënduar, te plaga e stërgjatë nga hunda në gushë, te vështrimi i dëshpëruar i së bijës që i ngjante se nuk do të martohej kurrë. Edhe për atë copëzë tokë që, kur e punonte, harronte të pinte, njerëzit përreth e kishin përgëzuar si për një gjë të re. Sa herë kalonin atypari, ata ktheheshin e i hidhnin një sy punës së tij. Një plak kishte thënë se ai, në të vërtetë, bënte një punë të komunales. Por askush nuk kishte guxuar deri atëherë t'i thoshte se ai... vidhte.

Humbi ekuilibrin. Delo Halilit iu duk sikur do të binte. Po Sotiri kërceu vrullshëm mbi tokën e re dhe rrëmbeu kazmën. Delo Halili ia mbathi me të katra drejt hyrjes së pallatit të vet.

Në drekë Sotir Torovi u kthye në shtëpi i dehur. Edhe të nesërmen, edhe pas një jave. Tani ai kalonte lëkundshëm para tokës së ripërtërirë, që vapa e qershorit nisi ta plasaste e ta nxirrte vende-vende, ndërsa kërcejte e barit po thaheshin. Krisja nisi të përhapej si asnjëherë tjetër. Qe një bar i shëndetshëm që lëshonte rrënjë ku të mundte dhe shtyhej më tej.

Pastaj erdhi dimri. Ledhi u shemb, ndërsa mbi tokën e re kishin mbetur kërcëjtë e gjatë, të tharë, të gjëmbaçëve. Dëbora mbuloi dheun dhe vrulli i mjegullave nisi të fshinte konturet e luginës. Tani Sotir Torovi dilte më rrallë nga shtëpia, nuk dihej nëse pinte atje apo jo, por, kur e shihje jashtë, ishte gjithmonë i dehur. Vinte duke u lëkundur rrugëve të pjerrëta të qytetit, me një blanë baltë në mëngën e palltos së vjetër, gjithmonë i parruar, me cepat e buzëve të shkumbosura. Dimri ngjante i pasosur. Ai u sëmur tri herë nga bronkiti, e rakia nisi t'i dukej e hidhur.

Pranvera zbriti bujshëm. Krejt papritur ai ndjeu një mëngjes se si borziloku i vitit të kaluar kishte lëshuar farë dhe po aty tani lëkundeshin gjethëzat e reja midis jeshillëkut të përgjithshëm. Sotir Torovi i shikonte të gjitha këto nga dritarja e dhomës së tij dhe një ndjenjë e hidhur e pushtonte.

Qe një nga këto ditë. Befas, fare pranë kazanëve të plehrave, u afrua një makinë gjysmë e mbuluar dhe ai dëgjoi një bori që këmbëngulte për diçka. Mbi mbulesën e karrocërisë u dukën dy koka njerëzish, ndërsa nga kabina doli tekniku i komunales.

— O xha Sotir, — thirrri tekniku jo pa druajtje. .

— Ç'është? — ia behu tjetri në dritare.

— Dil, dil pak jashtë, të lutem!

Sotir Torovi mbeti një hop si i ngrirë. Ç'kërkonte ai djalosh që pa gdhirë. E bija sa kishte shkuar në punë. Edhe e shoqja.

Doli. Dita ishte e bukur. Ai e kuptoi se,

megjithatë, ndiente njëfarë lodhjeje. Iu afrua makinës dhe qëndroi para teknikut.

— Mirëmëngjesi, — tha djali. — Është projektuar lulishte ky ledh përmbi rrugë. Unë them se është shumë i pjerrët dhe nuk bën. Më thanë të bisedoj me ty.

— Jepi, jepi, — gjëmoi nga brenda makinës zëri i shoferit. Sotiri mbeti.

— Me mua? — u gëlltit ai një çast.

— Është puna e mureve mbajtëse, — tha tekniku. — Unë them se ka shumë punë këtu. Sullëm një makinë me gurë. Do të na ndihmohet ti sa ta vëmë punën në vijë?

— Mirë, — tha ai pas një hopi dhe e ndjeu se syri i majtë, i kuqi, i lënduari, iu lëngëzua. Hodhi një sy anash dhe pa përsëri borzilokun. Gjelbërimi sikur iu fut në shpirt. Diçka buisi edhe atje.

— Shkarkojeni! — urdhëroi tekniku punëtorët

U mbyllën spontet e karrocërisë dhe tekniku e pa Sotirin nga afër. Këtij diçka iu kujtua përmes atij gëzimi të brendshëm, por nuk e bëri veten.

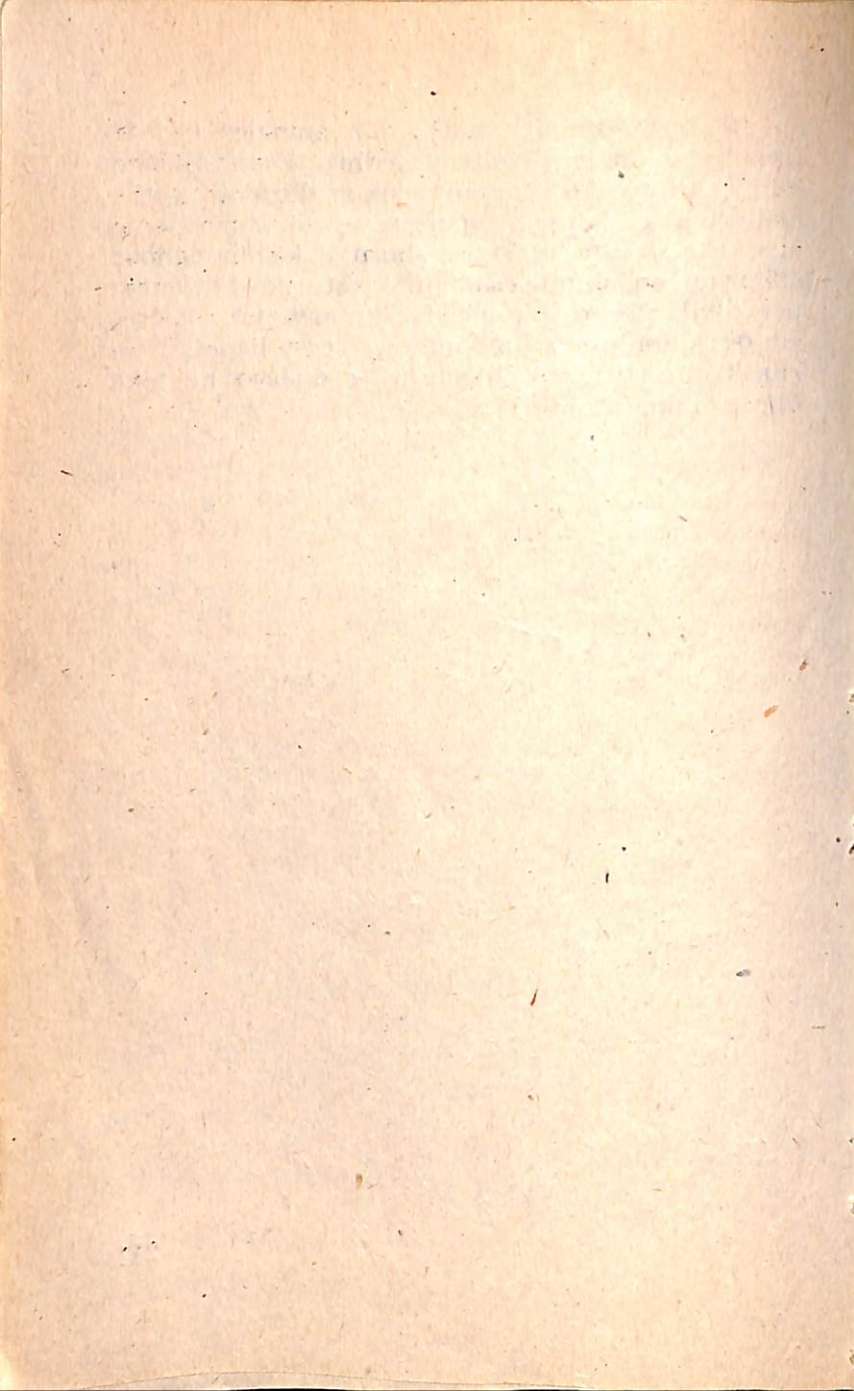
— Nuk do filloni qysh sot? — e pyeti.

— Nesër, — tha tekniku. — Të sjellim materialin njëherë. Unë e di që duhet edhe dhe. Shumë dhe.

— Duhet, — tha Sotir Torovi.

Makina, me teknikun brenda, iku, Sotir Torovi zbriti ngadalë nëpër ledhin e shembur dhe u ul në gjunjë. Lagështia i depërtoi në mish, por ai nuk e ndjeu. Nisi të shkulte me nxitim kërcejtë e krisjes, të nxirrte në dritën e diellit borzilokun e tij, qarkoi pishëzën me

dhe të butë dhe me gurët e komunales nisi të rregullonte njërin cep të ledhit. Pastaj kishte rënë përmbys dhe ngjante sikur dëgjonte gjithë gjallërinë e jetës që përgatitej të shpërthente nga toka. Vinte re se si shirat e kishin ngopur atë vend aq shumë, sa tani kishte nevojë vetëm për diell, për dritë, për freski mëngjesi. Njerëzit që kalonin aty, mbanin një çast hapat. Njeriu kishte futur gishtërinjtë e duarve në tokë dhe e shkrifëronte.

P È R M B A J T J A

Shkëlqimi i dëborës	3
Rrugë të ashpra	30
Zjarri	49
Një copë Jerusalem	74
Matanë murit	89
Rrjeta e merimangës	100
E drejta e studimit	114
Një natë e hidhur	130
Diçka kishte ndryshuar	150
Mulliri	159
Kam ardhur të pres jetën	175
Redaktorët	182
Toka	197